

ISSN 2181-9521

№ 6-son, 2022

ODILLIK MEZONI

ILMIY-AMALIY, HUQUQIY JURNAL

1 ИЮНЬ – ХАЛҚАРО БОЛАЛАРНИ

БОЛАЛАРГА БЕРИНГ ДУНЁНИ

Бундан қарийб 100 йил муқаддам, яъни 1925 йил 1 июнь куни Швецариянинг Женева шаҳрида болалар фаровонлигини ошириш, уларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари, қонуний манфаатларини ҳимоя қилишга бағишланган Бутунжаҳон конференцияси таъсис этилади. Орадан чорак аср ўтиб – 1950 йилдан бошлаб Бирлашган Миллатлар Ташкилоти шафелигида 1 июнь – Халқаро болаларни ҳимоя қилиш куни байрами сифатида нишонланиши анъанага айланади.

Барча тараққийпарвар жамият миллатнинг давомчилари бўлган болаларни асраб-авайлаш, баркамол қилиб тарбиялаш, уларга муносиб турмуш шароитларини яратиб беришни энг муҳим вазифалардан бири деб белгилайди.

Ўзбекистон ҳукумати ҳам болажон халқимизнинг кўп йиллик миллий қадриятларига содиқ қолган ҳолда болаларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, уларнинг, шаъни, қадр-қиммати, ҳуқуқ ва эркинликлари, қонуний манфаатлари ҳимоясини бутун жамиятнинг энг асосий мақсади, деб ҳисоблайди.

Янги Ўзбекистонни ривожлантириш стратегиясини ўзида акс эттирган “2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси” асосида оналик ва болаликни муҳофаза қилиш, болаларнинг интеллектуал, эстетик ва жисмоний ривожланиши учун шарт-шароитларни тубдан яхшилаш каби вазифалар ижросини таъминлашга қаратилган жуда кўплаб амалий ишлар қилинди. Натижада кейинги 4-5 йил давомида болаларни мактабгача таълим билан қамраб олиш даражаси 2 баробарга ортиб, 60 фоизга етди. Боғчалар сони эса 3 баробарга кўпайиб, 14 мингдан ошди.

Президентимизнинг 2022 йил 28 январдаги “2022 – 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сонли фармонининг тегишли бандида Қорақалпоғистон Республикаси ва Хоразм вилоятида биринчи – тўртинчи синф ўқувчиларини Давлат бюджети маблағлари ҳисобидан бепул овқат (нонушта ёки тушлик) билан таъминлаш йўлга қўйилиши, 1 апрелдан бошлаб нодавлат мактабгача таълим ташкилотлари ва мактабларга фарзандларини юбораётган ота-оналарнинг ойига 3 миллион сўмгача бўлган тўловлари даромад солиғидан озод этилиши, умумий ўрта таълим муассасаларида дарсликларни янгилаш дастурини амал-

га ошириш учун Давлат бюджетидан 605 млрд. сўм ажратилиши сингари ниҳоятда муҳим вазифалар белгиланди.

Сўнгги йилларда мамлакатимизда болалар мажбурий меҳнатига қарши қаратилган ишларни кучайтириш, бундай ҳолатларга йўл қўймаслик чораларини кўриш масаласи болалар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш борасидаги ислохотларнинг асосий йўналишларидан бирига айланди.

Миллий қонунчилигимизда мажбурий ёки ихтиёрий бўлишдан қатъи назар, маълум соҳаларда вояга етмаган шахслар меҳнатидан фойдаланиш тақиқланади. Шунингдек, вояга етмаган шахсларнинг меҳнатидан фойдаланишга йўл қўйилмаслиги тўғрисидаги талабларни бузиш тегишли жавобгарликка сабаб бўлади.

Халқаро Меҳнат Ташкилоти ҳисоботларида пахта йиғим-теримида мунтазам болалар меҳнатидан фойдаланишга барҳам берилганлиги қайд этилди.

Бундан ташқари, халқаро нуфузли экспертларнинг эътироф этишича, Ўзбекистонда болаларни зўравонлик, эксплуатация, шафқатсиз ва камситувчи муомаладан ҳимоя қилиш, миллий меъёрий-ҳуқуқий базани такомиллаштириш, аҳоли ўртасида ҳуқуқий саводхонликни ошириш орқали муҳим ислохотлар бошланди. Ота-она қарамоғисиз қолган болаларни, шунингдек, ногиронлиги бўлган болаларни интернат муассасаларига жойлаштиришни камайтириш ва олдини олиш мақсадида болаларни деинституциялаштириш вазифаларига алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Болаларни ижтимоий, иқтисодий ва маънавий жиҳатдан ҳимоя қилиш, уларга ғамжўрлик кўрсатиш миллат тараққиётига қўйилган мустаҳкам пойдевор ҳисобланади.

Баҳодир ҚАЮМОВ,

жиноят ишлари бўйича Мирзо Улуғбек туман суди судьяси.

ҲИМОЯ ҚИЛИШ КУНИ!

ТАРАҚҚИЙПАРВАР ЖАМИЯТ ВА БОЛАЛАР ҲУҚУҚЛАРИ

Барча тараққийпарвар давлатларда болалар ҳуқуқларини таъминлаш асосий вазифа сифатида белгиланади. Шу боис дунёнинг жуда кўплаб мамлакатлари томонидан Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенцияси ратификация қилинган. Ўзбекистон Бош Қомусимиз қабул қилинган куннинг эртасига, яъни 1992 йил 9 декабрда Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенцияга қўшилган ва унда назарда тутилган болаларнинг барча ҳуқуқларини ҳурмат қилиш, таъминлаш ва ҳимоя қилиш мажбуриятини ўз зиммасига олган.

Ушбу Конвенция моҳияти нуқтаи назаридан инсон ҳуқуқлари соҳаси тарихидаги энг муҳим ҳужжатлардан бири ҳисобланади. Унинг ўзига хослиги шунда-ки, унда бола тушунчаси алоҳида ҳуқуқ субъекти сифатида тан олинган. Халқаро ҳужжатда бугунги глобаллашув шароитида ниҳоятда муҳим аҳамият касб этаётган болаларга нисбатан шафқатсиз муносабат, қийноқ ва қуролли тўқнашувлар қурбони бўлган, шунингдек, қонунни бузган ва муомалага лаёқатсиз болаларнинг ҳуқуқий ҳимояси назарда тутилган.

Болалар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш борасидаги халқаро тажрибага эътибор қаратадиган бўлсак, кўплаб мамлакатларда болалар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш функциясини Бола ҳуқуқлари бўйича вакил, яъни Болалар омбудсмани институти амалга оширади. Болалар омбудсмани лавозими 1982 йилда биринчи бўлиб Норвегияда таъсис этилган. Айни пайтда дунёнинг саксонга яқин мамлакатларида Болалар омбудсмани фаолият юритади.

Мамлакатимизда ҳам болаларни қўллаб-қувватлаш борасида 30 дан ортиқ норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинган бўлиб, уларнинг ижроси натижасида ёш авлоднинг маънавий, интеллектуал, жисмоний ва ахлоқий жиҳатдан камол топиши учун ҳар томонлама муносиб имкониятлар яратилган.

2019 йил 22 апрелдаги “Бола ҳуқуқлари кафолатларини янада кучайтиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Президент қарорига мувофиқ Ўзбекистон тарихида илк бор Олий Мажлисининг Инсон ҳуқуқлари бўйича вакили (омбудсман) ўринбосари — Бола ҳуқуқлари бўйича вакил лавозими жорий этилди.

Бола ҳуқуқлари бўйича вакил ўз ваколатларини мустақил ҳамда давлат органлари ва уларнинг мансабдор шахсларига тобе бўлмаган тарзда бажаради;

Вакил дахлсизлик ҳуқуқидан фойдаланади ва у Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг розилигисиз жиноий жавобгарликка тортилиши, ушлаб турилиши, қамоққа олиниши ёки суд тартибида маъмурий чора қўрилиши мумкин эмас;

Вакилга нисбатан жиноят иши фақат Ўзбекистон Республикаси Бош прокурори томонидан қўзғатилиши мумкин;

Вакилни мажбурий келтиришга, ушлаб туришга, шунингдек, унинг шахсий буюмлари, юки, транспорти, турар жойи ва хизмат хонасини кўздан кечиришга йўл қўйилмайди;

бола ҳуқуқлари бўйича вакил Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатаси ва Сенати томонидан беш йил муддатга сайланади.

Бола ҳуқуқлари бўйича вакил Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенциясини бажариш стратегияси ва бола ҳуқуқлари масалалари юзасидан бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ишлаб чиқиш ҳамда амалга оширишда иштирок этади. Қонунчиликка биноан бола ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминлаш масалаларига оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари мажбурий тартибда Вакил билан келишилади. Вакил давлат органлари ва ташкилотларидан ўз ваколатига кирадиган масалалар юзасидан статистик, таҳлилий ҳамда бошқа маълумотлар сўраб олиш ваколатига эга.

Бундан ташқари, кенг жамоатчилик ўртасида бола ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари масалалари бўйича ҳуқуқий онг ва маданиятни оширишга кўмаклашиш каби кўпгина муҳим вазифаларни амалга оширади.

Хулоса қилиб айтганда бола ҳуқуқлари Янги Ўзбекистон давлат сиёсатининг ажралмас қисми бўлиб бунини амалга оширишда давлат органлари билан бир қаторда нодавлат-нотижорат ташкилотлари ҳам фаол иштирок этади. Бир қанча нодавлат-нотижорат ташкилотлари болаларнинг энг муҳим социал-иқтисодий муаммоларини ҳал этишга қаратилган йирик ижтимоий лойиҳаларни амалга оширмоқда. Шундан келиб чиқиб айтадиган бўлсак, болаларни ҳимоя қилиш мамлакатимизда умумдават ва умумжамиyat вазифасига айланган.

Рустам КЕНДЖАЕВ,

фуқаролик ишлари бўйича Қорақўл туманлараро суди судьяси.

“ODILLIK MEZONI”

илмий-амалий, ҳуқуқий журнал

Муассис: Ўзбекистон Республикаси Судьялар
олий кенгаши ҳузуридаги
Судьялар олий мактаби

Ҳамкорлар

Ўзбекистон Республикаси
Судьялар олий кенгаши,
Ўзбекистон Судьялари ассоциацияси

ТАҲРИР КЕНГАШИ

Холмўмин ЁДҒОРОВ
Убайдулла МИНГБОЕВ
Ҳожи-Мурод ИСОҚОВ
Дилшод АРИПОВ
Комил СИНДАРОВ
Худойкул АЗИЗОВ
Илҳом НАСРИЕВ
Малика ҚАЛАНДАРОВА
Бехзод МЎМИНОВ
Собир ХОЛБАЕВ

Бош муҳаррир

Арслон ЭШМУРОДОВ

Навбатчи муҳаррир

Ҳамроқул ҚАРИШИЕВ

Саҳифаловчи дизайнер

Шокиржон АЛИБЕКОВ

Журнал Ўзбекистон Республикаси Вазирлар
Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация
комиссияси Раёсатининг 2019 йил 31 январ-
даги 261/8 сон қарори билан юридик фанлар
бўйича диссертациялар асосий илмий нати-
жаларини чоп этиш тавсия этилган илмий
нашрлар рўйхатига киритилган.

Манзил: 100097, Тошкент шаҳри,
Чилонзор тумани, Чўпон ота кўчаси, 6-уй
Электрон манзил:
odillikmezoni2019@umail.uz

Ўзбекистон Республикаси Матбуот ва
ахборот агентлигидан 2019 йил 27 августда
0972-рақам билан қайта рўйхатдан ўтган.

Обуна индекси: 1317

Ҳар ойда бир марта чоп этилади.

Журналда эълон қилинган материаллардан
фойдаланилганда, манба қайд этилиши керак.

Босишга 29.06.2022 да рухсат берилди.

Бичими 60x84 1/8, 8 босма табак
Буюртма № 12 Адади 2570
Баҳоси келишилган нархда

“ТИПОГРАФИЯ POLIAR” МЧЖ

босмахонасида чоп этилди.

Босмахона манзили: 100057, Тошкент
шаҳри, Юнусобод тумани, Ифтихор кучаси,
117-уй, 19-хонадон

МУНДАРИЖА

КУН МАВЗУСИ

6

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ИСЛОҲОТЛАР ВА
НОДАВЛАТ-НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАРИ

9

НУҚТАИ НАЗАР

СУДЛАНГАНЛИК ИНСТИТУТИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЗАРУРИЯТИ

ДАВР КЎЗГУСИ

12

ЖАМИЯТДА СЎЗ ЭРКИНЛИГИ:
ЗАМОНАВИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАР ВА РЕАЛЛИК

14

ТАЛҚИН

АЛИМЕНТ УНДИРИШ ТЎҒРИСИДАГИ
ҚАРОРЛАР ИЖРОСИ: МУАММО ВА ТАКЛИФ

ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИ

16

ИЖТИМОЙ ШЕРИКЛИК:
РЕАЛЛИК ВА МЎЛЖАЛЛАР

19

УСТОЗЛАР ЎГИТИ

АГАР УСТОЗ АНДИН РОЗИ...

ҚОНУН ВА АМАЛИЁТ

20

ВОЯГА ЕТМАГАНЛАРНИНГ ҲИМОЯСИНИ
ЯНАДА КУЧАЙТИРИШ ЗАРУРИЯТИ

22

ЯНГИ БОСҚИЧ

ДАВЛАТ ХАРИДЛАРИ СОҲАСИДА
МАНФААТЛАР ТЎҚНАШУВИ

МУҲИМ МАВЗУ

24

МУАЛЛИФЛИК ҲУҚУҚЛАРИНИ
СУДДА ҲИМОЯ ҚИЛИШ ТАРТИБИ

26

МУЛОҲАЗА

ЖИНОЯТНИ ФОШ ҚИЛИШДА ҲИМОЯЧИНИНГ РОЛИ

ТАРАҚҚИЁТ ТАМОЙИЛЛАРИ

28

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИДА РАҚАМЛИ
ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

МУШОҲАДА

30

СУД ВА ИЖРО ҲОКИМИЯТИ:
ТАҲЛИЛ ВА ТАКЛИФ

32

ГЛОБАЛЛАШУВ ВА ДУНЁ

ЭКСТРЕМИЗМГА ҚАРШИ КУРАШДА
МДҲ ДАВЛАТЛАРИ ТАЖРИБАСИ

34

ЭЪТИҚОД ЭРКИНЛИГИ — ОСУДА ҲАЁТ ГАРОВИ

35

СУДЬЯ МИНБАРИ

ҚОНУНГА ИТОАТ — БЕХАТАР САЁҲАТ

36

НИЗОСИЗ ТАЛАБЛАРНИ УНДИРИШ:
СУД ВА НОТАРИАЛ ИДОРАЛАР МИСОЛИДА

38

СУД – ИНСОНПАРВАРЛИҚДИР

39

СУДЛАРДА ЮРИДИК ШАХС ВАКИЛЛАРИ
ИШТИРОКИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

40

МУАММОЛАР МУТАСАДДИЛАР БИЛАН
ЮЗМА-ЮЗ МУҲОКАМА ҚИЛИНМОҚДА

41

ИНВЕСТИЦИЯ – ИҚТИСОДИЙ ТАРАҚҚИЁТ ДЕМАК

42

ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛ

МЕЪЁРИЙ-ҲУҚУҚИЙ ҲУЖЖАТЛАР
ҚОНУНИЙЛИГИ УСТИДАН СУД НАЗОРАТИ

44

ТИНГЛОВЧИ МИНБАРИ

ВАСИЙЛИК ВА ҲОМИЙЛИК
ИНСТИТУТИНИНГ АҲАМИЯТИ

46

МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚБУЗАРЛИКНИ ҲАЛ
ҚИЛИШ МУАММОЛАРИ

48

ҲУҚУҚИЙ МАДАНИЯТ

СОЛИҚ ОРГАНЛАРИ УСТИДАН ШИКОЯТ
ҚИЛИШ ТАРТИБИ ВА МУДДАТЛАРИ

НОҚОНУНИЙ ҚУРИЛИШ — КЕЙИНГИ ТАШВИШ

49

САЙЛОВ КОМИССИЯЛАРИНИНГ
ҲАВЛАТИ УСТИДАН СУДГА ШИКОЯТ
ҚИЛИШ ТАРТИБИ

СУД ТИЗИМИДА КОРРУПЦИЯГА ЎРИН ЙЎҚ!

50

ТАБИАТНИ АСРАШ – КЕЛАЖАКНИ АСРАШ
КОРРУПЦИЯ – ТАРАҚҚИЁТ КУШАНДАСИ

ПРОЦЕСС

51

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ АКТИВИЗАЦИИ
ПРАВОВЫХ МЕХАНИЗМОВ ЗАЩИТЫ
ЖЕНЩИН-ЖЕРТВ ДОМАШНЕГО НАСИЛИЯ

54

ВАЖНАЯ ТЕМА

ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ АДМИНИСТРАТИВНОГО
СУДОПРОИЗВОДСТВА НА ОСНОВЕ
ПРИНЦИПА “АКТИВНАЯ РОЛЬ СУДА”

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

56

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
СУДЬИ ПОСРЕДСТВОМ СОВРЕМЕННЫХ
ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

57

COMPARATIVE ANALYSIS

INTERNATIONAL ACTS IN THE SPHERE
OF THE TRANSFER OF CONVICTS

IMPORTANT TOPIC

61

THE ROLE AND IMPORTANCE OF THE COURTS
IN ENSURING THE EFFECTIVE PROTECTION
OF THE RIGHTS OF CITIZENS AND BUSINESS
ENTITIES IN RELATIONS WITH STATE BODIES

62

CIVIL SOCIETY

THE PROSPECTS OF IMPROVING
CRIMINAL DEFENSE REPRESENTATION

Иззатулло ТОЛИБОВ,
Судьялар олий мактаби
докторанти, юридик
фанлар номзоди

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ИСЛОҲОТЛАР ВА НОДАВЛАТ-НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАРИ

Асосий қонунимизни жамиятдаги бугунги реал воқеликка, шиддатли ислоҳотларимиз мантигига мослаштириш, Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси учун мустаҳкам ҳуқуқий пойдевор яратиш муҳим вазифага айланмоқда¹.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат МИРЗИЁЕВ

Янги Ўзбекистоннинг прагматик ривожланиш концепциясини ўзида акс эттирган “2022 – 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси”ни етти устувор йўналишидан биринчиси – **“Инсон қадрини юксалтириш ва эркин фуқаролик жамиятини янада ривожлантириш орқали халқпарвар давлат барпо этиш”**² деб белгиланган.

Айни мана шу йўналиш моҳиятини мантиқий мушоҳада қиладиган бўлсак, шартли равишда учта тушунчага ажратиб таҳлил қилишимиз мумкин:

- “инсон қадрини юксалтириш”;
- “эркин фуқаролик жамиятини янада ривожлантириш”
- “халқпарвар давлат барпо этиш”.

Ўзаро бир-бири билан боғлиқ ва моҳиятан бир-бирини тақозо этувчи бу уч тушунча барча тараққийпарвар давлатларнинг бош мақсади ҳисобланади. “Инсон қадрини юксалтириш” учун, аввало, “эркин фуқаролик жамиятини янада ривожлантириш” талаб этилади. Қачон-ки, “эркин фуқаролик жамияти ривожланса,” унда инсон қадри юксалади. Том маънодаги “эркин фуқаролик жамияти” вужудга келса, “халқпарвар давлат барпо этилади”. Бу оддий аксиома.

“Фуқаролик жамияти – конституциявий ҳуқуқ назариясида ҳуқуқ ва демократияга асосланган ижтимоий ҳаётнинг зарур оқилона усули; инсонга унинг иқтисодий, сиёсий ва маданий ҳаёти шакллари эркин танлаш кафолатланадиган, қонун устуворлиги ва инсон ҳуқуқлари ҳамда эркинликлари қарор топадиган, кўп партиявийлик, сиёсий институтлар, мафкура ва фикрларнинг хилма-хиллиги таъминланадиган ҳамда ўзини ўзи бошқариш органларининг мавқеи баланд бўлган ижтимоий тузум.”

Мазкур мақолага мавзу қилиб олинган конституциявий ислоҳотлар ва нодавлат-нотижорат ташкилотлари ҳам бевосита эркин фуқаролик жамиятини янада ривожлантириш билан чамбарчас боғлиқ.

Сабаби, айнан фуқаролик жамиятида “мамлакатнинг ҳар бир аъзоси сиёсий, ижтимоий, иқтисодий, маънавий ва ҳуқуқий жиҳатдан ўз эҳтиёжларини жамоат бирлашмалари ва фондлари, ўзини ўзи бошқариш органлари, сиёсий партиялар ва нодавлат-нотижорат ташкилотлар ишида фаол иштирок этиб, улар орқали қондирадилар”.³

Ўзгараётган жамиятимиз энг ривожланган демократик давлатлар қаторидан муносиб жой эгаллаш мақсадида умумий тараққиёт стратегиясини белгилаётган бир пайтда конституциявий ислоҳотлар ўтказилиши заруриятининг вужудга келиши ҳам табиий ҳол, албатта.

Дарҳақиқат, конституциямизда акс эттирилган мудофаа, миллий хавфсизлик, унинг суверенитетини таъминлаш,

пул-молия, солиқ, банк сиёсати, ташқи сиёсат ва жаҳон ҳамжамияти билан интеграцияга киришиш тизими ҳали тўлақонли ривожланиб улгурмаган бир шароитда, яъни давлат мустақиллигининг дастлабки йилларида қабул қилинган Асосий Қонунимизга бугунги кундаги туб демократик ислоҳотлар нуқтаи назаридан келиб чиққан ҳолда кўшимча ва ўзгартиришлар киритиш заруриятини тақозо этмоқда.

Президентимиз Ш.Мирзиёев таъкидлаганидек, “Агар дунё тажрибасига назар ташлайдиган бўлсак, туб бурилиш даврида кўпгина давлатларда конституциявий ислоҳотлар амалга оширилганини кўрамиз. Шу сабабли, аввало, сенатор ва депутатларимиз, кенг жамоатчилигимиз, халқимиз билан яна бир бор маслаҳат қилиб, жаҳон конституциявий тажрибасини ўрганиб, пухта ўйлаган ҳолда бугунги ва келгуси тараққиётимизни белгилаб берадиган Асосий қонунимизни такомиллаштириш масаласини ҳам кўриб чиқишимиз керак.”⁴

Қонун орқали бошқариладиган ҳуқуқий демократик давлат ва эркин фуқаролик жамияти фақат мустаҳкам конституциявий қоидаларгагина таянади. Ва шулар асосида юксак тараққиётга эришади. Лекин, юриспруденцияда конституция ўзгармас бўлиши керак, деган қоида ҳам ўрнатилмаган.

Академик Акмал Саидовнинг фикрига кўра, “Бугун дунёда бирор-бир Конституция илк бор қабул қилинган таҳририда сақланиб қолмаган. Биргина **XXI асрда дунёнинг 90 га яқин давлатида конституциявий ислоҳотлар муваффақиятли амалга оширилди, 57 тасида янги Конституция қабул қилинди.** Бу борада Конституцияга энг кўп ўзгартириш ва кўшимчалар киритган ўнта давлатлар сирасига Мексика, Янги Зеландия, Бразилия, Швейцария, Австрия, Исроил, Чили, Колумбия, Грузия ва Ҳиндистон кирази.”⁵

Дунё мамлакатларининг конституциявий ислоҳотлар ўтказиш тажрибаси шуни кўрсатади-ки, қайсики мамлакатнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётида рўй берган жиддий ўзгаришлар, жамиятга муқаррар таҳдиднинг олдини олиш, самарали ва демократик бошқарувни жорий этиш сингари ҳолатларда конституциявий ислоҳотларга қўл урилган.

Айтиш керак-ки, Янги Ўзбекистон Тараққиёт стратегиясининг асосий гоёларига айланган **“Инсон қадри учун”, “Янги Ўзбекистон — халқчил ва инсонпарвар давлат”, “Инсон — жамият — давлат”** тамойилларининг ҳаётий рўёби учун ҳам конституциявий ислоҳот ўтказиш зарурияти мавжуд.

Олий Мажлис Қонунчилик палатасидаги ЎзХДП фракцияси раҳбари Улуғбек Иноятовнинг мулоҳазаларига кўра, “Янги Ўзбекистонни бунёд этишдек гоёт масъулиятли даврда яшаймиз. Ватан равнақи, халқ фаровонлиги йўлида муҳим қонун ва қарорлар қабул қилинаётган тари-

хий жараёнда Конституциявий ислохотлар масаласи кун тартибига чиқмоқда.”⁶

Парламент вакилининг мулоҳазаларидан келиб чиқиб айтадиган бўлсак, “ғоят масъулиятли даврда” фуқароларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллиги ва ҳуқуқий маданияти юксак бўлиши талаб этилади. Чунки, бундай фуқаро жамият олдидаги масъулиятини сезади. Жамиятда рўй бераётган воқеа-ҳодисаларга “теран кўз” билан назар ташлаб, ислохотларнинг фаол иштирокчисига айланади.

Нодавлат-нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари олдида турган энг муҳим вазифалардан бири эса, кенг жамоатчиликнинг ижтимоий-сиёсий фаоллиги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтириш орқали уларда ислохотларга нисбатан дахлдорлик туйғусини пайдо қилишдан иборат.

Масалан, “Юксалиш” умуммиллий ҳаракатининг мақсад ва вазифалари сирасига “ННТ ва фуқаролик жамияти бошқа институтларининг ижтимоий-иқтисодий, ижтимоий-сиёсий масалаларни ҳал қилишда, жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишдаги иштирокини таҳлил қилиш, шунингдек, фуқаролик жамияти институтлари вакиллари, экспертлар ва олимларни мамлакатимизни демократлаштириш ва модернизациялаш ҳаракатларига фаол жалб этиш”, “ННТ ходимларининг салоҳияти ва касбий билимларини ошириш, фуқароларда мамлакатимизни ривожлантиришга бўлган дахлдорлик ҳиссини кучайтириш, фуқароларни юртимизда рўй бераётган жараёнларни англаш ва муҳокама қилишга жалб этиш, шунингдек, уларнинг фаол фуқаролик позициясига эга бўлишларига даъват этиш”⁷дек ниҳоятда муҳим масалалар киради.

Давлат ва жамият қурилиши тубдан ислоҳ ва модернизация қилинаётган, янгиланаётган бир пайтда ижтимоий ҳаётдаги барча гуруҳ ва академик доиралар, давлат органлари, қолаверса, кенг жамоатчиликни “жамият ислохотлар ташаббускори” ғояси атрофида бирлаштириш, улар ўртасида конструктив ва ўзаро манфаатли ҳамкорликни йўлга қўйишда нодавлат-нотижорат ташкилотлари муҳим ўрин тутди.

Бундан ташқари, мамлакатимиз, минтақамиз, қолаверса, халқаро ҳамжамият миқёсида содир бўлаётган турли ўзгаришларга нисбатан жамоатчиликнинг фикрини шакллантириш борасида ҳам қатор вазифалар турибди.

Юқорида келтириб ўтилган ниҳоятда залворли вазифаларни амалда таъминлаш осонлик билан кечмаслиги табиий. Бунинг учун биринчи навбатда мамлакатимиздаги нодавлат-нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамияти бошқа институтлари фаолиятини ривожлантириш динамикасини тубдан кучайтириш талаб этилади.

Янги Ўзбекистондаги демократик ислохотларнинг мантиқий давоми бўлган конституциявий ислохотлар жараёнида акс этиши лозим бўлган йўналишлардан бири – нодавлат-нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари бўлиб ҳисобланади.

Бунга бир қанча ҳаётий зарурият ва ижтимоий, сиёсий, ҳуқуқий омиллар бор:

Биринчидан, амалдаги конституциямизда нодавлат-нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари тўғрисида умумий тушунча “жамоат бирлашмаси” тарзида берилган.

Конституциямизнинг XIII-боби “Жамоат бирлашмалари” деб номланган бўлиб, унинг 56-моддасида “Жамоат бирлашмалари”га қуйидагича ҳуқуқий таъриф берилган:

“Ўзбекистон Республикасида қонунда белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказилган қасаба уюшмалари, сиёсий партиялар, олимларнинг жамиятлари, хотин-қизлар, фахрийлар ва ёшлар ташкилотлари, ижодий уюшмалар, оммавий ҳаракатлар ва фуқароларнинг бошқа уюшмалари жамоат бирлашмалари сифатида эътироф этилади.”⁸

Лекин, “Жамоат бирлашмалари” тушунчаси бугунги кундаги нодавлат-нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтларининг мазмун-моҳиятини тўлақонли англамайди. Чунки, бу таърифда нодавлат-нотижорат ташкилотларининг ассоциациялар, жамоат фондлари, ҳомийлик ва васийлик ташкилотлари, адвокатлик фирмалари, палаталар, иттифоқлар, муассасалар каби жуда кўплаб турлари эътиборга олинмаган.

Иккинчидан, амалдаги Конституция қабул қилинган пайтда нодавлат-нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари сон жиҳатидан ҳам фаолиятининг самарадорлиги жиҳатидан ҳам бугунги кундагига нисбатан анча паст даражада эди. Қиёсий таҳлил нуктаи назаридан ёндошадиган бўлсак, “республикамызда ННТлар сони 1991 йилда 95 та, 2000 йилда 2 585 та, 2013 йилда эса 6 мингта, 2014 йилнинг 1 январь ҳолатига кўра (адлия идораларида рўйхатдан ўтган) 7,8 мингта⁹, 2022 йил 7 июнь ҳолатига кўра 9 077¹⁰ тани ташкил этади.

Мамлакатимиз тараққиётини янада юксалтиришга қаратилган кўплаб йирик лойиҳалар юзасидан жамоатчилик муҳокамасини ташкил этиш борасидаги саъй-ҳаракатлари бундай ташкилотлар фаолияти самарадорлиги ортиб бораётганлигини кўрсатиб турибди.

Нодавлат-нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари маҳаллий ва хорижий экспертлар, олимларни мамлакатимизни демократлаштириш ҳамда модернизация қилиш жараёнларига фаол жалб этишда ҳам жонбозлик кўрсатмоқда.

Учинчидан, кейинги 5 йилда нодавлат-нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари фаолиятининг ташкилий-ҳуқуқий ва иқтисодий асосларини такомиллаштириш, жамоатчилик бошқарувида уларнинг иштирокини кенгайтириш учун қулай шарт-шароитлар яратишга қаратилган 20 дан ортиқ норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди.

Хусусан, мустақил Ўзбекистон тарихида илк марта Давлатимиз раҳбарининг 2018 йил 4 майдаги “Мамлакатни демократик янгилаш жараёнида фуқаролик жамияти институтларининг ролини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5430-сон фармони¹¹ билан конституция бўйича давлат бошлиғи – Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузурида Фуқаролик жамиятини ривожлантириш бўйича маслаҳат кенгаши тузилди.

Мазкур Кенгаш:

- давлатнинг ва фуқаролик жамияти институтларининг мамлакатни янада жадал ва ҳар томонлама ривожлантиришга қаратилган саъй-ҳаракатларини бирлаштирувчи замонвий, демократик ҳамда очиқ-ошкора

майдон сифатида уларнинг юқори даражадаги тизимли ва самарали мулоқотини йўлга қўйиш;

- ўрта ва узоқ муддатли истиқболда фуқаролик жамиятини ривожлантиришнинг стратегик йўналишларини аниқлаш ва миллий моделини шакллантириш бўйича таклифлар ишлаб чиқиш;

- фуқаролик жамиятини ва кенг жамоатчиликни ташвишлантираётган долзарб масалаларни муҳокама қилиш, шунингдек, мазкур секторнинг ҳолати ва ривожланиш тенденцияси ҳақида Ўзбекистон Республикаси Президентини мунтазам равишда хабардор қилиш каби муҳим вазифаларни амалга оширади.

Шунингдек, **“Жамият – ислохотлар ташаббускори”** деган янги ғояни амалда рўёбга чиқариш, аҳолининг давлат ва жамият ишларини бошқаришдаги иштироки кўламини кенгайтириш, Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Барқарор ривожланиш мақсадларига эришиш, фуқаролар, жамият ва давлатнинг ўзаро яқин ҳамкорлигини ўрнатиш, шунингдек, давлат органлари ва муассасалари фаолияти устидан жамоатчилик назоратини кучайтириш мақсадида¹² Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Жамоатчилик палатасини ташкил этиш масаласи белгиланди.

Жамоатчилик палатаси жамият тараққиёти учун ниҳоятда муҳим аҳамият касб этадиган жамоатчилик фикрини тизимли ўрганиб бориш, аҳолини ташвишга солаётган долзарб масалаларни муҳокама қилиш, шунингдек, уларнинг ечими бўйича Ўзбекистон Республикаси Президенти, Олий Мажлиси палаталарига ва Ҳукуматга тегишли норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ишлаб чиқиш бўйича таклифлар киритиб бориш, фуқаролар, нодавлат-нотижорат ташкилотлари, оммавий ахборот воситалари вакиллари ва блогерларни сўз эркинлиги, фуқароларнинг ахборот олиш ва тарқатиш ҳуқуқини амалга ошириш, ахборот эркинлиги кафолатларини таъминлаш бўйича муҳокамаларга жалб этиш ҳамда мазкур масалаларга оид амалий таклифлар ишлаб чиқиш сингари муҳим йўналишларда фаолият юритади.

Президент Ш.Мирзиёевнинг 2020 йил 29 декабрда Олий Мажлисга йўллаган Мурожаатномасида бу борада алоҳида тўхталиб, қуйидаги фикрларни билдириб ўтган эди: “Қонунчилик палатасида нодавлат-нотижорат ташкилотларининг доимий вакили институтини жорий этишни таклиф қиламан. Ушбу вакил қуйи палата йиғилишларида иштирок этиш, қабул қилинаётган қонунларга таъсирчан жамоатчилик назорати ва ижтимоий шериклик масалаларини киритиш бўйича таклифлар бериш ваколатига эга бўлиши зарур, деб ҳисоблайман”¹³.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, конституцияга қуйидаги қўшимча ва ўзгартиришлар киритилишини мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз:

- Конституциянинг “Жамоат бирлашмалари” деб номланган XIII-бобини “Нодавлат-нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари” деб ўзгартириш;

- 56-моддасини қуйидаги тахрирда баён этиш:

“Ўзбекистон Республикасида қонунда белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказилган касаба уюшмалари, сиёсий партиялар, олимларнинг жамиятлари, хотин-қизлар, фахрийлар ва ёшлар ташкилотлари, жамоат бирлашмалари, ижодий уюшмалар, ассоциациялар, жамоат фондлари,

ҳомийлик ва васийлик ташкилотлари, адвокатлик ташкилотлари, палаталар, иттифоқлар, муассасалар, оммавий ҳаракатлар ва фуқароларнинг бошқа уюшмалари нодавлат-нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари сифатида эътироф этилади”.

- 57-моддасида баён этилган “...миллий ва диний руҳдаги сиёсий партиялар ҳамда жамоат бирлашмаларининг тузилиши ва фаолияти тақикланади” иборасидаги “миллий” сўзини чиқариш лозим. Сабаби, бугунги кунда айнан миллий руҳдаги Ўзбекистон “Миллий тикланиш” демократик партияси, турли миллат вакиллариининг юзга яқин миллий-маданий марказлари фаолият юритиб келмоқда.

58-модда матнидаги “жамоат бирлашмаларининг” сўзларини чиқариб, ўрнига “нодавлат-нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари” иборасини киритиш;

58-модданинг иккинчи қисмидаги “мансабдор шахслар фаолиятига” сўзларидан кейин “ноқонуний” сўзини киритиш; янги 58¹-модда киритиб, уни қуйидаги тахрирда баён этиш:

“Нодавлат-нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамияти бошқа институтларининг давлат органлари билан ижтимоий шериклик муносабатлари тенглик, ўзаро ҳурмат принципларига асосланади”.

59-модда матнини қуйидаги тахрирда баён этиш:

“Нодавлат-нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари фуқаролар ҳуқуқларини ва манфаатларини ифода этадилар ҳамда ҳимоя қиладилар. Бундай ташкилотларга аъзо бўлиш ихтиёрийдир.

62-моддадаги “Жамоат бирлашмаларини” сўзларини чиқариб, ўрнига “нодавлат-нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтларини” сўзларини киритиш.

Конституцияга таклиф этилаётган мазкур ўзгаришлар Янги Ўзбекистонни янада жадал ва ҳар томонлама ривожлантиришга қаратилган саъй-ҳаракатларини бирлаштирувчи куч ва восита бўлган нодавлат-нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари фаолиятини янги босқичга олиб чиқишга мустаҳкам ҳуқуқий асос бўлади, деб ҳисоблаймиз.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Президент Ш.Мирзиёевнинг Конституция қабул қилинганлигининг 29 йиллиги муносабати билан Ўзбекистон халқига байрам табриги. <https://president.uz/>. 07.12.2021.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, 28.01.2022 йилдаги ПФ-60-сон. <https://lex.uz/>.
3. “Фуқаролик жамияти”. <https://qomus.info/>.
4. “Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси асосида демократик ислохотлар йўлини қатъий давом эттирамиз”. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг лавозимга киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталари қўшма мажлисидаги нутқи. <https://president.uz/>.
5. Акмал Саидов. “Замонавий конституционализм: Миллий ва хорижий тажриба”. <https://parliament.gov.uz/>.
6. Улуғбек Иноятов. “Конституциявий ислохотлар – тарихий зарурият”. <https://parliament.gov.uz/>.
7. “Юксалиш” умуммиллий ҳаракатининг мақсад ва вазифалари”. <https://yumh.uz/>.
8. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси., <https://lex.uz/>.
9. М.Ахмедшоева. Yuridik fanlar axborotnomasi-Вестник юридических наук-Review of Law Sciences (2017) 13-20.
10. <https://data.egov.uz/>. Nodavlat notijorat tashkilotlarining davlat reyestri.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, 04.05.2018 йилдаги ПФ-5430-сон. <https://lex.uz/>.
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, 16.04.2020 йилдаги ПФ-5980-сон.
13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга йўллаган Мурожаатномаси. <https://president.uz/>. “Воқеалар” бўлими.

СУДЛАНГАНЛИК ИНСТИТУТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЗАРУРИЯТИ

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 77-моддасига кўра судланганлик шахснинг содир этган жинояти учун ҳукм этилганлигидан келиб чиқадиган ҳуқуқий ҳолатдир. Судланганлик ҳолати суд ҳукми қонуний кучга кирган кундан бошлаб, у тугалланган ёки олиб ташланган пайтгача давом этади. Тугалланмаган ёки олиб ташланмаган судланганлик ҳолати жиноий-ҳуқуқий ва умумий-ҳуқуқий каби оқибатларни юзага келтиради.

Раҳимқул ТОШБОЕВ,
ҳуқуқшунос

Судланганлик ҳолатининг **жиноий-ҳуқуқий оқибатлари** судланганлиги тугалланмаган ва олиб ташланмаган шахс томонидан янги жиноят содир этилган ҳолда келиб чиқади. Жиноий жавобгарликни кучайтирувчи ҳолат сифатида баҳоланади, муайян ҳолларда эса шахсни ўта хавфли рецидивист деб топишга асос бўлади ва бошқа бир қатор масалаларни ҳал этишда инобатга олинади.

Судланганлик ҳолатининг **умумий-ҳуқуқий оқибатлари** эса бир қатор фуқаролик-ҳуқуқий муносабатларини амалга оширишда чекловларга асос бўлиб хизмат қилади. Яъни, давлат бошқаруви, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларда муайян лавозимларни эгаллашда, ҳарбий хизматни ўташда, сайланиш ҳуқуқидан фойдаланишда ёхуд муайян фаолият билан шуғулланишда тақиқларни юзага келтиради.

Статистик маълумотлар судланганлик динамикаси кейинги уч йил давомида мунтазам ўсиб бораётганлигидан далолат бермоқда. Хусусан, судланган шахслар сони 2019 йилда 27 603 нафарни, 2020 йилда 27 999 нафарни, 2021 йилда эса 45 010 нафарни ташкил этган ва 2020 йилга нисбатан 62,2 фоизга ошган.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, судланганлик институтига оид Жиноят кодексининг тегишли бандлари улар қабул қилинганидан сўнг қарийб йигирма саккиз йил ўтган бўлса-да такомиллаштирилмаган.

Шу сабабли, судланган шахсларнинг ҳуқуқий аҳолини яхшилаш ва жиноят қонунчилигини янада либераллаштириш мақсадида қуйидаги йўналишларда судланганлик институти янада такомиллаштириш мақсадга мувофиқдир.

Биринчидан, суд томонидан жазо тайинлашда содир этилган жиноятнинг хусусияти ва ижтимоий хавфлилиқ даражаси, қилмишнинг сабаби, етказилган зарарнинг хусусияти ва миқдори, айбдорнинг шахси ҳамда жазони енгиллаштирувчи ва оғирлаштирувчи ҳолатлар ҳисобга олинади.

Шу нуқтаи назардан, миллий қонунчилигимизда МДХга аъзо айрим давлатлардан фарқли равишда, судланганлик ҳолати содир қилинган жиноятнинг таснифидан эмас, балки шахс амалда ўтаган жазо

тури ва муддатидан келиб чиққан ҳолда ҳисобланиши белгилангани мантиқан тўғридир.

Амалдаги Жиноят кодексининг 43-моддасида жазолар енгилдан оғирига қараб қуйидаги кетма-кетликда назарда тутилган:

- жарима;
- муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш;
- мажбурий жамоат ишлари;
- ахлоқ тузатиш ишлари;
- хизмат бўйича чеклаш;
- озодликни чеклаш;
- интизомий қисмга жўнатиш;
- озодликдан маҳрум қилиш;
- умрбод озодликдан маҳрум қилиш.

Бироқ, Жиноят кодекси 78-моддасининг “в” ва “г” бандларида назарда тутилган судланганликнинг тугалланишига оид муддатлар ушбу Кодекснинг 43-моддаси ҳамда мазкур модданинг “б” бандига нисбатан номувофиқ эканлиги кўринади.

Чунки, мажбурий жамоат ишлари, хизмат бўйича чеклаш ёки интизомий қисмга жўнатиш тарзидаги жазолар ўтаб бўлган кундан бошлаб шахснинг судланганлик ҳолати тугалланиши назарда тутилгани ҳолда, ушбу жазоларга нисбатан бирмунча енгил ҳисобланган жарима, муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш, ахлоқ тузатиш ишлари ва озодликни чеклаш каби жазолар ўталганидан кейин тегишинча бир ва икки йил ўтгач судланганликнинг тугалланиши белгилаб қўйилгани бир-бирига зиддир.

Маълумотларга кўра, судлар томонидан шахсларга нисбатан асосан озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган жазолар тайинланмоқда. Хусусан, 2021 йилда жами 45 010 нафар шахс судланган бўлса шундан озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланган 12 922 нафар шахслар умумий судланган шахсларнинг 28,7 фоизини ташкил этади.

Шу сабабли, қонунчиликда озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган: жарима, муайян

хуқуқдан маҳрум қилиш, ахлоқ тузатиш ишлари ва озодликни чеклаш каби жазолар ўтаб бўлган кундан бошлаб шахснинг судланганлик ҳолати тугалланишини назарда тутиш тақлиф этилади.

Иккинчидан, Жиноят кодексининг 50-моддасига асосан, озодликдан маҳрум қилиш жазоси бир ойдан йигирма йилгача муддатга тайинланади ва судланганлик ҳолати тайинланган жазонинг умумий муддатидан эмас, балки унинг амалда ўтаб бўлган қисмидан (80-модда) келиб чиқиб ҳисобланади.

Шунингдек, озодликдан маҳрум қилиш жазосига ҳукм қилинган шахс ушбу жазонинг муайян (3/1, 3/2, 4/1) қисмини ёки ярмини ўтагач, унга нисбатан Жиноят кодексининг 73 ёки 74-моддасида назарда тутилган инсонпарварлик қоидалари қўлланилиши мумкин.

Масалан, ижтимоий хавфи катта бўлмаган ёки унча оғир бўлмаган жиноят содир этган шахсга 3 йил озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланган бўлса, у жазонинг учдан бирини, яъни бир йилини ўтаганидан сўнг, Жиноят кодексининг 73-моддасига асосан у жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиниши мумкин. Ушбу ҳолатда шахс тайинланган озодликдан маҳрум қилиш жазосининг амалда бир йилини ўтаган бўлишига қарамасдан, унинг судланганлик ҳолати мазкур модданинг “д” бандига асосан тўрт йил ўтганидан сўнггина тугалланади.

Бу эса, ўз навбатида озодликдан маҳрум қилиш жазосини қисман ўтаб келган шахсга нисбатан узоқ муддат давомида ҳуқуқий хусусиятга эга муайян чекловлар татбиқ этилишига сабаб бўлади.

Шунга кўра, Жиноят кодексининг 78-моддасида назарда тутилган ўталган жазо муддатлари орасидаги тафовутларни ва судланганлик ҳолатининг тугалланишига оид узоқ муддатларни бир-бирига мувофиқ тарзда оптималлаштириш (қисқартириш) тақлиф этилади.

Учинчидан, Жиноят кодекси 79-моддасининг учинчи қисмига кўра, ўн беш йил ва ундан ортиқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазосини ўтаб чиққан шахснинг судланганлик ҳолати жазо ўталганидан сўнг қанча вақт ўтганидан қатъи назар, тугалланмайди. Балки, у жазони ўтаб чиққанидан сўнг ўн беш йил мобайнида янги жиноят содир этмаса, суд унинг судланганлигини олиб ташлаши мумкин.

Бундан ташқари, ўта оғир жиноят содир этган шахслар сони умумий судланганларнинг жуда кам қисмини ташкил этади. Хусусан, 2021 йилда жами ишлари кўрилган 61 263 нафар шахснинг 2 567 нафари ёки 4 фоизи ўта оғир жиноят содир этганликда айбланган.

Шу сабабли, Жиноят кодекси 78-моддасининг биринчи қисмини ўн беш йилдан ортиқ, лекин йигирма йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан

маҳрум қилиш жазоси ўталганидан кейин ўн йил ўтгач шахснинг судланганлик ҳолати тугалланишини белгилаш ҳақида янги банд билан тўлдириш тақлиф этилади.

Тўртинчидан, жиноятлар статистикасига кўра:

кейинги уч йил давомида вояга етмаганлар орасида судланганлар сони ошиб бормоқда. Хусусан, 2019 йилда 497 нафар ва 2020 йилда 499 нафар вояга етмаган шахс судланган бўлса, бу кўрсаткич 2021 йилда 1 152 нафарни ташкил этади ва ўтган йилга нисбатан 43,3 фоизга ошган.

Амалдаги Жиноят кодексига вояга етмаган шахсларга нисбатан судланганлик ҳолатининг тугалланишига оид алоҳида нормалар назарда тутилмаганлиги сабабли, ушбу масалалар умумий қоидалар асосида кўриб келинмоқда.

Жиноят қонунчилигида вояга етмаган шахсларга нисбатан жазо тайинлаш ва бошқа масалаларда бир қатор инсонпарварлик қоидалари белгиланганлигини инобатга олиб, шунингдек уларнинг ҳуқуқлари ҳимоясини янада кучайтириш ва келгусида жамиятда ўзининг муносиб ўрнини топишига кўмаклашиш мақсадида ЖКнинг 78-моддасига вояга етмаган шахсларнинг судланганлик ҳолати тугалланишига оид алоҳида қисқартирилган муддатларни назарда тутувчи қўшимчаларни киритиш тақлиф этилади. Бу борада хорижий давлатлар, хусусан Россия Федерацияси, Қозоғистон ва Тожикистон Республикаларининг Жиноят кодексларига кўра, вояга етмаганлар судланганлик ҳолати тугалланишининг энг кўп муддати (ўта оғир жиноятлар бўйича) жазо ўталганидан кейин 3 йилни ташкил этса, Украина Жиноят кодексига бундай муддат 5 йил қилиб белгиланган.

Бешинчидан, Жиноят кодексининг 69-моддасида жазони ижро этиш муддати ўтиб кетганлиги муносабати билан жазодан озод қилиш тартиби назарда тутилган. Бироқ, Жиноят кодексининг 78-моддасида бундай ҳолларда шахснинг судланганлик ҳолати қандай тартибда ҳал қилинишига оид нормалар белгиланмаган. Бу эса ўз навбатида, амалиётда шахс янгидан жиноят содир этган тақдирда унинг қилмишини квалификация қилиш ва бошқа масалаларни ҳал этишда муаммоларни юзга келтиради.

Шу сабабли, Жиноят кодексининг 78-моддасини “агар суд ҳукми билан тайинланган жазо ижро этилмаган бўлса, ушбу Кодекс 69-моддасининг биринчи қисмида назарда тутилган жазони ижро этишнинг тегишли муддати тамом бўлган пайтдан бошлаб шахснинг судланганлик ҳолати тугалланган”, деб ҳисобланишини назарда тутувчи қўшимча билан тўлдириш тақлиф этилмоқда.

Худди шундай меъёрлар Беларусь, Украина ва Тожикистон каби давлатларнинг Жиноят кодексларида мавжуд.

Юқоридагилардан келиб чиқиб Жиноят кодекси 78-моддасининг матнини қуйидаги тахрирда баён этиш таклиф этилади:

“Шахснинг судланганлик ҳолати қуйидаги пайтларда тугалланади:

► шартли ҳукм қилинганларга нисбатан — синов муддати тугаган кундан бошлаб;

► жарима жазоси ижро этилгач, шунингдек муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш, мажбурий жамоат ишлари, ахлоқ тузатиш ишлари, хизмат бўйича чеклаш, озодликни чеклаш, интизомий қисмга жўнатиш тарзидаги жазоларни ўтаб чиқгач;

► бир йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси ўталганидан кейин — олти ой ўтгач;

► бир йилдан ортиқ, лекин уч йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси ўталганидан кейин — бир йил ўтгач;

► уч йилдан ортиқ, лекин беш йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси ўталганидан кейин — икки йил ўтгач;

► беш йилдан ортиқ, лекин етти йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси ўталганидан кейин — уч йил ўтгач;

► етти йилдан ортиқ, лекин ўн йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси ўталганидан кейин — беш йил ўтгач;

► ўн йилдан ортиқ, лекин ўн беш йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси ўталганидан кейин — саккиз йил ўтгач;

► ўн беш йилдан ортиқ, лекин йигирма йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси ўталганидан кейин — ўн йил ўтгач.

Вояга етмаганларнинг судланганлик ҳолати ушбу модда биринчи қисмининг “в” - “и” бандларида назарда тутилган муддатларнинг тенг ярми ўтганидан сўнг тугалланади.

Агар суд ҳукми билан тайинланган жазо ижро этилмаган бўлса, ушбу Кодекс 69-моддасининг биринчи қисмида назарда тутилган жазони ижро этишнинг тегишли муддати тамом бўлган пайтдан бошлаб шахснинг судланганлик ҳолати тугалланган ҳисобланади.

Олтинчидан, Жиноят кодекси 79-моддасининг учинчи қисмига кўра, ўта хавфли рецидивистларнинг судланганлик ҳолати тугалланмайди, балки улар жазони ўтаб чиққанидан кейин ўн беш йил мобайнида янги жиноят содир этмасалар, суд тартибида олиб ташланиши мумкин.

Шунингдек, ЖКнинг 73 ва 74-моддаларида назарда тутилган жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш ёки жазони енгилроғи билан алмаштириш каби инсонпарварлик қоидалари ўта хавфли рецидивистларга нисбатан қўлланилмайди ва натижада улар жазо муддатини охирига қадар ўтаб чиқишади.

Ушбу шахсларнинг судланганлиги улар жазони ўтаб чиққанидан кейин ўн беш йил ўтгачина олиб ташланиши ЖКнинг инсонпарварлик ва одиллик принципларига бирмунча номувофиқ кўринади.

Шу сабабли, ўта хавфли рецидивистларнинг судланганлигини олиб ташлашнинг амалдаги муддатини ўн беш йилдан ўн йилга қадар қисқартириш таклиф этилади.

Еттинчидан, судланганликни олиб ташлаш юзасидан илтимоснома билан судга мурожаат қилиш ҳуқуқига эга субъектлар доираси назарда тутилган Жиноят кодекси 79-моддасининг биринчи қисми билан амалдаги Жиноят-процессуал кодекси 544-моддасининг биринчи ва иккинчи қисмлари ўртасида жиддий номувофиқлик мавжуд. Яъни, ушбу ҳар иккала моддада судга илтимоснома билан мурожаат қилиш ҳуқуқига эга субъектлар доираси турлича белгиланган.

Шу боис, ушбу моддаларга ўзаро номувофиқликни бартараф этишга қаратилган қўшимчаларни киритиш лозим бўлади.

Жиноят-процессуал кодекси 544-моддасининг тўртинчи қисмида суд томонидан судланганликни олиб ташлаш рад этилган тақдирда, бу масалага доир қайта илтимоснома ажрим чиққан кундан бошлаб камида бир йил ўтганидан кейин киритилиши мумкинлиги белгиланган. Шу билан бирга, мазкур моддада ушбу масала юзасидан чиқарилган суднинг ажрими устидан юқори турувчи судга шикоят ёки протест келтириш тартиби назарда тутилмаган.

Бу ҳолат судга мурожаат қилган шахснинг ҳуқуқларини чеклаши билан бирга, мазкур масала юзасидан чиқарилган суд ажримининг қонунийлиги ва асослилигини таъминлаш имконини бермайди.

Шу сабабли, судга қайта илтимоснома киритиш муддатини бир йилдан олти ойга қисқартириш ҳамда судланганликни олиб ташлаш масаласини кўриб чиқиш юзасидан чиқарилган суд ажрими устидан юқори инстанция судига умумий тартибда шикоят берилиши ёки протест билдирилиши мумкинлигини белгилаш таклиф этилади.

Юқорида баён этилган ҳолатлардан келиб чиқиб, “Мадад” – муассаса шаклидаги нодавлат-нотижорат ташкилоти томонидан “Ўзбекистон Республикасининг Жиноят ва Жиноят-процессуал кодексларига судланганлик институтини такомиллаштиришга қаратилган ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”-ги қонуни лойиҳаси ишлаб чиқилди.

Мазкур қонун лойиҳасини тайёрлаш давомида Россия Федерацияси, Қозоғистон, Грузия, Украина, Беларусь каби давлатларнинг жиноят қонунчилиги ўрганилди.

Фикримизча, ушбу қонун лойиҳаси қонунчиликдаги мавжуд бўшлиқларни бартараф этишга, муқаддам судланган шахсларнинг, шу жумладан вояга етмаганларнинг ҳуқуқий аҳволини яхшилашга ва жиноят қонунчилигини янада либераллаштиришга хизмат қилади.

Аччиқ ва танқидий материаллар жойлардаги кўплаб амалдорларга ёқмаслиги, уларнинг тинчини ва ҳаловатини бузаётгани ҳам бор гап. Лекин ошкоралик ва сўз эркинлиги бу – давр талаби, бу – Ўзбекистондаги ислохотларнинг талаби.

Шавкат МИРЗИЁЕВ,

Ўзбекистон Республикаси Президенти

ЖАМИЯТДА СЎЗ ЭРКИНЛИГИ: ЗАМОНАВИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАР ВА РЕАЛЛИК

Сўз ва матбуот эркинлиги таъминланмаган жамиятда оммавий ахборот воситаларининг ривожланиши ҳақида гап ҳам бўлиши мумкин эмас, чунки матбуот ва сўз эркинлиги демократик ривожланишнинг ва фуқаролик жамияти шаклланишининг асосий шартларидан биридир. Бинобарин, сўз ва матбуот эркинлиги – демократиянинг “қон айланиш” тизимидир.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 29-моддасида ҳар кимнинг фикрлаш ва сўз эркинлиги ҳуқуқига эгаллиги унинг шахсий ҳуқуқи сифатида белгиланиб, ушбу конституциявий кафолатни амалда рўёбга чиқариш мақсадида Ўзбекистон Республикасида “Ахборот олиш кафолатлари ва эркинлиги тўғрисида”ги, “Ахборот эркинлиги принциплари ва кафолатлари тўғрисида”ги, “Журналистлик фаолиятини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги, “Оммавий ахборот воситалари тўғрисида”ги, “Давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари фаолиятининг очиқлиги тўғрисида”ги ва бошқа бир қатор қонунлар қабул қилинди. Шу тариқа оммавий ахборот воситалари, ноширлик ва матбаа фаолиятини ривожлантириш, сўз ва ахборот эркинлигини таъминлаш борасида 10 дан зиёд қонун ва 100 дан ортиқ қонуности ҳужжатлари қабул қилиниб, соҳада мустақкам ҳуқуқий база яратилди.

Афсуски, йиллар давомида мамлакатни сўз ва матбуот эркинлигидан масофада сақлаш ўз “натижаларини” бермасдан қолмади. Ўзбекистон сўз эркинлиги, ошкоралик ва инсон ҳуқуқлари борасида энг паст рейтинг натижаларига эга давлатлар қаторида қайд этилди. Реал ҳаёт билан расмий статистика ўртасидаги жиддий номутаносиблик, аён ҳақиқатлар (мажбурий меҳнат, пахта монополияси, инсон ҳуқуқларининг аянчли ҳолати, аҳолининг камбағаллашиб бораётган қатлами ва ҳ.к.лар)ни зўр бериб яшириш, бу борада матбуотнинг овозини ўчиришга уринишлар жаҳон ҳамжамятида Ўзбекистонга нисбатан сўз эркинлиги йўқ бўлган авторитар давлат деб қаралишига ва ҳатто яқин-яқингача миллат бойлиги, фахри деб келинган “ўзбек пахтаси” савдосига дунё бозорида чекловлар ўрнатилишига олиб келган эди. Мамлакат ҳаётининг деярли барча соҳаларида вазиятнинг “қизил чизик”қа яқинлашганини ҳис қилган ва унинг кейинги оғир оқибатларини яхши англаган Шавкат Мирзиёев Президентлигининг дастлабки кунларидан сўз эркинлигига бирламчи эътибор қаратди. Ўзбекистонда матбуот том маънода эркинлаша бошлади.

Хўш, буни нималарда кўришимиз мумкин? Ўтган 4-5 йилда жаҳон интернет оламида миллионлаб аудитория йўлга олган мустақил миллий интернет нашрлари шакллана бошлади. Кўп-лаб хусусий телерадиоканаллар фаолияти йўлга қўйилди. Агар 2019 йилда давлат ва нодавлат ташкилотларидаги ахборот хизматларининг манбалари – расмий веб-сайтлар, ижтимоий тармоқлардаги каналлар 559 тани ташкил этган бўлса, 2021 йил якуни бўйича бу рақам 2410 тага етди. Оммавий ахборот воситалари, жумладан, блогерларнинг танқидий чиқишларига вазирлик ва идоралар, ҳокимликларнинг ахборот хизматлари орқали тезкор муносабатлар билдириш амалиёти тизимли йўлга қўйилди. Бунинг тасдиғини давлат идоралари томонидан танқидий материалларга жавоб қайтариш кўрсаткичи 2018 йилда 12 фоизни ташкил этган бўлса, 2020 йил якунига кўра

қарийб 90 фоизга ва 2021 йилда салкам 100 фоизга етгани мисолида кўриш мумкин.

Ўзбекистонда ҳеч нарсадан қўрқмайдиган, ҳар қандай муаммоларни баралла айта оладиган, аудиторияси айрим расмий интернет нашрлариникидан ҳам каттароқ бўлган блогерлар жамоаси пайдо бўлди. Мухими, 2000 йилларда журналист ҳақиқатни айтгани учун босимларга, таққ-у тазйиқларга учраган бўлса, бугун айнан ўша муаммоларни ёритаётган блогер давлат томонидан мукофотланяпти. Уни ҳеч ким муаммоларни кўтариб чиқаётгани, қайсидир мансабдор ҳақида журналистик суриштирув олиб бораётгани учун тергаётгани, таъқиб этаётгани йўқ. Бугун микрофон тутган журналист ёки блогер вазир ёхуд катта бир мансабдорнинг қаршисида пайдо бўлиши, уни саволларга тутиб қийин вазиятга тушириб қўйиши табиий ҳолга айланиб қолди. Энг қизиғи, бир пайтлар матбуотга рўбарў бўлишни истамайдиган, ундан чўчидиган раҳбарда ҳам ОАВ билан мулоқот кўникмаси пайдо бўлди. Давлат идораларининг очиқлиги ва шаффофлиги тамойили қоғозда эмас, амалий ҳаётда йўлга қўйилди. Вазирликлар, кўмиталар, ҳокимликлар ва ҳуқуқ-тартибот идораларининг фаолиятини мазкур ташкилотлар веб-сайтлари ёки бошқа ижтимоий тармоқлар орқали ёритиб бориши уларнинг оддий кундалик юмушига айланди, десак муболаға бўлмайд.

Фуқароларнинг сўз ва ахборот эркинлигига доир конституциявий ҳуқуқларининг рўёбга чиқишини амалда таъминлаш, медиасоҳани ривожлантириш, мамлакатни ижтимоий-сиёсий ва социал-иқтисодий ривожлантиришда оммавий ахборот воситаларининг ролини кучайтириш давлат сиёсатининг асосий йўналишларидан этиб белгиланди. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон Фармони билан “2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси” тасдиқланиб, мазкур стратегияда давлат ва жамият қурилиши тизимини такомиллаштиришнинг устувор йўналишлари доирасида оммавий ахборот воситаларининг ролини кучайтириш, журналистларнинг касбий фаолиятини ҳимоя қилиш алоҳида устувор йўналиш сифатида ўрнатилди. Ҳаракатлар стратегияси доирасида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 11 августда “Матбуот ва ахборот соҳасида бошқарувни янада такомиллаштириш тўғрисида” ва 2019 йил 2 февралда “Ахборот соҳаси ва оммавий коммуникацияларни янада ривожлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги фармонлари, 2017 йил 9 августдаги “Ўзбекистон ижодкорларини қўллаб-қувватлаш “Илҳом” жамоат фондиди ташкил этиш тўғрисида”, ўша йил 10 августдаги “Ўзбекистон Журналистлар ижодий уюшмаси фаолиятини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги, 15 августдаги “Маданият ва санъат ташкилотлари, ижодий уюшмалар ва оммавий ахборот воситалари фаолиятини янада ривож-

лантириш, соҳа ходимлари меҳнатини рағбатлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарорлари қабул қилиниб, соҳани тубдан такомиллаштиришда муҳим қадам бўлди.

Соҳада амалга оширилган туб ислохотларнинг мақсади фуқароларнинг сўз ва ахборот эркинлигига доир конституциявий ҳуқуқларининг амалда рўёбга чиқишини таъминлашга қаратилиб, бу борада оммавий ахборот воситаларининг ролини кучайтириш, медиа-бозорда улар учун тенг шароитлар яратиш, журналистлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, оммавий ахборот воситалари, матбуот, ноширлик-матбаа ва ахборот-кутубхона фаолиятининг ривожланишини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш механизмлари жорий қилинди. Ахборот соҳасидаги қонун ҳужжатларини қўллаш амалиётини умумлаштириш, оммавий ахборот воситалари, матбуот, ноширлик-матбаа ва ахборот-кутубхона фаолиятини ривожлантиришга қаратилган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини илгари суриш ва ишлаб чиқиш мақсадида Ўзбекистон матбуот ва ахборот агентлигининг Оммавий коммуникациялар соҳасида мониторинг маркази негизда Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлигининг Оммавий коммуникациялар масалалари бўйича маркази ташкил этилди.

Алоҳида қайд этиш лозимки, Ҳаракатлар стратегияси доирасида Ўзбекистонда ОАВни эркинлаштириш, сўз эркинлигини таъминлаш бўйича қонунчилик базаси такомиллаштирилди ва сўнгги беш йилда 12 та қонун ҳужжатлари қабул қилинди. Жумладан, Ўзбекистон Республикасининг 2018 йил 18 апрелдаги ЎРҚ-476-сонли Қонунига асосан Ўзбекистон Республикасининг “Оммавий ахборот воситалари тўғрисида”ги Қонунига алоҳида “Оммавий ахборот воситаларини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш” деб номланган 5¹-модда киритилди. Унга кўра, давлат оммавий ахборот воситаларига солиқлар ҳамда бошқа мажбурий тўловлар ва тарифлар бўйича имтиёзлар ҳамда преференциялар бериш, давлат субсидиялари, давлат грантлари ва давлат ижтимоий буюртмалари тизими орқали молиявий қўллаб-қувватлаш ва моддий-техника базасини мустаҳкамлаш бўйича комплекс чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш каби бир қанча йўналишлар орқали қўллаб-қувватлаши белгилаб берилди. Бундан ташқари, Қонуннинг 19-моддасида ОАВни давлат рўйхатидан ўтказиш муддати бир ойдан ўн беш кунга қисқартирилди. Қонуннинг 22-моддаси таҳрир қилиниб, аввал ОАВни рўйхатдан ўтказиш рад этилса фақат судга шикоят қилиш мумкин бўлган бўлса, эндиликда рад этиш сабаби ва камчиликлар тўғрисидаги учун муддат бериб қайта кўриб чиқиш механизми жорий этилди.

Мазкур ҳужжатларнинг қабул қилиниши шунчаки номига эмас, балки соҳада ҳақиқатан ҳам туб ўзгаришларни амалга оширишга сабаб бўлди. Қайсидир маънода мақсадларга бир қадар эришилди ҳам. Хусусан, бугунги кунда юртимизда 1991 йилга нисбатан оммавий ахборот воситалари қарийб 4 баробарга, наشريётлар 13 карра ва матбаа корхоналари 12 баробарга кўпайиб, уларнинг моддий-техник базаси ва кадрлар салоҳияти сезиларли даражада яхшиланди.

Соҳадаги ислохотларнинг ёрқин натижасидан бири сифатида юртимизда Халқаро Пресс клуб ташкил этилиб, унинг формати ва иш услуби миллий медиа муҳитимиз учун янгилик бўлиб, нафақат журналистлар, балки кенг халқ оммаси эътиборини тортди ва ишончини қозонди. Шундай воқеалардан яна бири – янгича шароитда ахборот соҳасидаги давлат сиёсатини самарали амалга ошириш мақсадида Ўзбекистон матбуот ва ахборот агентлиги

негизда Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузурида Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги ташкил этилгандир. Ушбу агентлик зиммасига оммавий ахборот воситалари фаолиятини мувофиқлаштириш, журналистларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш, хорижий медиа компаниялар билан ҳамкорликни кучайтириш, чет эл веб-ресурслари ва сайтларидан тўлиқ фойдаланиш имкониятини яратиш, бир сўз билан айтганда, ахборот майдонидаги фикрлар хилма-хиллигини таъминлашга қаратилган қатор вазифаларни амалга ошириш юклатилди. АОКА ташкил этилгандан сўнг барча давлат идораларида ахборот хизматларининг йўлга қўйилишига катта аҳамият берилди. Бу эса бугунги кунда мингдан ортиқ ахборот хизматлари фаолият кўрсатяпти, дегани. Чунки, очиклик ва шаффофлик энг юқори нуктадан бошланмас экан кўзланган натижалар кўнгилдагидек бўлмайди. Жамият ва инсонлар манфаатини кўзлаб чиқарилган қарор ва фармонлар, қонунчилик ҳужжатларининг аҳолига ўз вақтида етказилишига катта эҳтиёж мавжуд. Бу жараённинг рисоладагидек бўлмаслиги текширилмаган ва ноҳолис, ишончсиз манбалардан олинган ахборотларнинг тарқалишига олиб келади.

Шу ўринда Ўзбекистонда матбуот ва сўз эркинлигининг таъминланишида ҳуқуқ-тартибот идораларининг ҳам салмоқли ўрни борлигини таъкидлаб ўтиш зарур. 2017-2018 йилларга қадар турли муддатларга озодликдан маҳрум этилган ёки тергов-суриштирув жараёнига жалб этилган бир қатор журналист ва блогерларнинг ҳибсхоналардан озод этилиши ёки уларга нисбатан тергов ҳаракатларининг тугатилиши жамиятда эркин фикрловчиларга нисбатан муносабатнинг кескин ўзгарганидан дарак беради. Яна бир нарсани таъкидлаб ўтиш лозимки, ИИБ, прокуратура ва суд тизими матбуот хизматлари саъй-ҳаракати билан соҳада рўй бераётган ютуқ ва камчиликларнинг очик-ойдин ёритилиши ҳам сўз эркинлигини таъминлашга ўзининг муносиб ҳиссасини қўшмоқда.

Ушбу соҳадаги ислохотларни янада изчил давом эттириш мақсадида “2022 – 2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегияси”да Инсон қадрини юксалтириш ва эркин фуқаролик жамиятини янада ривожлантириш орқали халқпарвар давлат барпо этиш йўналиши доирасида оммавий ахборот воситаларининг роли ва журналистларнинг касбий фаолияти ҳимоясини янада кучайтириш, хорижий тилларда фаолият юритаётган ҳамда миллатлараро муносабатлар соҳасида давлат сиёсатини ёритаётган оммавий ахборот воситаларини давлат томонидан қўшимча қўллаб-қувватлаш чораларини кўриш, оммавий ахборот воситаларининг фаолиятига ноқонуний аралашганлик ва тўсқинлик қилганлик, шу жумладан мансабдор шахслар томонидан цензура ўрнатиш, таҳририят ходимларига босим ва тазйиқ ўтказиш, материаллар ва техник воситаларни улардан ғайриқонуний равишда олиб қўйиш ҳаракатлари содир этилгани учун жавобгарликни янада кучайтириш ва хорижий ҳамда миллий оммавий ахборот воситалари, журналист ва экспертлар иштирокида ўзаро фикр алмашиш имконини яратиш мақсадида халқаро “Медиафорум” ташкил этиш вазифалари белгиланди.

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистон Республикасида сўз эркинлигини таъминлаш, ахборот ва оммавий коммуникациялар соҳасини бошқариш тизимини қайта ташкил қилиш, ижтимоий-сиёсий ва социал-иқтисодий ривожланишнинг муаммолари масалаларини ҳал этишда оммавий ахборот воситаларининг ролини ошириш бўйича салмоқли ишлар амалга оширилмоқда.

Ҳамроқул ҚАРШИЕВ,
журналист.

**Маъруфжон
ТАЖИБОЕВ,**

юримик
фанлар
бўйича
фалсафа
доктори

АЛИМЕНТ УНДИРИШ ТЎҒРИСИДАГИ ҚАРОРЛАР ИЖРОСИ: МУАММО ВА ТАКЛИФ

Ўзбекистон Республикаси Олий суди томонидан тайёрланган статистик маълумотларга эътибор қаратадиган бўлсак, 2020 йилда фуқаролик ишлари бўйича судлар томонидан 291 132 даъво тартибида, 96 584 буйруқ тартибида ишлар кўрилган бўлиб, шундан никоҳдан ажратиш ишлари 39 466, ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиш ҳақидаги ишлар 850 тани, оталикни белгилаш ишлари 2 349 тани ташкил этган. Ушбу кўрсаткич 2021 йилга келиб, жами кўрилган ишлар деярли икки баробарга ортган, яъни 518 087 тани ташкил этган¹.

Оилавий низоларда нафақат ота-оналар, қолаверса бирдан то тўрт нафаргача бўлган болаларнинг манфаатлари ҳам борлиги барчани ташвишга солади. Чунки, юқорида қайд этилган низолар ва суд буйруғи чиқаришларнинг барчасида боланинг моддий таъминоти ким томонидан амалга оширилиши масаласи туради. Никоҳдан ажратиш, оталикни белгилаш, ота-оналикдан маҳрум қилиш, фарзандни тарбиясига олиб бериш каби низоларнинг барчасида фарзандларнинг моддий таъминоти учун алимент ундириш талаби қўйилади ва алоҳида тартибда ҳам алимент ундириш ҳақида мурожаат қилиш қонунда кўзда тутилган.

Хусусан, Оила кодексига, вояга етмаган болаларига таъминот бериш мажбуриятини ихтиёрий равишда бажармаган ота (она)дан суднинг ҳал қилув қарорига ёки суд буйруғига асосан алимент ундирилиши белгилаб қўйилган².

Манфаатдор шахснинг алимент ундириш ҳуқуқи Фуқаролик процессуал кодексининг талабларига асосан, фақат никоҳдан ажратиш, оталикни белгилаш, ота-оналикдан маҳрум қилиш, фарзандни тарбиясига олиб бериш каби низолар бўйича, шунингдек алоҳида тартибда ўтиб кетган муддатлар учун ҳам алимент ундириб бериш талаби қўйилса, суд томонидан даъво ишини юритиш тартибида, соддалаштирилган ҳолатда, низосиз талаблар бўйича суд муҳокамаси ўтказмасдан, тарафларнинг иштирокисиз буйруқ бериш тартибида амалга оширилади³. Алимент ундириш ҳақида алоҳида тартибда даъво талаби берилмаган бўлса ҳам судлар томонидан юқорида қайд этилган низолар кўрилатганда мазкур масалани муҳокама қилиш Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорларида ҳам ўз аксини топган.

Олий суд Пленумининг 2011 йил 20 июлдаги “Судлар томонидан никоҳдан ажратишга оид ишлар бўйича қонунчиликни қўллаш амалиёти тўғрисида”ги 6-сонли қарорининг 12-бандида, Оила кодексининг 44-моддасига мувофиқ никоҳдан ажратиш тўғрисидаги ишни кўришда эр-хотин судга, вояга етмаган болалар ва (ёки) меҳнатга лаёқатсиз муҳтож эр(хотин)га таъминот бериш учун

маблағ тўлаш тартиби ва миқдори тўғрисидаги масалалар юзасидан келишув тақдим этишлари мумкинлиги, агар бундай келишув мавжуд бўлмаган ёки мазкур масала юзасидан эр-хотин ўртасида низо бўлган ҳолларда улар никоҳдан ажратиш тўғрисидаги талаб билан бир вақтда мазмунан кўриб чиқилади⁴.

Олий суд Пленумининг 1998 йил 11 сентябрдаги “Болалар тарбияси билан боғлиқ бўлган низоларни ҳал қилишда судлар томонидан қонунларни қўллаш амалиёти тўғрисида”ги 23-сонли қарорининг 18-бандида Оила кодексининг 81-моддасига мувофиқ, ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиниши ота-онани болаларини таъминлаш мажбуриятидан озод қилмаслиги, шу сабабли суд жавобгарни ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилишда ФПКнинг 251 ва 254-моддалари қоидаларига асосланиб, ундан алимент ундириш тўғрисидаги масалани бундай даъво қўзғатилган-қўзғатилмаганлигидан қатъи назар, биргаликда ҳал этиши шартлиги белгиланган⁵.

Қонунларимиз мазмунидан кўриниб турибди-ки, суд қарорлари асосида бериладиган ижро варақаси бола вояга етгунга қадар, яъни 18 ёшга тўлгунгача ижро этилиши лозим бўлади.

Ўзбекистон Республикасининг 2001 йил 29 августдаги “Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида”ги қонуни⁶ 7-моддаси талабларига асосан, фуқаролик ишлари бўйича судлар томонидан қабул қилинган ҳал қилув қарорини ижро этиш судлар ўзлари қабул қиладиган ҳал қилув қарори асосида берадиган ижро варақалари ва суд буйруғига биноан амалга оширилади. Бу ерда эътиборлиси, суд томонидан қабул қилинган ҳал қилув қарори ижро варақасига асосан, суд буйруғи эса мазкур буйруқнинг ўзи қонунда ижро ҳужжати кучига эга эканлиги белгиланганлиги сабабли, унинг тасдиқланган нусхаси орқали ижро этилади.

Юқорида кўрсатилган фуқаролик ишлари бўйича судлар томонидан даъво ва буйруқ тартибида ҳал этилатган ва ижрога қаратиладиган ҳужжатларга эътибор қаратсак қуйидаги ҳолатни кўришимиз мумкин:

Бош прокуратура ҳузуридаги Мажбурий ижро бюросидан олинган айрим маълумотларга кўра, Республика

бўйича алимент ундириш борасида 350 000 га яқин ижро ҳужжати мавжуд бўлиб Мажбурий ижро бюроси ходимлари томонидан 54 500 га яқини бўйича ишлар амалга оширилган, 300 000 га яқин ҳужжатлар навбатини кутиб турибди.

Суд ҳужжатлари ижро этилмаганлигининг асосий сабабларидан бири эса алимент тўловчиларнинг 172 000 нафарга яқини бирон-бир жойда ишламаслигидир. Бундан суд ҳужжатини ижро этишнинг имкони йўқлиги аёнлашади. Хусусан, юқорида қайд этилган, Ўзбекистон Республикаси 2001 йил 29 августдаги “Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида”ги қонун¹нинг 40-моддаси талабларига асосан:

— қарздорнинг манзилини ёки унинг мол-мулки турган жойни аниқлаш ёхуд банклар ёки бошқа кредит ташкилотларидаги ҳисобварақлар ва омонатларда қарздорга қарашли пул маблағлари ҳамда бошқа қимматликлар турганлиги ёки сақланаётганлиги тўғрисидаги маълумотларни олиш мумкин бўлмаса (ушбу Қонунга мувофиқ қарздорни ёки унинг мол-мулкни қидириш назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно);

— қарздорнинг ундирув қаратилиши мумкин бўлган мол-мулки ёки даромадлари бўлмаса ва унинг мол-мулки ёки даромадларини қидириш юзасидан давлат ижрочиси томонидан қонунда йўл қўйиладиган доирада кўрилган барча чоралар натижасиз бўлса;

— ундирувчи ижро ҳужжати ижро этилаётганда қарздорнинг сотилмаган мол-мулкни ўзига олишдан воз кечса ёхуд қарздорлик ҳисобидан ушбу мол-мулкни ўзига олиш тўғрисидаги давлат ижрочисининг таклифи бўйича ўз қарорини белгиланган муддатда тақдим этмаган бўлса ёки ижро ҳужжатларида кўрсатилган ундирув амалга оширилмаган ёки қисман амалга оширилган бўлса бундай ижро ҳужжатлари ундирувчига қайтарилиши белгиланган.

Қонун талабларини мустаҳкамлаш борасида МИБ ходимлари томонидан етти мингдан ортиқ қарздор ишга жойлаштирилган, 4 000 дан ортиқ алимент тўлашдан бош тортган фуқаролар МЖТКнинг 474 ва 475-моддалари билан маъмурий жавобгарликка тортилган. Маъмурий жазо чораси қўлланилгандан кейин ҳам алимент қарздорлигини тўламаган 200 нафардан ортиқ шахсларга нисбатан ЖКнинг 122-моддасига асосан жиноий иш очилган.

Бироқ, саъй-ҳаракатларга қарамасдан моддий таъминотга муҳтож бўлган фарзандларнинг аҳволи ўзгаришсиз қолмоқда.

Ҳуқуқшунос олимлар, тажрибали судьялар томонидан мазкур оғриқли масалани ҳал этиш борасида қатор таклифлар илгари сурилганлигини кўриш мумкин. Шундай таклифлардан бирига кўра, қарздорнинг тўлов қобилияти мавжуд бўлмаса, ижро ҳужжатини ундирувчига қайтармасдан қонунчиликка қарздорни мажбурий меҳнатга жалб этиш масаласини киритиш зарур.

Мазкур тажрибалар айрим давлатларнинг қонунларига киритилган бўлиб, тўлов қобилияти бўлмаган шахсларни етарлича маош берадиган, оғир шароитли ишларга жалб этиш жиноят қонунчилигида ўз аксини топганлигини кузатиш мумкин. Хусусан, Россия Феде-

рацияси Жиноят кодекси 157-моддасининг биринчи қисмига мувофиқ, алиментни вақтида тўламаганлиги учун қарздор бир йилгача ахлоқ тузатиш ёки шу муддатга мажбурий меҳнатга жалб этилиши белгиланган²лиги боис ўрмон кесиш ёки шахталарда ишлашга жалб этилади.

Мазкур модда юзасидан қарздорни жавобгарликка тортиш учун асос сифатида қарздорнинг ҳеч қаерда ишламаслиги, меҳнат биржасида рўйхатда турмаганлиги, яшаш жойини яшириб юрганлиги, уч ойдан ортиқ алимент пулларни тўламаётганлиги, қўшимча иш ҳақлари тўғрисида ўз вақтида маълумот бермаганлиги ва мол-мулкни яширганлиги каби сабаблар кўрсатилган.

Шу маънода қонунчилигимизнинг айрим томонларини жиддий ислоҳ қилиш вақти келди. Негаки, фарзанди таъминоти учун қайғурмаётган, унинг еб-ичиши учун алимент тўлолмаётган шахсни МЖТК талабларига асосан жарима қиламиз, бу билан жаримани алиментдан устун қўямиз. Шунда ҳам аҳвол ўнганмаса қарздорни ЖК талабларига асосан қамаймиз ва маълум бир муддат текин-дан-текин боқамиз. Зеро, бу даврда унинг боласи кимларнингдир бир парча нонига зор бўлиб юрган бўлади.

Бу ерда адолат бузилмаяптими?

Айрим давлатлар тажрибасида ижро органи томонидан алиментни қоплаб бериш ва қарздордан унга етказилган зарарларни мустақил ундириб олиш чоралари ҳам белгиланган. Бундай тажриба Германия давлатида ривожланганлигини кузатиш мумкин.

Республикамызда шу йўналишдаги вазиятнинг жиддийлиги эътиборга олиниб, Президентимиз томонидан Молия вазирлиги билан МИБга “Алимент тўлаш” фондини ташкил этишга кўрсатма берилди. Бу эса ўзининг ижобий натижасини беради, албатта.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш лозим-ки, ҳар бир ёш турмуш қуришдан олий мақсад қилиб авлоди давомчиларини оламга келтириш, уларни оқил ва зукко қилиб тарбиялаш ҳамда бахту саодатини кўриб юришни мақсад қилади. Бироқ, “етти ўлчаб бир кесмасдан” қўйилган нотўғри бир қадам оиланинг пароканда, аёлнинг бева, бир нечта норасиданинг отасиз ёки онасиз ўсишига сабаб бўлади. Қонунларимиздаги мавжуд бўшлиқлар ўйламай қўйилган нотўғри қадам натижасида якун топган оила ва фарзандлар бахтсизлигини маълум миқдорда яшириб қолади. Юқорида таклиф этилган қонунларга киритилажак ўзгартиришлар ёшларимизда “оила – муқаддас” тушунчасини шакллантириш, унинг машаққат ва масъулияти-ю ҳузур-ҳаловатини тўлиқ англашга даъват этади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. <https://stat.sud.uz/>.
2. Ўзбекистон Республикасининг Оила кодекси 14-боб, 96-моддаси.
3. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодекси 18-боб, 170-181 ҳамда 19-боб, 182-187-моддалари.
4. <https://lex.uz/docs/2414114?ONDATE=30.11.2018%2000#edi4200040>.
5. <https://www.lex.uz/acts/1447402>.
6. Ўзбекистон Республикаси 2001 йил 29 августдаги “Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида”ги 258-11-сонли қонуни, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси 2001 йил 9-10-сон, 165-модда.
7. <https://crisiscenter.ru/for-survivors/alimony/ispolnenie/>.

**Шухрат
РУЗИНАЗАРОВ,**
Тошкент
давлат юридик
университети
профессори,
юридик фанлар
доктори

ИЖТИМОИЙ ШЕРИКЛИК: РЕАЛЛИК ВА МЎЛЖАЛЛАР

Давлат-хусусий шериклиги — давлат ва хусусий шерикнинг муайян муддатга юридик жиҳатдан расмийлаштирилган, давлат-хусусий шериклик лойиҳасини амалга ошириш учун ўз ресурсларини бирлаштиришига асосланган ҳамкорлиги бўлиб ҳисобланади¹. Ижтимоий шериклик комплекс ҳуқуқий институт бўлиб давлат-хусусий шерикликни ҳам қамраб олади². Ўз навбатида, давлат-хусусий шерикликнинг ижтимоий табиати шу билан изоҳланадики, у жамият манфаатларини тартибга солишда ижтимоий эҳтиёжнинг мавжудлигида ёрқин намоён бўлади.

Қолаверса, ушбу институтнинг конституциявий-ҳуқуқий табиати жамиятни ривожлантириш ва унинг амалда бўлишини қонунчиликда мустаҳкамланган ва давлат томонидан устувор кафолатланган икки томонлама манфаатларни қондиришга асосланган тартибга солишнинг йиғиндисидан иборат. Ижтимоий шериклик ва давлат – хусусий шериклиги гарчи ҳуқуқий табиати ва юридик мазмуни жиҳатидан фарқланса-да жамият ва давлатнинг ғоятда муҳим элементи бўлиб хизмат қилади.

Илмий манбаларда таъкидланганидек, рақамлаштиришнинг ижтимоий оқибати деганда ахборотлаштириш жараёни таъсири остида жамиятда юз бераётган реал ва башорат қилинаётган ўзгаришлар тушунилади³. И.В.Выдриннинг таъкидлашича, оммавий-хусусий шерикликни “...сиёсий, социал ва иқтисодий ривожлантириш соҳаларида ҳамкорликни ўрнатиш мақсадида давлат ва муниципал ҳокимиятининг фуқаролик жамияти институтлари билан ўзаро ҳаракати шакли сифатида кўриб чиқиш мумкин⁴”. Ижтимоий шериклик миллий моделининг ҳуқуқий генезиси ва конструкцияси кенг маънода ўз ичига давлат органлари, нодавлат-нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа субъектлари, шунингдек хусусий тадбиркорлик ҳамкорлигини ҳам қамраб олади. Бундай оммавий ва хусусий шерикликнинг ўзига хос фуқаролик ҳуқуқий жиҳати шундаки, одатда уларни боғловчи ва муштарак манфаатларни уйғунлаштирувчи ҳеч қандай алоҳида ва махсус мақомдаги ташкилий-ҳуқуқий тузилма ташкил этилмайди. Дарҳақиқат, давлат органлари, нодавлат-нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа субъектлари оммавий ва хусусий ҳуқуқ субъектлигига эга бўлиб, фуқаролик ҳуқуқий битимлар тузишга ва шартномавий муносабатларда иштирок этишга ҳақли. Уларнинг ўзаро манфаатларини ифода этадиган шартномавий-ҳуқуқий муносабатлар ижтимоий шериклик тусига эга. Ижтимоий шериклик шартномавий муносабатларининг илмий асослари етарли ва чуқур татқиқ этилмаган. Шунингдек, ижтимоий соҳани рақамлаштиришнинг

ташкилий-ҳуқуқий механизмлари ва илмий асослари ишлаб чиқилмаган. Хорижий давлатларда ижтимоий соҳаларнинг йўналишларини рақамлаштиришга алоҳида эътибор берилмоқда. Ҳолбуки, ижтимоий шерикликнинг барча соҳаларини рақамлаштириш ўз истиқболига эга⁵. Давлат органлари, нодавлат-нотижорат ташкилотлари ва бошқа фуқаролик жамияти субъектлари ижтимоий шериклигида оммавий, жамоавий манфаатлар бирламчи бўлиб ҳисобланади.

Фуқаролик жамияти институтларини ривожлантиришда фуқароларнинг давлат ва жамият ишларини бошқаришда иштироки уларнинг фаол ижтимоий шериклигига чамбарчас боғлиқдир. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг VIII боби Сиёсий ҳуқуқларнинг асосларини белгилайди.

Бундан ташқари, Конституциянинг XIII боби “Жамоат бирлашмалари” деб номланиб ундаги нормалар ижтимоий шерикликнинг конституциявий асослари бўлиб хизмат қилади.

Президентимизнинг 2021 йил 4 мартдаги ПФ-6181-сон “2021-2025 йилларда фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”⁷ги фармони ҳамда “Нодавлат-нотижорат ташкилотларини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш, уларнинг фаолияти эркинлиги, ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлашга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарорда нодавлат-нотижорат ташкилотларини давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг ташкилий-ҳуқуқий механизмлари ишлаб чиқилганлиги улар фаолиятини ижтимоий шериклик тамойили асосида ташкил этишда янги истиқболли йўналишларни бошлаб берди. Энг муҳими, ННТларнинг Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва унинг қўмиталари (комиссиялари) мажлисларида иштирок этувчи доимий вакили институти, ННТ фаолиятининг очиқлик индексининг жорий қилиниши, “Шаффоф хайрия” ягона интерактив порталининг ишга туширилиши ҳамда давлат субсидиялари, грантлар ва ижтимоий буюртмалар бериш тартибининг соддалаштирилиши назарда тутилганлиги ғоятда муҳим аҳамият касб этади.

“Ижтимоий шериклик тўғрисида”ги қонуннинг 5-моддасига кўра, ижтимоий шериклик: аҳолининг бандлигини таъминлаш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни, фермерликни ривожлантириш; атроф-муҳитни, аҳолининг соғлиғини муҳофаза қилиш ва соғлом турмуш тарзини қарор топтириш; оналик ва болаликни, шунингдек хотин-қизларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, уларнинг мамлакат ижтимоий-сиёсий, социал-иқтисодий, маданий ҳаётида тўлақонли иштирок этишини таъминлаш, соғлом oilани шакллантириш; фан, таълим, ахборотлаштириш, маданият ва спортни ривожлантириш; истеъмоқчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш; жамиятда коррупцияга нисбатан муросасиз муносабатни шакллантириш каби соҳаларда амалга оширилиши мумкин.

Дунёда ижтимоий шерикликда (айрим ҳолларда ижтимоий бирдамлик тушунчаси ҳам қўлланилади) энг аввало, меҳнат ва капитал, ходим ва иш берувчилар ўртасидаги меҳнат муносабатларига афзаллик берилган. Бу тадрижийлик жиҳатидан табиий, албатта. Чунки, жамият ва давлат тараққиётининг ижтимоий шерикликка асосланган тарихий-ҳуқуқий назарияларнинг шаклланиши ва ривожланиши бевоcита меҳнат муносабатларида ёрқин намоён бўлган. Дарҳақиқат, илмий адабиётларда ижтимоий шерикликка икки хил ёндашув вужудга келган. Биринчиси, (тредюнонистик ёки касаба уюшмаси-анъанавий тушуниш; касаба уюшмаси, иш берувчи ва давлатнинг меҳнат соҳасидаги ўзаро ҳаракати. Иккинчиси, ижтимоий шерикликка кенгроқ маънода-ижтимоий соҳадаги секторлараро ўзаро ҳаракат сифатида талқин этилади⁸). Хорижий давлатларда ҳам бу борада ўзига хос модулли ёндашувлар шаклланган. Хусусан, Франция ва Германияда жойларда ижтимоий шериклик лойиҳаларини режалаштириш, мувофиқлаштириш, амалга ошириш ва молиялаштириш учун масъулиятнинг катта қисми ҳудудий, округ ва муниципал тизим (ўзини ўзи бошқариш органлари) зиммасига юклатилган. Бироқ, Австрия, Бельгия, Буюк Британия, Германия, Франция, АҚШ ва қатор бошқа ривожланган мамлакатларда давлат органларининг ОАВ билан ўзаро ҳамкорлиги алоҳида базавий қонунларда тартибга солинмаган. Шу нуқтаи-назардан қараганда, аксарият Европа мамлакатларидаги ижтимоий шериклик институти ижтимоий-меҳнат соҳасида иқтисодий манфаатлар келишуви ва ижтимоий-меҳнат низоларини тартибга солиш бўйича давлатнинг воситачилик роли билан ишга ёлланувчи ва иш берувчи ўртасида юзага келадиган ўзаро муносабатлар тизими сифатида шаклланган⁹. Шу билан биргаликда таъкидлаш жоизки, аксарият ривожланган давлатларда, чунончи, Бразилия, Германия, АҚШда нодавлат-нотижорат ташкилотларини қўллаб-қувватлаш мазкур ташкилотларни “ижтимоий фойдали” деб эътироф этиш орқали амалга оширилмоқда¹⁰.

Россия Федерацияси Конституциясига 2020 йилда киритилган ўзгартишларга кўра, ижтимоий шериклик тушунчаси асосий қонунда мустаҳкамлаб қўйилди.

С.Ю.Чуча томонидан ижтимоий шериклик юридик мазмунини кенгайтиришнинг инқилобий маъноси жуда кенг доирадаги ижтимоий муносабатларни қамраб олиши яъни, мутлақ меҳнат соҳаси билан боғлиқ эмаслиги ҳақидаги илмий хулоса асослантириб берилади. Биз ҳам ушбу олимнинг фикрини қўллаб-қувватлаймиз. Ижтимоий шериклик тушунчаси Россия Федерацияси Конституциясининг иккита моддасида мустаҳкамлаб қўйилган¹¹.

Ижтимоий шериклик халқпарвар давлат ва фуқаролик жамиятига хос хусусиятдир. Фуқароларнинг давлат ва жамият ишларида иштирок этишида ижтимоий шериклик ҳам муҳим аҳамият касб этади. Оммавий ва хусусий ҳуқуқ нормалари – ижтимоий шериклик муносабатларини тартибга солишда қўлланиладиган қоидалар тизимидир. Ўтмишда бундай ижтимоий шерикликка асосланган ташкилий-ҳуқуқий муносабатларни қарор топтиришга ижтимоий шароит яратилмаганлиги сабабли уни ҳуқуқий тартибга солишга етарли аҳамият берилмади. Бироқ, сўнгги йилларда бу борада махсус норма ижодкорлик фаолиятининг жадал амалга оширилаётганлигини миллий-ҳуқуқий тизимнинг улкан ютуғи деб баҳолаш мумкин. Кези келганда таъкидлаш жоизки, бугунги кунда конституциявий ижтимоий шериклик масаласига оид яхлит тизимли фундаментал назарий тадқиқот ишлари бўлмаганлиги сабабли оммавий ва хусусий ҳуқуқий элементларни ўзида мужассамлаштирган ижтимоий шериклик шартномасининг ҳуқуқий табиатида оид ягона доктринаил илмий ёндашувлар ҳам мавжуд эмас. Бундан ташқари, ижтимоий шериклик муносабатларини рақамлаштиришни ҳуқуқий таъминлаш муаммоларини ҳал қилиш бўйича умумҳуқуқий ва соҳавий илмий тадқиқот ишларига умуман эътибор қаратилмаяпти. Бу эса ўз навбатида, амалдаги соҳага оид қонунчиликни амалиётда қўллашни мунтазам мониторингини ташкил этишни ва уни такомиллаштириш бўйича мунтазам мақсадли вазифаларни ҳал қилишни талаб этмоқда.

Давлат ва нодавлат-нотижорат ташкилотлари ижтимоий шериклик соҳасидаги муносабатларнинг ҳуқуқий муаммоларини чуқур илмий таҳлил қилиб ўрганиш мақсадида қуйидагиларга алоҳида аҳамият берилиши лозим:

– ижтимоий шерикликнинг миллий моделини илмий таъминлашни амалга оширишда Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига киритиладиган янги нормалар асос бўлиб хизмат қилиши лозим;

– “Нодавлат-нотижорат ташкилотлари тўғрисида”ги кодекснинг қабул қилиниши соҳага оид қўллаб қонунчилик ҳужжатларини кодификациялаштириш имкониятини яратади. Фикримизча ушбу кодексга конституциявий қонун мақомининг берилиши мақсадга мувофиқ. Умум эътироф этилган халқаро ҳуқуқ ва миллий қонунчиликнинг ривожланиш тенденцияларини

инобатга олиб унинг тизими ва тузилишини аниқлаштириш, ҳаволаки нормаларни мақсадли ва оқилона қисқартириш, унинг нормаларини тўғридан-тўғри амал қилишга эришиш ва ақлли тартибга солишнинг замонавий тенденцияларини акс эттиришини тақозо этади;

– оммавий ва хусусий ҳуқуқ нормаларининг рақамли трансформациялашуви шароитида конституциявий ижтимоий шериклик субъектлари иштирокидаги шартноманинг ҳуқуқий табиатини илмий назарий тадқиқ этиб ўрганиш мақсадида фундаментал, амалий ва инновацион тадқиқотлар амалга оширилиши лозим.

– “Нодавлат-нотижорат ташкилотлари тўғрисида”ги кодекс қабул қилиниши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим унга бевосита оид бўлган қонун ҳужжатларига тегишли ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақидаги қонун лойиҳасини ишлаб чиқиш лозим;

– рақамлаштиришнинг замонавий талабларини инобатга олиб ижтимоий шерикликка оид электрон шартномаларни тузиш, бажариш тартиби ва унинг субъектларининг жавобгарлиги тўғрисидаги меъёрий ҳужжатларни ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ;

– ижтимоий шерикликка бағишланган махсус ўқув силлабус дастурларини ишлаб чиқиш, магистрлар учун махсус ўқув қўлланма тайёрлаш ва уни нашр этиш ҳамда ижтимоий шериклик субъектлари учун махсус амалий қўлланма тайёрлаб, уни ижрочи ва тегишли мутахассисларга етказиш чораларини кўришни тақозо этмоқда;

– юриспруденция соҳаси бўйича тегишли ўқув фани дастурларига ижтимоий шериклик соҳаларини инобатга олиб, тегишли ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш масаласини ҳал қилиш кечиктириб бўлмайдиган вазифалардан бири бўлиб ҳисобланади¹³;

– ижтимоий шериклик субъектлари учун махсус, электрон платформадаги махсус оффлайн ва онлайн дастурларини ишлаб чиқиб, унинг асосида ўқув машғулотларини тизимли ўтказиш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш талаб этилмоқда;

– аҳоли, давлат органлари, нодавлат-нотижорат ташкилотларнинг ва фуқаролик жамияти институтлари ходимларининг ҳуқуқий маданиятини юксалтириш бўйича кенг қамровли тарғибот-ташвиқот ишларини амалга ошириш мақсадида телевидениеда кўрсатувлар, радио эшиттиришлар ташкил этиш, журнал ва газеталарда туркум мақолаларни режа асосида чоп этиш мақсадга мувофиқ.

Хулоса қилиб айтганда, ижтимоий шериклик конституциявий асосларининг замонавий ривожланиш тенденциялари: халқпарвар давлат ва фуқаролик жамияти диалектик бирлиги ва алоқадорлигининг омма-

вий ва хусусий-ҳуқуқий механизмларининг такомиллаштирилиши ўз навбатида, “Жамият – ислохотлар ташаббускори” тамойилини амалга ошириш, барқарор ривожланишнинг муҳим масалаларини ҳал этишда фуқаролик жамияти институтларининг ўрни ва аҳамиятини янада ошириш, улар фаолиятининг конституциявий-ҳуқуқий асосларини ҳозирги замон талаб ва эҳтиёжларига мувофиқ оқилона мустаҳкамлаш Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегиясининг мақсад ва вазифаларини рўйга чиқаришнинг ғоятда муҳим шарти бўлиб хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг 10.05.2019 йилдаги ЎРҚ-537-сон “Давлат-хусусий шериклик тўғрисида”ги Қонуни // (Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 11.05.2019 й., 03/19/537/3113-сон; 23.01.2021 й., 03/21/669/0060-сон; Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон).
2. Романовская О.В. Конституционно-правовые основы государственно-частного партнерства // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион / Общественные науки. Право № 3 (39), 2016. С 40-50.
3. Ефремов О.В. Социальные аспекты современных компьютерных технологий: учебное пособие. – Тамбов, 2006. – 80 с.
4. Выдрин, И. В. Публично-частное партнерство как форма взаимодействия государства и общества / И. В. Выдрин // Современное право. – 2015. – № 8. – С. 5–1.
5. Ярошевский А. Социальная цифровизация // <https://ndn.info/publikatsii/21097-sotsialnaya-tsifrovizatsiya>; Романова Н.В. Romanova N.V/ Цифровизация услуг в социальной сфере: Проблемы и перспектив // Вестник УГНТУ. Наука, образование, экономика. Серия экономика. № 1 (31), 2020 С 58-65. Федченко А, А, Трансформация социально-трудовых отношений в цифровой экономике // Вестник ВГУ. Серия: экономика и управление. 2018. № 3С. 91-95; Писаревский Е.Л. Цифровизация юридической деятельности в социальной сфере. <https://wiselawyer.ru/poleznoe/94999-cifrovizatsiya-yuridicheskoy-deyatelnosti-socialnoy-sfere>.
6. “Халқ сўзи” газетаси, 1992 йил 15 декабрь, 243 (494)-сон; Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1994 й., 1-сон, 5-модда; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2003 й., 3-4-сон, 27-модда; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг Ахборотномаси, 2011 й., 12/1-сон, 343-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2007 й., 15-сон, 152-модда; 2008 й., 52-сон, 510-модда; 2011 й., 16-сон, 159-модда; 2014 й., 16-сон, 176-модда; 2017 й., 14-сон, 213-модда, 22-сон, 406-модда, 35-сон, 914-модда; Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 16.10.2018 й., 03/18/498/2051-сон; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг Ахборотномаси, 2019 й., 2-сон, 47-модда, Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 06.03.2019 й., 03/19/527/2706-сон, 05.09.2019 й., 03/19/563/3685-сон; 09.02.2021 й., 03/21/670/0089-сон, 09.02.2021 й., 03/21/671/0093-сон.
7. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси (www.lex.uz), 2021 йил 3 март.
8. Лебедева И. С. Межсекторное социальное партнерство как социальная система // Современные исследования социальных проблем. 2010. №4.1 472 с.
9. Helmut K. Anheier, Stefan Toepler, International Encyclopedia of Civil Society, Springer-Verlag New York Inc., New York 2010.
10. Королева Л.П. Проблемы и предложения по квалификации статуса социально ориентированной некоммерческой организации в качестве налогоплательщика // Налоги и финансовое право. – 2011. – № 6. – С. 192–196.
11. Чуча С. Ю. Конституционализация и расширение юридического содержания понятия социального партнерства в Российской Федерации // Правовое применение 2021. Т.5 №3. С 250-251
12. Конституция Республики Беларусь от 15 марта 1994 года №2875-XII (В редакции Решений республиканского референдума от 24.11.1996 г., 17.10.2004 г. №1, Закон Республики Беларусь от 12.10.2021 г. №124-З).
13. Сафонов В.А. Социальное партнерство: учебник для бакалавров и магистратуры. М.: Изд-во Юрайт, 2019. 395 с.

АГАР УСТОЗ АНДИН РОЗИ...

Келажак авлодни халқ ўғитлари асосида тарбиялаш, комиллик, орифлик мақоми сифатларида вояга етишини таъминлаш қадим Шарқнинг ўзига хос жиҳатларидан биридир. Инсон ўзлигини англамаса, фикр ва мушоҳададан мосуво бўлса жамият ва халқ манфаати йўлида эзгу амаллар, бунёдкорлик ишларига лоқайд муносабатда бўлади.

Пайғамбаримиз (соллаллоху алайҳи васаллам) марҳамат қиладилар: “Аллоҳни таниб, Ундан бошқасини зикр этганга ҳайронман”. Бу олтин ўғит мазмуни шундан иборатки, Аллоҳнинг буюклигини била туриб, шайтон йўриғидаги золимларга бош эгамиз, уларнинг гайри “ўғитлари” тўрига илиниб, жамият ва инсониятга ташвиш келтирувчи номақбул ишлар қурбонига айланамиз. Ҳазрат Навоий ёзади:

**“Ким жаҳон аҳлида инсон эрур,
Балки нишони анга имон эрур.
Бас ани инсон атагил бериё,
Ким ишидур сабр ила шукру ҳаё”.**

Ҳазрат сабр ва шукур қилишни, ҳаёли бўлишни ўзига шиор қилган кишини ҳақиқий имонли одам дейиш мумкинлигини айтмоқда. Дарҳақиқат Комил инсон концепциясининг бош мавзуси ҳам одамлиқдир.

Адабиётшунос олим Беғали Қосимовнинг ёзишича “Навоий комил инсон ғояси ва маънавият тушунчасининг инсон учун ҳаёт-мамот масаласи эканлигини атрофлича асослайди. Жумладан, инсоннинг яратилиши ҳақидаги фикрни давом эттирар экан Қуръони каримдаги “Инна лиллаҳи ва инна алайҳи роҷеъун” оятига суянади (Биз ҳаммамиз Аллоҳданмиз ва унга қайтувчилармиз). Бу худди булутдан узилиб тушган ёмғир томчисига ўхшайди. Охир-оқибатда бугланиб яна булутга қайтади”. Демак, бордан йўқ бўлмайди, йўқдан бор бўлмайди тамойили ҳаёт асосидир. Ота-боларимизнинг узоқ асрлик тарбия сабоғи - халқ ўғитлари донишмандлик мактабининг шиори десак янглишмаймиз.

Ҳар қандай касб эгаларининг ўз соҳасини мукаммал ўзлаштиришини, маънавий юксак, чуқур дидли ва синчков назоратчи бўлишини ўзи яшаётган жамият талаб этади. Жумладан, ҳуқуқ- тартибот соҳасида ҳам қонунларни тўғри қўллай билиш, халқнинг ҳуқуқий маданияти ва билимини ошириш турли хавфли жиноятларнинг олдини олишда муҳим аҳамият касб этади. Амир Темур давридан хабар берувчи ҳуқуқий манбаларда давлатни идора қилишнинг бир неча шакллари айтилиб, улар орасида суд ва маъмурий амалиётларнинг борлиги ҳам таъкидланади. “Тузуқлар”да шариат масалаларида қарор чиқариб фатво берувчи муфти, аълам (ўнта муфти бошлиғи), мухтасиб (урф-одатлар ва шариат қонунларининг бажарилишини назорат қилувчи) каби мансабдорлар тайинлаб қўйилган. Ҳар бир шаҳарда ҳукмдорлар уйи (дор ул- уламо) ва суд маҳкамаси (дор ул-адолат) бинолари қурилган. Бу хилдаги тартиб ва адолатли жараён мамлакатда тартиб-интизомни сақлашда меъёрий мухитни юзага келтирган. Шунинг ўзидек суд маҳкамаларида маънавий етук, билимдон мутахассислар ишлаши, ҳар қандай судда қўриладиган жиноий ишларни адолат тарозисида тортиб, сўнгра ҳукм чиқариш лозимлигини уқтиради.

Устоз, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган юрист Убайдулла Мингбоев ўзининг “Адолат - инсонпарварлиқнинг олий нуқтаси” китобида “Судья ва суд ходимлари шайтоний ҳою

хавасга берилмасдан, иймон билан виждонига содиқ ҳолда конституциявий ваколатини амалга оширсагина тўғри йўлни танлаган бўлади” дея ўз ҳаётий тажрибаларидан келтирган ўғити чуқур ҳикматга йўғрилган. Адолат бор жойда ҳақиқат яширинмайди, аксинча иш тизимида одиллик таъминланади.

Суд соҳасида янгидан иш бошлаган судьяларга тажрибасизлиги боис жиноятларни квалификация қилишда шошма-шошарликка йўл қўймаслиги учун шу соҳада узоқ ишлаган, халқ тили билан айтганда “оқ-қора”ни таниган тажрибали судьяларни мураббий сифатида бириктириш бизнинг қадриятларимиз ва маънавий асосларимизда ҳаммиша юқори нуқтага қўйилган десак янглишмаймиз. Устоз ўғитлари ёшларни манманлик, кибр, такаббурлик, менсимаслик ва инсон қадрига нописандлик билан қараш каби иллатлардан ҳимоя этишда ибрат мактаби ролини ўтайди.

Улуғ уламолар ҳам ўз ўғитлари билан авлодларга маърифат дурларини сочган. Хожа Абдуҳолик Ғиждувоний “Тарикат одоби” рисоласида шундай келтиради. “Яхши номга эга бўлай десанг, ном чиқарма. Нафсинг хор бўлиши учун кўп куч сафар қил. Машойихларнинг ҳурматини жойига қўй...Бировнинг мақтовига учма. Биров ёмонласа, хафа бўлма. Халқнинг мақташи ёки ёмонлаши сен учун бефарқ бўлсин. Халқ билан чиройли муомала қил. Доимо адаб сақла. Барча ҳолатда яхшига ҳам, ёмонга ҳам лутфу марҳамат билан муомала қил”.

Улуғларнинг ўғитлари ёш авлодни ҳар қандай номақбул йўллардан сақлаб, уларни тўғри ва ҳалол ишлашга даъват этади. Шу маънода тажрибали ҳуқуқшуносларимизнинг ҳаёт йўллари, панду насиҳатлари ёш судьялар учун ҳам ибрат мактабидир. Ҳазрат Навоийнинг ушбу байтидан чиқадиган маънони ҳар бир суд ходими ўзининг виждоний бурчи, маслағи дея англамоғи лозим:

Шогирд агар шайхулислом, магар қозидур.

Агар устоз андин рози - Тангри розидур.

Ҳамид БОБОҚУЛОВ,

Ўзбекистон Судьялари Ассоциацияси
Қашиқадарё вилояти филиали раиси.

Дилшод ТАДЖИБАЕВ,
Тошкент вилоят суди
раиси

ВОЯГА ЕТМАГАНЛАРНИНГ ҲИМОЯСИНИ ЯНАДА КУЧАЙТИРИШ ЗАРУРИЯТИ

Жиноят процессида вояга етмаганларнинг асосан уч тоифаси иштирок этади. Булар: жиноят содир қилган, жиноятдан жабрланган ҳамда жиноят ишида гувоҳ сифатида иштирок этаётган вояга етмаган шахслардир.

Қонунчилигимизда юқорида кўрсатиб ўтилган тоифаларга кирувчи вояга етмаган шахсларга нисбатан бир қатор инсонпарварлик қоидалари белгиланган бўлиб, улар сўнгги йилларда бирмунча такомиллаштирилди.

Жумладан, 2019 йил 6 декабрь ва 2021 йил 7 декабрь кунлари қабул қилинган қонунлар асосида жиноят қонунчилигига бола ҳуқуқларининг кафолатларини янада кучайтиришга қаратилган бир қатор ўзгартиш ва қўшимчалар киритилди.

Илгарилари жиноятни очиш жараёнида вояга етмаган шахснинг қонуний вакили сифатида ота-оналар, фарзандликка олганлар, васийлар, ҳомийлар, ҳомийлик қилувчи муассаса ва ташкилотларнинг вакиллари қатнашишлари кўзда тутилган бўлса, янги қабул қилинган қонунларга биноан, эндиликда вояга етмаганнинг илтимосига кўра, ишда юқорида кўрсатилган шахслар билан бир қаторда, унинг катта ёшдаги яқин қариндошларидан бирининг ёки ўзи ишонадиган бошқа шахснинг қонуний вакил сифатида иштирок этишига йўл қўйиладиган бўлди.

Шунингдек, аввал ўн олти ёшгача бўлган гувоҳ ёки жабрланувчини сўроқ қилишда қонуний ва-

кил ёки катта ёшдаги яқин қариндош, педагог ёки жабрланувчининг вакили иштирок этиши мумкин бўлган бўлса, эндиликда эса сўроқ қилинувчи вояга етмаган шахснинг ёши ўн олтидан ўн саккизга қадар узайтирилди ва сўроқ жараёнида юқорида кўрсатилган шахсларнинг илтимосига биноан ёхуд сўроқ қилувчининг (суриштирувчи, терговчи, прокурор ёки судья) ташаббусига кўра психологнинг ҳам иштироки таъминланиши белгиланди.

Бундан ташқари, илгари вояга етмаган гумон қилинувчи ёки айбланувчини сўроқ қилишда фақатгина ҳимоячининг иштироки шарт бўлиб, ушбу жараёнда қонуний вакилнинг иштироки учун терговчининг рухсати талаб қилинар эди. Эндиликда эса, вояга етмаганни сўроқ қилишда ҳимоячи билан бир қаторда, қонуний вакилнинг ҳам иштироки шартлиги белгилаб қўйилди ва бу борада терговчининг рухсатини олиш лозимлиги бекор қилинди.

Энг муҳим ўзгаришлардан яна бири бу – жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин бўлган ёш чегараси бирмунча узайтирилди. Яъни, илгари жиноят содир этгунга қадар ўн уч ёшга тўлган шахслар жавобгарликни оғирлаштирадиган ҳолатларда қасддан одам ўлдирганликлари учунгина жавобгарликка тортилардилар. Эндиликда эса, бундай ёш чегараси ўн тўрт ёш қилиб белгиланди.

Шунингдек, Вазирлар Маҳкамасининг 339-сон қарори қабул қилиниши натижасида шартли ҳукм қилинган ёки озодликдан маҳрум этиш билан боғлиқ бўлмаган жазога ҳукм қилинган вояга етмаган шахсга нисбатан тайинланадиган жамоат тарбиячисининг фаолиятини тартибга солувчи ҳуқуқий асос яратилди.

Шуни эътироф этиш керак-ки жиноят ишларини юритиш, жазо тайинлаш, жавобгарликдан ёки жазодан озод қилиш каби масалаларда вояга етмаганларга нисбатан қонунчиликда назарда тутилган енгиллик ва имтиёзлар судлар томонидан амалиётда кенг қўлланмоқда.

Хусусан, 2021 йилда Тошкент вилояти туман (шаҳар) судлари томонидан жами 187 нафар вояга етмаган шахсларга нисбатан жиноят ишлари қўрилган бўлиб, уларнинг атиги 18 нафарига,

яъни 9,6 %га озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинлангани судлар томонидан уларга нисбатан алоҳида инсонпарварлик муносабати кўрсатилаётганининг яққол тасдиғидир.

Шу билан бирга, жиноят қонунчилигида вояга етмаган шахсларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳимоясини янада кучайтириш борасида ўз ечимини кутиб турган бир қатор долзарб масалалар ҳам мавжудлигини қайд этишимиз ўринли.

Хусусан, вояга етмаган гумон қилинувчи, айбланувчи ва судланувчининг ҳуқуқларига оид:

вояга етмаган шахсга нисбатан жиноятга тайёргарлик кўрганлик ҳамда жиноят содир этишга қасд қилганлик учун тайинланадиган жазо муддати ёки миқдори Жиноят кодекси Махсус қисмининг тегишли моддасида назарда тутилган энг кўп жазонинг учдан икки қисмидан ошмаслигини белгилаш;

жавобгарликка тортиш ёки жазони ижро этиш муддатларининг ўтиб кетганлиги муносабати билан жавобгарликдан ёки жазодан озод қилиш, судланганлик ҳолатининг тугалланиши каби масалаларда вояга етмаган шахсларга нисбатан алоҳида қисқартирилган муддатларни белгилаш;

вояга етмаган шахсни мажбурлов чораларини қўллаган ҳолда жавобгарликдан ёки жазодан озод қилиш мумкин бўлган жиноятлар доирасини бирмунча кенгайтириш;

ахлоқ тузатиш ишларига ҳукм қилинган вояга етмаган шахснинг иш ҳақидан давлат даромади ҳисобига ушлаб қолинадиган ушланманинг миқдорини ойлик иш ҳақининг ўн фоизидан ошмаган ҳолда белгилаш;

вояга етмаган шахсни ушлаб туриш, унга нисбатан қамокқа олиш ёки уй қамоғи тарзидаги эҳтиёт чорасини қўллаш, қамокда ёки уй қамоғида сақлаб туриш муддати ва уни узайтириш борасида алоҳида қисқартирилган муддатларни назарда тутиш;

вояга етмаган гумон қилинувчи, айбланувчини сўроқ қилишнинг умумий давомийлиги кун давомида олти соатдан тўрт соатга қадар қисқартириш каби масалаларни ҳал қилиш мақсадга мувофиқдир.

Шунингдек, процессуал қонунчилигимиздаги вояга етмаган гувоҳ ва жабрланувчига оид меъёrlарни қуйидаги йўналишларда такомиллаштиришни таклиф этамиз:

вояга етмаган гувоҳнинг қонуний вакили тушунчасини, унинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини белгилаш;

вояга етмаган жабрланувчига давлат ҳисобидан ҳимоячи хизматидан фойдаланиш ҳуқуқини бериш;

вояга етмаган жабрланувчи ва гувоҳнинг шахсий ҳаёти хавфсизлигини таъминлаш чораларини кўриш мақсадга мувофиқдир.

Бундан ташқари вояга етмаган жабрланувчи ва гувоҳ иштирокида кўрсатувларни ҳодиса жойида текшириш, экспертиза текшируви учун намуналар олиш каби жараёнларни ўтказишга алоҳида эҳтиёткорлик билан ёндошиш зарур. Бу борадаги хато ва камчиликлар вояга етмаганларнинг руҳиятида салбий ўзгаришларнинг пайдо бўлишига, хусусан вояга етмаган жабрланувчининг қайта виктимизацияга учрашига сабаб бўлади.

Шу боис қонунчилигимизда вояга етмаган жабрланувчи ва гувоҳ иштирокидаги ишларни тергов қилиш ёки судда кўриб чиқишни махсус курсларда тайёргарликдан ўтган, алоҳида билим ва кўникмаларга эга терговчи ёки судья томонидан амалга оширилиши лозимлигини белгилаш муҳим аҳамиятга эга. Шунингдек, вояга етмаган жабрланувчи ва гувоҳ иштирокидаги ишларни биринчи навбатда ва қисқа муддатда тергов қилиш ёки судда кўриб чиқиш лозимлигини жорий қилиш, тергов хоналари ва суд залларини вояга етмаган жабрланувчи ва гувоҳни кўрқитмайдиган, стресс ҳолатига туширмайдиган тарзда жиҳозлашни назарда тутиш мақсадга мувофиқ. Бизнингча юқорида кўрсатиб ўтилган масалаларни ҳал қилиш келгусида вояга етмаганларнинг ҳуқуқий ҳимоясини янада кучайтиришда муҳим аҳамият касб этади.

*Адолат бирла
патҳур бўлган кофир,
Диндор золимдан
юрт учун яхшидир.*

* * *

*Ўв керагинг бор
эа, бунёд қил,
Яхтиси инсон
дилни обод қил.*

Абдурахмон ЖОМИЙ

**Маликахон
КАЛАНДАРОВА,**
юридик фанлар
номзоди, доцент

ДАВЛАТ ХАРИДЛАРИ СОҲАСИДА МАНФААТЛАР ТЎҚНАШУВИ

Ўзбекистон Республикасининг Ҳисоб палатаси маълумотларига кўра, 2021 йилда давлат харидлари жараёнида 763 та ҳолатда 971,1 млрд сўмлик манфаатлар тўқнашувига йўл қўйилган. Қурилиш соҳасининг ўзида эса тендер савдоларида 3,5 трлн. сўмлик қонунбузилиш ҳолатлари аниқланган.¹

Коррупцияга қарши курашиш агентлиги томонидан давлат харидлари соҳасида 2021 йилда ўтказилган масофавий мониторингда бюджет буюртмачилари томонидан қиймати 145,3 млрд сўмлик 452 та танловда “Давлат харидлари тўғрисида”ги ва “Рақобат тўғрисида”ги қонунларнинг талаблари бузилишига йўл қўйилганлиги аниқланиб, коррупциявий ҳуқуқбузарликларнинг сабаб ва шарт-шароитларини бартараф қилишга қаратилган 372 та тақдимнома киритилган.²

Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегиясида норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг “коррупциядан холи қонунчилик” тамойили асосида ишлаб чиқирилишини таъминлаш асосий йўналишлардан бири сифатида белгиланган. Бу эса коррупциявий омилларга қарши курашишга қаратилган самарали механизмларни давлат харидлари соҳасида ҳам ишлаб чиқишни тақозо этади. Давлат харидларининг асосий тамойиллари очиқлик, шаффофлик, рақобат, холислик ва коррупцияга йўл қўймасликдир. Лекин, давлат хариди ва буюртмаларида коррупциявий ва рақобатга зид амалиётлар кенг тарқалган. Бу борада олимларнинг турли-туман ёндошувлари, қарашлари мавжуд. Хусусан, В.А.Васенинанинг фикрича “...давлат эҳтиёжлари учун харидларни амалга ошириш жараёни иқтисодиётнинг коррупцияга мойил тармоқларидан бири бўлиб, унинг иштирокчилари ҳуқуққа хилоф равишда моддий манфаатдор бўлишга интилишади”³.

Давлат харидлари жараёни манфаатлар тўқнашуви яққол кўзга ташланадиган соҳалардан биридир.

Манфаатлар тўқнашуви тушунчаси Ўзбекистон Республикасининг “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги, “Давлат харидлари тўғрисида”ги қонунларида акс этган.

“Манфаатлар тўқнашуви” бўйича кўплаб тадқиқотлар ҳам мавжуд. Давлат харидлари соҳасида Д.И.Дедов нуқтаи назаридан олиб қарайдиган бўлсак, “...манфаатлар тўқнашуви” тушунчаси қонун билан қўриқланадиган ва бошқа шахснинг ҳаракатлари билан бажарилиши лозим бўлган принципиал томонидан ваколат берилган шахс ва ушбу ваколатли шахснинг шахсий манфаатлари ўртасидаги қарама-қаршилиқдир”⁴.

Манфаатлар тўқнашуви тушунчасини И.С.Шиткина “...манфаатларнинг бузилиши фактининг ўзи эмас, балки бундай манфаатлар бузилиши мумкин бўлган вазиятларнинг вужудга келиш имконияти”, – деб таъкидлайди.⁵ Манфаатлар тўқнашуви ҳуқуққа хилоф ҳаракатнинг оқибати эмас, балки сабаби бўлиб ҳисобланади, бу эса манфаатлар тўқнашуви учун жавобгарликни белгилашни истисно этади.⁶

Шундай қилиб, манфаатлар тўқнашувига юридик низо эмас, балки унга ишора сифатида қараш мумкин. Шундан келиб чиқиб, ҳозирги кунда ҳуқуқ фанида манфаатлар тўқнашуви йўналишини алоҳида шакллантириш зарурияти мавжуд. Чунки, бу йўналиш умумий ҳуқуқ назарияси, шунингдек юридик фанларнинг фуқаролик ҳуқуқи, процессуал ҳуқуқ, маъмурий ҳуқуқ назарияси тармоқлари доирасида ҳам ажратиб кўриб чиқирилиши мумкин.

“Давлат харидлари тўғрисида”ги қонуннинг 14-моддасида “Манфаатлар тўқнашуви бевосита ёки билвосита шахсий манфаатдорлик, шахснинг мансаб ёки хизмат мажбуриятларини лозим даражада бажаришига таъсир кўрсатадиган ёхуд таъсир кўрсатиши мумкин бўлган ҳамда унинг шахсий манфаатдорлиги билан давлат харидлари субъектларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ўртасида қарама-қаршилиқ юзага келадиган ёхуд юзага келиши мумкин бўлган ҳар қандай вазиятдир, шунингдек аффилланганликнинг мавжуд бўлишидир...”, – дейилган.

Шу сабабли, давлат харидларини тартибга солувчи қонунчилик ҳужжатларида иштирокчиларга шартномаларни тузишда қўйиладиган талаблардан бири манфаатлар тўқнашувига йўл қўймаслик ҳисобланади.

Қонунчиликка кўра, томонлар харид қилиш тартиб-таомилларини амалга оширишда бошқа харид субъектларининг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларига зарар етказадиган ҳар қандай манфаатлар тўқнашуви кўринишларининг олдини олиши шарт.

Молия билан боғлиқ барча соҳаларда манфаатлар тўқнашуви энг катта коррупция омилларидан бири бўлиб, давлат харидлари ҳам бундан мустасно эмас. Бу харидларнинг ҳар қандай тарафлари (буюртмачи, буюртмачининг вакиллари, ваколатли орган, буюртмачи комиссияси аъзолари, харид иштирокчилари – умуман олганда, қандайдир тарзда таъсир кўрсатадиган барча кишилар) шахсий ва ишбилармонлик манфаатлари нуқтаи назаридан давлат харидларининг асосий тамойилига – соғлом рақобатни сақлашга ҳалақит беради.

Бундай муносабатлар тўғри ёки ён шажара бўйича қариндошликда вужудга келиши мумкин*.

Масалан, маҳсулот етказиб берувчи ташкилот директори ўз укасининг ўғли, туман ҳокими ўринбосари билан келишиб, кейинги кимовшди савдосида айнан унинг ташкилоти ёлиб бўлишига келишади.

Дунёнинг бир қатор ривожланган мамлакатлари, хусусан Белгия, Испания, Латвия, Малта, Голландия, Португалия ва Франция каби давлатлар қонунларида манфаатлар тўқнашуви мустақил жиноят сифатида талқин этилади.

Кўпгина Европа мамлакатларида манфаатлар тўқнашуви тушунчаси ва унинг олдини олиш механизмлари давлат хизмати тўғрисидаги умумий қонунлар билан белгиланади. Масалан, Полшада “Давлат хизмати тўғрисида”ги, “Давлат функцияларини бажарувчи шахсларнинг тадбиркорлик фаолиятида иштирок этишни чеклаш тўғрисида”ги қонунлар, Австрияда “Давлат хизмати тўғрисида”ги қонун ва Жиноят кодекси, Исландияда “Давлат бошқаруви тўғрисида” қонун ва Грецияда “Давлат хизмати тўғрисида” кодекс. Шу билан бирга, Шарқий Европанинг баъзи давлатларида ва постсовет мамлакатларида манфаатлар тўқнашуви тўғрисида махсус қонунлар қабул қилинган (Сербия, Хорватия, Латвия, Литва, Молдова, Қирғизистон).

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 6 июлдаги “Коррупцияга қарши курашиш фаолиятини самарали ташкил этишга доир кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-5177-сон қарорига кўра, манфаатлар тўқнашувида йўл қўйилган ҳолда тузилган шартномаларни ҳақиқий эмас деб топиш, давлат хизматчилари томонидан тадбиркорлик фаолиятида иштирок этганлигининг ҳуқуқий оқибатларини белгилашни назарда тутувчи қонун лойиҳасининг ишлаб чиқиши назарда тутилган.

Фуқаролик кодексининг 116-моддасига кўра, қонунчилик талабларига мувофиқ келмайдиган, шунингдек ҳуқуқ-тартибот ёки ахлоқ асосларига атайин қарши мақсадда тузилган битим ўз-ўзидан ҳақиқий эмасдир. Бундай битимга нисбатан ушбу Кодекс 114-моддасининг иккинчи қисмида назарда тутилган қоидалар қўлланилади.

Ўзбекистон Республикасининг “Рақобат тўғрисида”ги қонунида мазкур ҳуқуқий ҳужжатга мувофиқ бўлмаган битим (шартнома)лар бутунлай ёки қисман ҳақиқий эмас деб топилиши мумкинлигига оид меъёр назарда тутилган.

Бироқ, давлат харидлари соҳасида манфаатлар тўқнашувида йўл қўйилганлиги учун ҳуқуқий оқибатлар назарда тутилмаган. Манфаатлар тўқнашуви

коррупциянинг асосларидан бири сифатида унинг оқибатларининг моддий қонунчиликда ҳақиқий эмаслигига оид нормаларни белгилаш лозим.

Қайд этиш керак-ки, манфаатлар тўқнашуви натижасида тузилган битим қонунда назарда тутилган чеклов талабларини бузади, яъни оммавий манфаатларга таъсир кўрсатади.

Назаримизда, Олий суд Пленумининг қарори билан манфаатлар тўқнашувида йўл қўйилганлиги натижасида тузилган битим, агар унинг тузилиши иштирокчиларига зарар етказган тақдирда ёки етказиши мумкин бўлса ёки улар учун бошқа ноқулай шартлар асосида тузилганлиги исботланмаса ҳақиқий эмас деб топилиши мумкин эмаслигига оид тушунтириш бериш зарур.

Шартномани ижро этиш жараёнида маҳсулот етказиб берувчига манфаатлар тўқнашуви ҳолати аён бўлса у шартномани бир томонлама бекор қилишга ҳақли. Қонунчиликда бунга чекловлар мавжуд эмас.

“Давлат харидлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунининг 5-моддаси учинчи қисми, 34-моддаси биринчи қисми 3-банди, 38-моддаси биринчи қисми 2-банди, 39-модда, 40-моддасининг биринчи қисми 3-бандларида давлат харидларида манфаатлар тўқнашувида йўл қўйилмаслиги шартлиги белгиланган бўлса-да, ушбу қоидаларга амал қилинмай манфаатлар тўқнашувида йўл қўйиб тузилган битимларни ҳақиқий эмас деб топиш масаласи тартибга солинмаган.

“Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунининг 21-моддасида ҳам манфаатлар тўқнашувида йўл қўйилмаслиги, бунга амал қилмаган шахслар қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда жавобгар бўлиши кўрсатилган. Бироқ, қонунчиликда манфаатлар тўқнашувида йўл қўйилиб тузилган битимларни ҳақиқий эмас деб топиш масаласи белгиланмаган.

Шу сабабли, “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунининг 29-моддасига “ушбу қонун талабларини бузиш натижасида тузилган битим ҳақиқий эмас” деб топилиши мумкинлигига оид норманинг киритилиши манфаатлар тўқнашувининг олдини олишга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. <https://ach.gov.uz/uz/lists/view/207>.
2. <https://anticorruption.uz/uzc/item/2022/03/10/agentlikning-2021-jildagi-faoliyati-natizhalariga-bagishlangan-matbuot-anzhumani-bolib-otdi>.
3. Васенин В. А. Противодействие коррупции в сфере закупок для государственных и муниципальных нужд // Законность. 2017. № 9. С. 17-21.
4. Дедов Д. И. Конфликт интересов: монография. М.: Волтерс Клувер, 2004. 288 с.
5. Корпоративное право / Под ред. И.С. Шит-киной. — М., 2009. — С. 287.
6. Дедов Д.И. Конфликт интересов. — М., 2004. —С.5.
7. Bryn Williams-Jones. A Procedure for Managing Conflict of Interest When Forming Thesis Juries P.15.
8. Ахметова Н. Конфликт интересов на государственной службе. Власть. 2013. №12. —С. 124.
9. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 07.07.2021 й., 07/21/5177/0644-сон.
11. <https://lex.uz/docs/111189>.

* Ўзбекистон Республикаси Оила кодексининг 57-моддасига кўра, болалар ота-онасига нисбатан тўғри шажарадаги биринчи, невага бобосига, бувусига нисбатан — иккинчи, эвара катта бобосига, катта бувусига нисбатан — учинчи даражадаги қариндош ҳисобланади ва ҳоказо.

Ака-ука, опа-сингил, уларнинг болалари, ота-онанинг ака-ука ва опа-сингиллари ҳамда уларнинг болалари, бобо ва бувиларнинг ака-ука ҳамда опа-сингиллари ва уларнинг болалари ва шунга ўхшашлар ён шажара бўйича қариндошлар ҳисобланади ва ҳоказо.

**Гулнора
ХУДОЙБЕРДИЕВА,**

Тошкент давлат юридик
университети доценти

МУАЛЛИФЛИК ҲУҚУҚЛАРИНИ СУДДА ҲИМОЯ ҚИЛИШ ТАРТИБИ

Амалдаги қонунчиликда фуқароларнинг бузилган ҳуқуқларини тиклашнинг восита ва усуллари кўрсатилган. Фуқаролик кодексининг 11-моддасида келтирилган умумий усулларида ташқари қонунчилик муаллифлик ҳуқуқлари ва турдош ҳуқуқларни ҳимоя қилишнинг махсус имкониятларини ҳам кўзда тутлади.

Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги қонунини 65-моддасига биноан муаллиф, турдош ҳуқуқлар эгаси (эфир ёки кабель орқали кўрсатув ёки эшиттириш берувчи ташкилот, фонограмма ишлаб чиқарувчи, ижрочи) ёки мутлақ ҳуқуқларнинг бошқа эгаси ҳуқуқбузардан қуйидагиларни талаб қилишга ҳақли:

- 1) ҳуқуқларини тан олишини;
- 2) ҳуқуқ бузилишидан олдинги ҳолатни тиклашини ва ҳуқуқни буздириган ёки унинг бузилиши хавфини юзага келтирадиган ҳаракатларни тўхтатишини;
- 3) ҳуқуқ эгасининг ҳуқуқи бузилмаган тақдирда, у фуқаролик муомаласининг одатдаги шароитларида олиши мумкин бўлган, лекин ололмайд қолган даромади миқдоридаги зарарларнинг ўрнини қоплашини. Агар, ҳуқуқбузар муаллифлик ҳуқуқи ёки турдош ҳуқуқларни бузиш оқибатида даромадлар олган бўлса, ҳуқуқ эгалари бошқа зарарлар билан бир қаторда бой берилган фойдани бундай даромадлардан кам бўлмаган миқдорда қоплашини;
- 4) зарарлар етказилиши фактидан қатъи назар, ҳуқуқбузарликнинг хусусияти ва ҳуқуқбузарнинг айби даражасидан келиб чиқиб иш муомаласи одатларини ҳисобга олган ҳолда зарарнинг ўрнини қоплаш эвазига тўлашиши лозим бўлган товонни тўлашини;
- 5) Қонунда белгиланган ҳуқуқларини ҳимоя қилиш билан боғлиқ бўлган, қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа чоралар кўришини.

Муаллиф ва ижрочи ўз ҳуқуқлари бузилган тақдирда, ҳуқуқбузардан маънавий зиён қопланишини талаб қилишга ҳақлидир.

Муаллифлик ҳуқуқи ёки турдош ҳуқуқлар бузилишининг олдини олиш ёки уни тўхтатиш учун зарур чоралар кўриш натижасида учинчи шахсларга етказилган зарарлар, шунингдек бундай чораларни амалга оширган шахс кўрган зарарлар ҳуқуқбузар ҳисобидан ундириб олиниши керак.

Муаллифлик асарлари ва ижролар интеллектуал мулк объектлари қаторига киргани боис ФКнинг интеллектуал мулк объектларига нисбатан мутлақ ҳуқуқларни ҳимоя қилиш усуллари тўғрисидаги 1040-моддасидан ҳам фойдаланса бўлади. ФКнинг 1040-моддасига биноан мутлақ ҳуқуқларни ҳимоя қилиш қуйидагилар орқали амалга оширилиши мумкин:

— йўл қўйилган бузиш ҳақидаги маълумотни мажбурий тарзда эълон қилиб, унга бузилган ҳуқуқ кимга тегишлилиги тўғрисидаги маълумотларни киритиш орқали;

— мутлақ ҳуқуқлар қайси моддий объектлар ёрдамида бузилган бўлса, ўша моддий объектларни ҳамда бундай бузиш натижасида яратилган моддий объектларни олиб қўйиш орқали.

Қонуннинг 66-моддасига мувофиқ асарларнинг ва турдош ҳуқуқлар объектларининг контрафакт нусхалари, шунингдек, уларни тайёрлаш ва такрорлашда фойдаланиладиган материаллар ва асбоб-ускуналар ҳамда содир этилган ҳуқуқбузарликнинг бошқа воситалари қонун ҳужжатларига мувофиқ суд тартибида мусодара қилинади. Асарларнинг ва турдош ҳуқуқлар объектларининг мусодара қилинган контрафакт нусхалари ҳуқуқ эгасига унинг илтимосига биноан топширилмаса бундай ҳолда улар йўқ қилиниши керак.

2021 йил 20 августда қабул қилинган “Интеллектуал мулк объектларининг ҳуқуқий муҳофазаси янада такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги қонунга кўра “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги қонуннинг 65-моддасини биринчи қисмининг бешинчи хатбошисига “зарарлар етказилиши фактидан қатъи назар, ҳуқуқбузарликнинг хусусияти ва ҳуқуқбузарнинг айби даражасидан келиб чиқиб, иш муомаласи одатларини ҳисобга олган ҳолда зарар қопланиши ўрнига базавий ҳисоблаш миқдорининг йигирма бараваридан минг бараваригача тўлашиши лозим бўлган товон тўлашиши” тарзида ўзгартириш киритилди. Бу орқали муаллиф ва бошқа ҳуқуқ эгалари яратган асаридан рухсатсиз фойдаланганлик учун эндиликда етказилган зарарнинг қопланиши ўрнига базавий ҳисоблаш миқдорининг йигирма бара-

варидан минг бараваригача бўлган товонни ундириш ҳуқуқига эга бўлди.

Қонунчиликдаги бундай янгилик муаллифлар, ижрочилар ва бошқа ҳуқуқ эгаларига уларнинг асари ёки ижроларидан ноқонуний фойдаланилганда, етказилган зарарнинг ҳақиқий миқдорини аниқлаш имкони бўлмаганда, судлар даъвогарнинг талабини ҳуқуқий баҳолаб товонни қўллаш орқали ҳуқуқ эгаларининг моддий манфаатини таъминлайди. Товон дунёда зарарнинг ўрнини муқобил қоплашга имкон берадиган ва энг кенг тарқалган усуллардан биридир.

Мамлакатимизда ҳам кейинги пайтларда судлар томонидан муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар соҳасида товон усулини қўллаш ўзининг ижобий натижасини бераётганини кўриш мумкин. Хусусан, 2022 йилнинг 13 январь куни фуқаролик ишлари бўйича Тошкент шаҳар Яккасарой туманлараро суди томонидан Ўзбекистон Республикаси халқ шоири Усмон Азимнинг жавобгар Санжар Жавбердиев (Санжай)га нисбатан муаллифлик ҳуқуқлари бузилишига чек қўйиш, муаллифлик ҳуқуқлари бузилганлиги учун товон пули ва маънавий зарар ундириш тўғрисидаги фуқаролик иши кўриб чиқилди. Ишни кўриб чиқиш давомида фуқаро Санжар Жавбердиевнинг шоир Усмон Азим қаламига мансуб “Карвон” номли шеърдан муаллифнинг розилигини олмаган ҳолда, шартнома тузмасдан фойдаланиб “Карвон” номли кўшиқ ижро этганлиги ҳамда интернет орқали ижтимоий тармоқларга жойлаштирилганлиги аниқланган. Қонуннинг 62-моддасига асосан, ҳуқуқ эгаси ёки мулкӣ ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилот билан шартнома тузмасдан асарлар ёки турдош ҳуқуқлар объектини такрорлаш, тарқатиш ёки ундан бошқача тарзда фойдаланиш муаллифлик ҳуқуқини бузиш ҳисобланади. Шунга кўра, суд томонидан тарафлар ўртасида келишувга эришилмаганлиги, муаллифнинг розилигисиз унинг шеърдан фойдаланилганлиги инobatга олиниб, жавобгар Санжар Жавбердиевдан шоир Усмон Азим фойдасига 40 миллион сўм миқдорида товон пули ва маънавий зарарни ундириш тўғрисида қарор чиқарилди.

Муаллиф (шоир) Йўлчи Рўзиевга тегишли бўлган “Хаста бўлма” шеърининг Ўзбекистон халқ артисти Юлдуз Усмонова томонидан куйлангани ва бунинг учун шоирга ҳеч қандай муаллифлик ҳақи бермаганлиги тўғрисидаги даъво судда кўриб чиқилди. Шоир Й.Рўзиев ўзига тегишли бўлган “Хаста бўлма” шеърини 2016 йил 16 апрель куни ёзган ва уни ижро этиш тўғрисида таклиф билан ижрочининг вакилларига чиққан. Мазкур шеър ижрочи томонидан маромига етказиб ижро этилган ва омма ўртасида кенг тарқалган.

2021 йилнинг 20 сентябрь куни фуқаролик ишлари бўйича Мирзо Улуғбек туманлараро судига даъвогар Йўлчи Рўзиев жавобгар — Ўзбекистон халқ артисти Юлдуз Усмоновага нисбатан “Хаста бўлма” кўшигининг шеър муаллифи сифатида муаллифлик ҳуқуқлари бузилишига чек қўйиш, муаллифлик ҳуқуқлари бузилгани учун товон пули ва маънавий зарар ундириш ҳақидаги даъво аризаси билан мурожаат қилади.

2021 йилнинг 29 октябрь куни қабул қилинган ҳал қилув қарори билан даъво ариза қисман қаноатлантирилиб, Юлдуз Усмоновадан даъвогар Йўлчи Рўзиевга 50 млн. сўм маънавий зарар учун компенсация, базавий ҳисоблаш миқдорининг 500 баробари миқдорида етказилган зарар ўрнига товон пули ундириш белгиланган.

Шундан сўнг, жавобгар Юлдуз Усмонова томонидан биринчи инстанция судининг қароридан норози бўлиб Тошкент шаҳар судининг фуқаролик ишлари бўйича судлов ҳайъатига апелляция шикоятни киритилди. Апелляция инстанцияси томонидан хонанданинг шикоятни бир қанча суд мажлисларида кўриб чиқилди ва ишда мутахассисларнинг фикри эшитилиб, далилларга баҳо берилди. Апелляция инстанциясининг 2022 йил 18 январдаги қарори билан жавобгар Юлдуз Усмонованинг апелляция шикоятни талабларини қаноатлантириш рад этилди ва биринчи инстанция судининг қарори ўз кучида қолдирилди.

2022 йил 10 март куни Юлдуз Усмонова ва шоир Йўлчи Рўзиев билан боғлиқ муаллифлик ҳуқуқига доир иш Олий судда кўриб чиқилди. Иш яна шоир Й.Рўзиев фойдасига ҳал этилиб, суд қарори ижроси таъминланди.

Хулоса қилиб айтганда, мамлакатимизда муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар соҳасида қатор ижобий ишлар амалга оширилаётган бўлса-да, лекин муаллифлик ҳуқуқига риоя этиш масалалари долзарб муаммолигича қолмоқда. Ахборот технологиялари ва коммуникациялар, айниқса, халқаро интернет глобал тизимининг хизматидан бугун ҳар ким, ҳар қандай ташкилот бемалол фойдаланиши, улардаги манба (ахборот)лардан керакли маълумотларни олиши ва тарқатиши мумкин. Ана шундай шароитда муаллифлик ҳуқуқига риоя этилмаслик ҳолатларининг юзага келаётгани салбий ҳолат ҳисобланади.

Республикаимизда интеллектуал мулк ҳуқуқига оид фуқаролик ишлари нисбатан кам бўлгани сабабли, бу тоифадаги ишларни ўрганиб чиқиб, куйи турувчи судлар учун кўрсатма (қарор) қабул қилинмаган. Назаримизда, судлар томонидан соҳага оид ишлар кўрилаётганда маънавий зарар ва товон (компенсация) усулини қўллаш тўғрисида Олий суд Пленумининг қарорини қабул қилиш вақти етди. Айни вақтда, Олий суд Пленумининг 2000 йил 28 апрелдаги “Маънавий зарарни қоплаш тўғрисидаги қонунларни қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида”ги қарорига биноан, маънавий зарар деганда, жабрланувчига қарши содир этилган ҳуқуқбузарлик ҳаракати (ҳаракатсизлик) оқибатида у бошидан кечирган (ўтказган) маънавий ва жисмоний (камситиш, жисмоний оғриқ, зарар кўриш, ноқулайлик ва бошқа) азоблар тушунилади.

Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар соҳасида товонни қўллаш, унинг мезонлари ва ҳуқуқий оқибатлари баҳоланиши керак. Муаллифлар, ижрочилар ва бошқа ҳуқуқ эгалари мулкӣ ҳуқуқларини рўёбга чиқариш, манфаатларни таъминлашнинг энг таъсирчан восита, шакл ва усулларини ишлаб чиқиш ҳамда уни амалиётга кенг татбиқ этиш келгусида соҳа фаолиятини такомиллаштиришга ёрдам бериши мумкин.

Бекзод БАБАКУЛОВ,
Самарқанд ҳарбий
судининг раиси

ЖИНОЯТНИ ФОШ ҚИЛИШДА ҲИМОЯЧИНИНГ РОЛИ

АННОТАЦИЯ:

мазкур мақолада адвокатура институтини ривожлантириш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва экинликларини ҳимоя қилиш, инсон манфаатлари устунлиги, жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилигини такомиллаштириш, суд-ҳуқуқ тизимида амалга оширилаётган ислохотлар асосида ҳимоячининг роли муҳимлиги масалалари ҳозирги даврнинг асосий мавзуси эканлиги ёритилган.

Калит сўзлар: адвокатура институти, қонун устуворлиги, жиноят қонунчилиги, концепция, имплементация, айбига иқрорлик ҳақида келишув, ярашув институти.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида, “Айбланувчи ҳимояланиш ҳуқуқи билан таъминланади. Тергов ва суд ишини юритишнинг ҳар қандай босқичида малакали юридик ёрдам олиш ҳуқуқи кафолатланади. Фуқароларга, корхона, муассаса ва ташкилотларга юридик ёрдам бериш учун адвокатура фаолият кўрсатади. Адвокатурани ташкил этиш ва унинг иш тартиби қонун билан белгиланади”, деб алоҳида қайд этилган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 10 августдаги “Суд-тергов фаолиятида шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш кафолатларини янада кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6041-сонли фармони билан адвокатура институтининг яна бир бор инсон ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш борасида кенг қамровли вазифалари белгилаб берилди. Ундан адвокатура фаолиятига таллуқли бўлган бандлар ҳам ўрин олган. Хусусан:

– тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органлар ходимлари томонидан гумон қилинувчи, айбланувчи ёки судланувчидан ариза, тушунтириш ёки кўрсатувлар олишни мазкур жиноят иши юритувида бўлган суриштирувчи, терговчи, прокурор ёки судьянинг ёзма рухсатига асосан ва фақат ҳимоячи иштирокида амалга ошириш (белгиланган тартибда ҳимоячидан воз кечилган ҳоллар бундан мустасно);

– шахс амалда ушланган ёки уни жиноят устида ушлаш билан боғлиқ тезкор тадбир амалда яқунланган ёхуд гумон қилинувчи деб эътироф этилганлиги ҳақидаги қарор унга маълум қилинган пайтдан бошлаб у билан боғлиқ процессуал ҳаракатларни ўтказишдан олдин унинг адвокат билан холи учрашиши таъминланиши шартлигини белгилаш;

– жиноят ишини судга қадар юритиш босқичида гувоҳ ва жабрланувчининг оғир касаллиги ёки узоқ муддатга чет давлатга чиқиб кетиш зарурати туфайли кейинроқ сўроқ қилиш имконияти бўлмаган тақдирда, уларнинг кўрсатувларини гумон қилинувчи, айбланувчи, жабрланувчи, гувоҳ, прокурор ёки адвокатнинг илтимосномасига кўра суд томонидан тарафларнинг иштирокида олдиндан мустаҳкамлаб қўйиш (депонирование) тартибини жорий қилиш;

– ўта оғир жиноят содир этганликда гумон қилинаётган ёки айбланаётган шахсларга оид ишлар бўйича, шунингдек, шахсга нисбатан қamoққа олиш ёки уй

қamoғи тарзидаги эҳтиёт чорасини қўллаш масаласи кўриб чиқиляётганда ҳимоячининг иштирок этиши шартлигини белгилаш кабилар назарда тутилди.

Адвокатура институти тобора мустаҳкамланиб, адвокат ҳуқуқлари кенгайиб бораётган бўлишига қарамадан тизимнинг қайси бир жиҳатларида ҳанузгача тўсиқлар мавжудлиги кўзга ташланмоқда.

Давлатимиз томонидан шахс ҳуқуқларини тўлатўкис таъминлаш учун адвокатура тизимида ислохотлар амалга ошириляпти. Адвокатура институтини халқаро стандартларга жавоб бера оладиган корпусга айлантириш муҳим вазифа сифатида эътироф этилган.

Жумладан, адвокатнинг ролини биз гумон қилинувчи, айбланувчини ҳимоя қилишда кўришимиз ҳам мумкин.

Ўзбекистон Республикасининг амалдаги Жиноят-процессуал кодексига 62¹-боб қўшилди. Унда айбга иқрорлик тўғрисидаги келишув ва уни тузиш шартлари 586¹-моддаси билан тўлдирилди. Қонунга биноан, айбга иқрорлик тўғрисидаги келишув гумон қилинувчи, айбланувчи ўз ҳаракатларининг моҳиятини, шунингдек ўзи берган илтимосноманинг оқибатини англаб етган бўлса, илтимоснома ихтиёрий равишда ва ишда иштирок этаётган ҳимоячи билан маслаҳатлашувлар ўтказилганидан кейин берилган бўлса, гумон қилинувчи, айбланувчи суриштирув ёки тергов органи томонидан қўйилган гумонни ёхуд айбловни, иш бўйича мавжуд бўлган далилларни, шунингдек етказилган зарарнинг хусусияти ва миқдорини инкор этмаса ҳамда уни бартараф этган тақдирда тузилади, дейилган.

Жиноят-процессуал кодексининг 586⁵-моддасида айбга иқрорлик тўғрисидаги келишувнинг мазмуни батафсил келтирилган.

Агар мазкур моддада иш бўйича гумон қилинувчи, айбланувчи сифатида бир неча шахс жалб этилган бўлса, айбга иқрорлик тўғрисидаги келишув ҳар бир гумон қилинувчи, айбланувчи билан алоҳида-алоҳида тузилиши, келишув прокурор, гумон қилинувчи, айбланувчи, унинг ҳимоячиси томонидан имзоланиши ва келишув имзоланганига қадар гумон қилинувчи, айбланувчи келишув тузиш масаласини ва унинг оқибатларини ҳимоячи билан холи қолиб ва махфий ҳолда муҳокама қилиш ҳуқуқига эгаллиги белгиланган.

ЖПКнинг 586³-моддасида айбга иқдорлик тўғрисида келишув тузиш ҳақидаги илтимосноманинг прокурор томонидан кўриб чиқилиши белгиланган. Унга кўра прокурор келишув тузиш тўғрисидаги илтимосномани у келиб тушган пайтдан эътиборан етмиш икки соат ичида суриштирувчи, терговчи ҳамда гумон қилинувчи, айбланувчи, унинг ҳимоячиси иштирокида кўриб чиқиши ва ушбу Кодекснинг 586¹-моддасида кўрсатилган талабларга риоя этилганлигини текшириши лозим. Зарур ҳолларда, прокурор жабрланувчини ёки фуқаровий даъвогарни ҳам келишув тузиш масаласини кўриб чиқиш учун жалб қилиши таъкидланган.

Шуни алоҳида қайд этиш жоиз-ки, Жиноят кодексига янги киритилган 57(2)-моддага кўра, айбга иқдорлик тўғрисида келишув тузилган жиноятлар бўйича тайинланадиган жазонинг муддати ёки миқдори Жиноят кодекси Махсус қисмининг тегишли моддасида (қисмида) назарда тутилган энг кўп жазонинг ярмидан ошмаслиги керак.

Бу борада хорижий давлатлар тажрибасини олиб кўрадиган бўлсак, Россия Федерацияси ЖПКнинг 40-бобида ҳам Италия тажрибаси асосида алоҳида тартибда иш юритиш кўзда тутилган. Унга кўра, алоҳида тартибда иш юритиш айбланувчининг процессуал ҳуқуқи бўлиб, мазкур тартибни айбланувчи айбига иқдор бўлган ва судга алоҳида тартибда ишни кўриш ҳақида ариза берган ҳолларда қўллаш мумкин бўлади.

Россия Федерациясида ишни Кодекснинг 40-бобида белгиланган тартибда кўриб чиқишнинг 5 та шартли белгиланган бўлиб, объектив шартлар вояга етганлар томонидан содир этилган, 10 йилгача озодликдан маҳрум қилиш кўзда тутилган ишларга нисбатан қўлланиши, давлат айбловчиси ва жабрланувчининг, хусусий айблов ҳақида ишлар бўйича хусусий айбловчининг розилиги, айбланувчининг илтимоснома киритилгунга қадар ҳимоячиси билан маслаҳатлашуви, шунингдек илтимоснома киритилишида ҳимоячининг қатнашувидан, субъектив шартлар айбга иқдорлик ва илтимосноманинг ихтиёрийлиги, айбланувчининг илтимоснома мазмуни ва оқибатларини англаб етишини назарда тутати. Юқоридаги барча шартлар мавжуд бўлгандагина суд ишни алоҳида тартибда кўриб чиқиши мумкин бўлиб, улардан биттаси мавжуд бўлмаганда ҳам иш умумий тартибда кўриб чиқилади.

Мазкур тоифадаги ишлар бўйича ҳимоячининг иштироки мажбурий бўлиб, айбланувчининг ҳимоячидан воз кечиши суд учун мажбурий эмас. Агар суд ҳимоячидан воз кечиш ҳақида илтимосномани қаноатлантирса, иш алоҳида тартибда кўриб чиқилиши мумкин эмас.

ГФРда эса, “Айбига иқдорлик ҳақида келишув” (Германия, Руминия, Туркия ва б.қ.) тарафларнинг дастлабки терговдаги келишуви деб юритилади. Жумладан, ГФРда келишув жараёни ярашув камерасида махсус судья томонидан амалга оширилади.

Маълумки, жаҳонда бир қанча ҳуқуқ оилалари мавжуд бўлиб, уларда ярашув институтини қўллаш

асослари ва жараёнида бир қанча фарқли жиҳатларни кўришимиз мумкин. Масалан: Англо-саксон ҳуқуқ тизимига оид давлатлар жиноят ҳуқуқида ярашув институти қўллашнинг моддий-ҳуқуқий асоси ҳисобланиб қилмишнинг кам аҳамиятлиги ҳисобланади. Континентал ҳуқуқ тизимига мансуб давлатларда ҳуқуқбузарнинг жабрланувчи билан ярашиши оммавий шартнома кўринишида расмийлаштирилади. Масалан, Нидерландия, Бельгия, Францияда бундай ярашув “ўзаро муроаса билан амалга ошириладиган” жабрланувчи ва ҳуқуқбузар ўртасидаги келишув маъносини англатадиган “трансакция” (transaction) номини олган².

Хулоса қиладиган бўлсак, айбланувчи, жабрланувчи, гумонланувчининг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш ҳимоячининг асосий бурчидир. Биргина айбланувчининг қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш деганда, айблов асоссизлиги муносабати билан жиноят ишини бекор қилиш; иш ҳолатларига биноан жавобгарликни енгиллаштириш мақсадида жиноят ишининг малакаланиши (квалификация)ни ўзгартириш; тегишли асос бўлган ҳолда эҳтиёт чорасини бекор қилиш ёки ўзгартириш; жавобгарликни енгиллаштирувчи ҳолатларни аниқлашга уриниш ва бошқалардан иборат турли процессуал ҳаракатлар тушунилади. Бошқача қилиб айтганда, айбланувчининг қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, айбсиз шахснинг судланиши ёки жавобгарликка тортилиши, адолатсиз тарзда оғир жазо белгиланишининг олдини олиш ва барча енгиллаштирувчи ҳолатлар мажмуасини ҳисобга олишни ўз ичига олади.

Ҳимоячи айбланувчининг ноқонуний уринишларига эргашмаслиги лозим, лекин у ўз ҳимоясидаги шахснинг қонун билан асосланган талабларини ҳисобга олиши шарт ва бу маънода ҳимоячининг мустақиллиги нисбийдир.

Адвокатнинг касбий бурчи унга иш бўйича барча далилларни ҳолисона, ҳар томонлама ва сидқидилдан таҳлил қилиш, баҳо бериш, фактларни атайлаб бузиб кўрсатмаслик, суд ва терговни чалғитишга уринмаслик, текширилаётган ҳодисаларга қонунийлик ва ахлоқ нуқтаи назаридан туриб баҳо бериш мажбуриятини юклайди. Ҳимоячи ҳақиқий, ўзига маълум бўлган далиллардан фойдаланиши ёки унга маълум бўлган фактларга зид келувчи ишдаги маълумотларни қўллаши мумкин эмас.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли фармони. Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси (LexUz).
2. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 15.05.2018 й., 07/18/3723/1225-сон, 01.10.2018 й., 06/18/5547/1975-сон.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 10 августдаги “Суд-тергов фаолиятида шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш кафолатларини янада кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6041-сонли фармони <https://lex.uz/docs/4939467>.
4. Арупопян А.А. Международные стандарты медиации в уголовном судопроизводстве // Закон. - Москва, 2011. - №9.
5. Юрков В.В. Институт примирения с потерпевшим в системах обращения с несовершеннолетними правонарушителями в России, Австрии и Германии // Криминологический журнал ОГУЭП. 2009. №1 (7). - С. 47.

Шоҳсанам ИСЛОМҚУЛОВА,

ТДЮУ таянч докторанти

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

АННОТАЦИЯ:

мазкур мақолада ахборот технологиялари ҳаётимизнинг барча соҳаларига кириб бораётганлиги ва уларнинг фуқаролик муносабатларида ҳам муҳим рол ўйнаётгани ҳақида сўз боради. Ҳозирда ҳар бир фуқаронинг виртуал макондаги фаолияти мавжуд десак хато бўлмайди. Бу эса ўз навбатида виртуал маконда вужудга келаётган фуқаролик муносабатларини фуқаролик-ҳуқуқий тартибга солишни ҳам заруриятга айлантиради.

Калит сўзлар: сунъий интеллект, буюмлар интернету (*Internet of Things-IoT*), катта маълумотлар (*big data*), смарт шартнома (ақлли шартнома), блокчейн, крипто-активлар, криптовалюта.

АННОТАЦИЯ:

в данной статье рассматривается развитие информационных технологий во всех сферах жизни на сегодняшний день и их роль в гражданско-правовых отношениях. Можно с уверенностью сказать, что теперь у каждого горожанина есть виртуальное пространство. Это, в свою очередь, вызывает необходимость регулирования гражданско-правовых отношений, возникающих в виртуальном пространстве.

Ключевые слова: искусственный интеллект, Интернет вещей (*IoT*), большие данные (*big data*), смарт-контракт (умный контракт), блокчейн, криптоактивы, криптовалюта.

Технологик инқилоб натижасида рақамли жамият ва рақамли иқтисодиёт вужудга келди, унда рақамли муносабатлар шаклланди. Рақамли алоқалар рақамли элемент билан мураккаблашган ижтимоий муносабатларни пайдо қилди. Ҳуқуқшуносликда бу ёндашув ҳуқуқ тизимининг мега тармоғини – рақамли технологиялардан фойдаланиш билан боғлиқ ҳар қандай муносабатларни тартибга солувчи қонун-қоидалардан иборат рақамли қонунни ажратиб кўрсатишга имкон беради.

Рақамли технологияларнинг таъсири замонавий фуқаролик ҳуқуқини ривожлантиришни заруратга айлантиради. Ўз-ўзидан фуқаролик ҳуқуқида ҳам “рақамли объектлар”, “рақамли технологик платформалар”, “рақамли хизматлар” каби бир қатор замонавий тушунчалар ҳам пайдо бўлмоқда. Қуйида рақамли технологиялардан фуқаролик ҳуқуқининг айнан қайси соҳаларида фойдаланилиши мумкинлигини батафсил кўриб чиқамиз.

Мамлакатимизда энг ривожланган йўналиш бу – буюмлар интернету (*Internet of Things -IoT*) **дир.** Бугунги кунда деярли ҳар бир маҳсулот учун онлайн харидлар мавжуд. Булардан энг кенг тарқалгани пардоз воситалари ва кийимлар савдосидир.

Буюмлар интернетининг яралиш тарихига назар ташлайдиган бўлсак, 1971-йилда Стенфорд университети ва Массачусетс технология институти талабалари Стенфорд сунъий интеллект лабораториясининг АРПАНЕТ компьютер тармоғидан фойдаланиб, марихуана сотишни ташкил этишган. Кейинчалик, ушбу битимлар биринчи онлайн ўтказмалар, электрон тижоратнинг бошланиши деб ҳисобланган.

1979-йилда Майкл Олдрич биринчи онлайн харид қилиш тизимини жорий этган.

Кейинги йилларда буюмлар интернетининг алоҳида тармоқлар (соғлиқни сақлаш, хавфсизлик, шаҳар инфратузилмаси), бизнес-модellarини тижоратлаштиришнинг ривожланишига ҳам таъсири кучайди. Ҳақиқатан ҳам технологиялар ва инсон имкониятларининг бирлашиши инсоният ривожланиши ҳамда унинг салоҳияти ошиши учун янгидан-янги имкониятлар яратади. Бу эса мазкур соҳанинг ҳуқуқий асосларини яратиш заруратини вужудга келтирди.

Ўзбекистон Республикасининг 2004 йил 29 апрелдаги “Электрон тижорат тўғрисида”ги 613-II-сонли қонуни, Вазирлар Маҳкамасининг 185-сон қарорига илова қилинган “Электрон тижоратни амалга ошириш қоидалари” мамлакатимизда ушбу муносабатларни тартибга солишга қаратилган.

Аммо электрон тижоратнинг ҳам афзаллик ва камчиликлари мавжуд. Масалан, глобал миқёс, харажатларни камайтириш, таъминот занжирини такомиллаштириш, бизнеснинг доим очиклиги, шахсийлик, маҳсулотни тезда бозорга чиқариш ҳамда рақамли маҳсулотларни тарқатишнинг арзонлиги ташкилотлар учун, жой танламаслиги, анонимлик, товар ва хизматларнинг кенг танлови, шахсийлик, маҳсулот ҳамда хизматларнинг нисбатан арзонлиги ва тез етказиб бериш кабилар харидорлар учун қулайлик туғдиради.

Интернет орқали сотиладиган хизматларга истеъмолчиларнинг ишончсизлиги, товарларни қўл билан “ушлаш” мумкин эмаслиги, сотиб олинган маҳсулотни етказиб беришни кутиш, товарларни қайтаришда мумкин бўлган қийинчиликлар ва харажатлар, маҳсулотларни етказиб бериш учун қўшимча тўловлар каби истеъмолчилар учун ноқулайлик тарафлари ҳам мавжуд.

Катта ҳажмдаги маълумотлар (*Big Data*) **технологиясидан фуқаролик ҳуқуқи соҳаларида фойдаланиш.** Бундай маълумотларнинг

гигант оқимлари ёки Big Data иқтисодийётнинг турли сегментларида – истеъмол бозорларидан тортиб, нефт-газ соҳасига, медицинадан тортиб, молиявий секторгача кенг миқёсда ишлатилади. Big Data технологияларининг шиддат билан ривожланиши фойдаланувчиларга маълумот ҳимоясини кафолатлашни, бизнесга эса глобал рақобат шароитларида мақсадга мувофиқ бўлган ривожланишни таъминлаб бериш бўйича алоҳида ёндашувлар ишлаб чиқишни талаб қилади.

Хусусан, Big Data (Катта маълумотлар) технологиясини муомалага лаёқатсиз ёки лаёқати чекланган шахслар ҳақидаги маълумотларни йиғишда ишлатиш мумкин. Шунингдек, бу технология ҳар бир инсоннинг саломатлиги ҳақидаги маълумотларни тўплашга, медицина хизматининг сифатини таҳлил қилишга, тизимнинг самарадорлигини оширишга ҳамда тиббиёт хизматини оптимallasштиришга имкон беради. Аммо, шуни ҳам айтиш керакки, Big Data технологияларини фаол ривожлантириш бу соҳага оид маълумотларни тарқатиш чегараларини ва унинг ҳимоясини аниқ кўрсатиб берадиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ишлаб чиқаришни талаб қилади. Шунинг учун уни тартибга солувчи “Фойдаланувчилар ҳақидаги катта маълумотлар базаси” деб номланган Қонунни қабул қилишни таклиф этамиз.

Сунъий интеллект (Artificial Intellect) технологияларидан фуқаролик ҳуқуқи соҳаларида фойдаланиш. Сунъий интеллект деганда компьютерларнинг анъанавий равишда инсонлар бажарадиган ақлий ва ижодий ишларни бажара олиш қобилияти тушунилади. Ҳозирги даврда сунъий интеллект бўйича жуда кўп соҳаларда илмий изланишлар олиб борилаётганига қарамай, бирор бир инсон ёки илмий гуруҳ тўлақонли сунъий интеллект тизимини ярата олмаган. Ҳозирги даврда сунъий интеллект тизимлари барча соҳаларда инсоннинг ишончли ёрдамчисига айланган.

Қуйида сунъий интеллектнинг фуқаролик ҳуқуқининг бир қатор соҳаларида қўлланилиши бўйича мисоллар келтираемиз.

Хизмат кўрсатиш соҳасида сунъий интеллектдан фойдаланиш энг фойдали етказиб берувчини автоматик равишда танлаш, истеъмолнинг тўлиқ статистикасини тузиш, мижозларни автоматик равишда сақлаш, энергия таъминотини мижознинг одатлари ва хулқ-атвориға боғлиқ равишда оптимallasштириш имконини беради.

Ишлаб чиқаришда сунъий интеллект лойиҳалаш жараёнида янги маҳсулотлар яратиш самарадорлигини ошириш, маҳсулот етказиб берувчиларни автоматик равишда баҳолаш, деталлар ва эҳтиёт қисмларга бўлган талабларни баҳолашда қўлланилади.

Шунингдек бугунги кунда нотариал хизматларни амалга оширишда ҳам сунъий интеллект технологияларидан самарали фойдаланиб келинмоқда.

Дунёда шиддат билан ривожланиб бораётган ахборот-коммуникация технологиялари ва интернет мажбуриятлар бажарилишини ҳамда фуқаролик ҳуқуқини таъминлаш жараёнида иштирок этувчи тарафларнинг манфаатларини тўлақонли ҳимоя қилиш учун неустойка, гаров, кафиллик, закатлат каби анъанавий таъминлаш усулларининг рақамли ўхшашигидан фойдаланишга мажбур этмоқда.

Шу билан бирга, 2005 йил 23 ноябрда электрон шартномалар тузиш билан боғлиқ масалаларни тартибга солувчи “Халқаро шартномаларда электрон хабарномадан фойдаланиш ҳақи-

даги Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Конвенцияси” қабул қилинган ва амалда кенг қўлланилиб келинмоқда. Мажбуриятлар бажарилишини таъминлашда битимларни электрон муҳитда ва электрон имзодан фойдаланган ҳолда тузиш ва унда таъминлаш усуллари самарали ҳисобланади.

Ривожланган кўплаб давлатларда мажбуриятлар бажарилишини таъминлашда блокчейн технологияларидан фойдаланилмоқда. Бундай рақамли технологиялардан фойдаланган ҳолда тузилган шартномаларга мисол қилиб “Smart contract”ларни келтириш мумкин. Бундай шартномаларнинг афзаллиги шартнома тузилаётганда учинчи шахслар аралашувиға йўл қуйилмайди, мутлақо бир-бирини танимаган шартнома тарафлари учун ҳам ишончли ҳисобланади, маълумотлар хавфсизлиги таъминланган ва шартнома шартларига ўзгартириш қиритишнинг иложи йўқ.

Технологияларнинг ривожланиши биз одатда тасаввур қилган, тушунган пул тушунчасига ҳам таъсир қилмай қолмади ва бу рақамли пул (криптовалюта)ни вужудга келтирди. Криптовалюта бу — виртуал валюта бўлиб, рақамли активлар билан боғлиқ транзакцияларни хавфсиз амалга оширишни таъминлайди.

Рақамли валюта, виртуал валюта, электрон пул ва криптовалюта атамалари муайян даражада анъанавий пулнинг барча функцияларини бажаради, бироқ улар фақатгина электрон ҳолатида мавжуд ва асосан интернетда фойдаланилади.

Халқаро валюта фонди экспертлари таърифиға кўра, виртуал валюталар рақамли кўринишда фойдаланган қиймат эквиваленти бўлиб, хусусий ишлаб чиқувчилар томонидан ўз ҳисоб-китоблар тизимлари асосида муомала бирлиги сифатида чиқарилади.

Аммо Фуқаролик кодексимизда криптовалюта тушунчаси ўз аксини топмаган. Ваҳоланки, бундай пуллар орқали транзакцияларни амалга ошириш ҳолатлари кўпайиб бормоқда. Шундай экан Фуқаролик кодексининг 94-моддасидаги пул тушунчасига ўзгартириш киритилиши ёки криптовалютага оид алоҳида модда қўшилиши мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Хулоса қилиб айтганда, фуқаролик-ҳуқуқий муносабатларда аллақачон рақамли технологиялар фаол тарзда қўлланилишни бошлади, аммо ушбу рақамли муносабатларни тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий база етарли даражада эмас. Бизнесга эса рақамли ҳуқуқларни тартибга солиш учун, аввало, рақамли технологияларни ривожлантириш ва уларнинг фуқаролар томонидан мукамал ўрганилишини таъминлаш зарур.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Шавкат Мирзиёев IT Park га ташриф буюрди. Available at: <https://uznews.uz/uz/posts/17477>.
2. V.A.Laptev, O.A.Tarassenko, Sifrovaya ekonomika: kontseptualnie osnovi pravovogo regulirovaniya biznesa v Rossii. Monografiya. OOO “Prospekt”, 2020.
3. Michael Power. Online highs are old as the net: the first e-commerce was a drugs deal // The Guardian. – 2013, aprel.
4. Tkacz, Ewaryst; Kapczynski, Adrian. Internet – Technical Development and Applications. Springer. – 2009. – С. 255. – ISBN 978-3-642-05018-3.
5. Молиячи маълумотномаси. Журнал, 2021 йил 27 ноябр. Рақамли иқтисодийёт ва унда электрон тижоратнинг ўрни. Guljaxon Махмудова, O‘zMU “Iqtisodiyot nazariyasi” kafedrası professorı v.b. i.f.d., dotsent, 7-бет.
6. <http://hudud24.uz/fukarolik-hukukida-majburiyatlar-bajarilishini-taminlash-muammo-va-echim/>.
7. IMF Staff Team (2016) Virtual Currencies and Beyond : Initial Considerations/ Staff Discussion Notes No. 16/3.

**Ахрорхон
ҲОШИМХОНОВ,**
юридик фанлар
номзоди, доцент

СУД ВА ИЖРО ҲОКИМИЯТИ: ТАҲЛИЛ ВА ТАКЛИФ

АННОТАЦИЯ:

Ушбу мақолада ҳукуматнинг суд ҳокимияти билан алоқалари бир неча йўналишида таҳлил қилинган бўлиб, аввало, суд қарорларини ижро этиш йўналишида келгусида амалга оширилиши лозим бўлган ислохотлар, шунингдек, дастлабки тергов фаолияти устидан самарали суд назоратини ўрнатилиши ва судлар фаолиятини моддий жиҳатдан таъминлаш масалалари ва ҳокимиятлар тақсимланиши тамойилига асосан ушбу икки ҳокимият тармоғининг мустақил фаолиятларига дахл қилмаган ҳолда ташкил этилиши зарурлиги таъкидланиб, бунда хорижий мамлакатлар ҳуқуқий амалиёти асосида миллий қонунчилигимизни янада такомиллаштириш юзасидан илмий жиҳатдан асосланган таклиф ва тавсиялар илгари сурилган.

Калит сўзлар: ҳукумат, ваколат, суд ҳокимияти, суд қарори, ижро, тергов, назорат, моддий таъминот.

Ижро ҳокимияти тузилмаларининг суд ҳокимияти органлари билан муносабатларидаги муҳим йўналишлардан бири суд қарорларининг ижроси юзасидан келиб чиқадиган алоқалар бўлиб, бу хорижий давлатлар, хусусан МДҲ давлатлари амалиётида ҳам мавжуд.

Ўзбекистон Республикасида суд ва бошқа органлар қарорларини ижро этиш билан боғлиқ муносабатларни тартибга солишчи “Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида”ги қонун 2001 йил 29 августда қабул қилинган. Ушбу қонуннинг 3-моддасига мувофиқ, суд ва бошқа органлар ҳужжатларини мажбурий ижро этиш Адлия вазирлиги ҳузуридаги Суд қарорларини ижро этиш, судлар фаолиятини моддий-техник ва молиявий таъминлаш департаменти суд ижрочилари зиммасига юклатилган эди.

Президентнинг 2017 йил 29 майдаги “Электр энергияси ва табиий газ етказиб бериш ҳамда истеъмол қилиш соҳасида тўлов интизомини янада мустаҳкамлаш, шунингдек, ижро иши юритиш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5059-сон қарорига асосан Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузурида Мажбурий ижро бюроси ташкил этилди ва унинг асосий вазифаси сифатида суд ва бошқа органлар ҳужжатларининг сўзсиз ижросини таъминлаш белгиланди. Суд ва бошқа органлар ҳужжатларини мажбурий ижро этиш жараёнининг Адлия тизимидан МИБ зиммасига ўтказилиши:

– Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги Суд департаменти фаолиятини ташкил этишдаги жиддий камчиликлар ижро иши юритилиши самарадорлигига ўзининг салбий таъсирини кўрсатганлиги ва бунинг натижасида амалдаги ундирув кўрсаткичининг 2016 йилда атиги 45 фоизга бажарилганлиги;

– Суд департаменти фаолиятида замонавий ахборот-коммуникация технологияларини жорий этишининг паст даражадалиги ҳужжатлар ҳисоби юритилишида ҳаққонийликнинг таъминланишига, суд ва бошқа органлар ҳужжатларининг сўзсиз ижро этилишига салбий таъсир кўрсатганлиги;

– қонунийлик ва ижро интизомини мустаҳкамлаш ишларида йўл қўйилган камчиликлар оқибатида 2016 йил давомида ва 2017 йилнинг I чорагида содир этган ҳуқуқбузарликлар учун “Ўзбекэнерго” АЖ ва “Ўзтрансгаз” АКнинг 665 нафар, Суд департаментининг 36 нафар ходими жиноий жавобгар-

ликка тортилганлиги каби камчилик ва қонун бузилиши ҳолатлари билан изоҳланди.

Бизнингча ҳокимиятлар тақсимланиши тамойили нуқтаи назаридан суд ва бошқа органлар қарорларини ижро этиш айнан ижро этувчи ҳокимият тармоғига кирувчи органлар томонидан амалга оширилиши зарур. Бу борада хориж тажрибасига назар ташлайдиган бўлсак суд қарорларини ижро этиш Туркия, Озарбайжон, Арманистон, Грузия, Италия, Германияда ижро ҳокимияти тизимига кирувчи адлия вазирлиги ёки унинг ҳузуридаги идоралар, шунингдек Сербия, Словения, Чехия, Эстония, Литва, Белгия каби давлатларда суд қарорларини ижро этувчи палаталар, бундан ташқари Япония, Хитой, Ҳиндистон, Индонезия, Сингапур ва Қирғизистонда эса Олий суд ёки унинг ҳузуридаги тузилмалар томонидан амалга оширилади.

Шунингдек, Россия Федерациясининг Мажбурий ижро органлари тўғрисидаги федерал қонунига мувофиқ, ижро ҳокимиятининг федерал органи сифатида Суд приставлари федерал хизмати ташкил этилиб, унинг асосий вазифаси суд қарорлари ва бошқа органларнинг қарорларини мажбурий ижро эттириш ҳисобланади.

Конституциямизнинг 98-моддасига кўра, ижро ҳокимиятининг асосий вазифаси қонунлар ижросини таъминлаш эканлигидан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикаси Суд ва бошқа органлар қарорларини ижро этиш департаментини ташкил этиш ва уни ижро этувчи ҳокимият тузилмаси сифатида қонунчиликда акс эттириш, шунингдек “Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тўғрисида”ги қонунида унинг вазифаларидан бири сифатида “суд қарорлари ижросини таъминлайди”, деган меъёрни киритиш лозим деб ҳисоблаймиз.

Шунингдек, суд органларининг ижро ҳокимияти билан алоқаси юзасидан яна бир муҳим йўналиш сифатида тезкор-қидирув фаолияти устидан суд назоратини келтириб ўтиш мумкин. Ўзбекистон Республикаси “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги қонунининг 10-моддасига мувофиқ, тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органларга ДХХ ва прокуратура органларидан ташқари Ички ишлар вазирлиги, Мудофаа вазирлиги ва Божхона кўмитаси кириши белгилаб ўтилган. Демак, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар функциялари ижро ҳокимияти органларига ҳам тегишли бўлиб, бу фаолиятнинг назорати юқори турувчи орган, про-

куратура билан бир қаторда судга ҳам тегишли бўлиб ҳисобланади. Бу мазкур қонуннинг 28-моддасида белгиланган.

Шунингдек, дастлабки тергов ва жиноятчиликка қарши кураш фаолияти юзасидан суриштирув олиб бориш ваколатлари ҳам ички ишлар, прокуратура ва давлат хавфсизлик хизмати органлари томонидан амалга оширилади. Шу ўринда ички ишлар ва божхона тизими ижро этувчи ҳокимият тармоғи бўлганлиги сабабли ҳам унинг ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар тоифасига кириши нечоғли тўғри деган фикр бўлиши табиий. “Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тўғрисида”ги қонуннинг 8-моддасида унинг вазифаларидан бири сифатида фуқароларнинг иқтисодий, ижтимоий ва бошқа ҳуқуқлари ҳамда қонуний манфаатларини ҳимоя қилишга доир чораларни амалга ошириши белгиланган.

Демак, ижро ҳокимияти органларининг ҳуқуқни муҳофаза этиш функциясини амалга ошириши унинг асосий вазифаси сифатида белгиланиши ҳам мумкин экан.

Яна бир муҳим ва ушбу икки ҳокимият тармоғи ўртасидаги вужудга келадиган муносабат сифатида судлар фаолиятини молиявий ва моддий-техник жиҳатдан таъминлаш йўналишини келтириб ўтиш мумкин. “Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тўғрисида”ги қонуннинг 40-моддасига биноан судлар фаолиятини молиялаштириш, моддий-техник ва бошқа жиҳатдан таъминлаш, уларнинг биноларини қўриқлаш ва сақлаш учун маблағларнинг миқдори Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланиши мустаҳкамланган.

Бизнингча, ушбу ҳолат судларнинг ўз фаолиятини амалга ошириш жараёнида қайсидир маънода моддий жиҳатдан ижро ҳокимиятига боғлиқ бўлиб қолишининг сабаблардан бири бўлиши мумкин. Қолаверса, суд ҳокимиятига қандай молиявий маблағ ва моддий-техник воситалар кераклигини ижро ҳокимияти эмас, айнан судларнинг ўзи билади.

Бу борада қўшни давлатлар қонунчилигида қандай асослар белгиланганлигига назар ташлайдиган бўлсак, Қозоғистон Республикасининг “Суд тизими ва судлар мақоми тўғрисида”ги қонунини 57-моддасига кўра, суд тизимининг харажатлари аввалги молия йили учун республика бюджетини томонидан ўрнатилган 001-сонли бюджет дастури бўйича барча давлат органлари харажатлари умумий ҳажмининг камида олти ярим фоизини ташкил этади. Келгуси режа даври учун республика бюджетини томонидан белгиланган суд тизими харажатлари қисқартиришга тушмайди. Қирғизистон Республикаси конституциявий қонунининг 44-моддаси мазмунига кўра, Олий суд ва суд департаменти томонидан ишлаб чиқилган бюджет лойиҳаси Судьялар кенгашига Вазирлар Маҳкамаси билан келишиш учун тақдим этилади. Ушбу тақлифлар бюджет лойиҳасига ўзгаришсиз киритилади ва бунда келишмовчилик мавжуд бўлганда Вазирлар Маҳкамасининг ҳулосаси тақдим этилади. Келгуси йил учун Олий суд ва маҳаллий судлар учун бюджет маблағларининг қисқартирилишига фақатгина Судьялар кенгашининг розилиги билан йўл қўйилади.

Россия Федерацияси ФКҚнинг 33-моддасига мувофиқ Россия Федерацияси ҳукумати судларни молиялаштириш бўйича федерал бюджет лойиҳасини ишлаб чиқади. Тегишли судлар, РФ Олий суди Суд департаменти ва РФ Судьялар кенгаши лойиҳани тайёрлашда бевосита иштирок этади. Тақлифларига нисбатан келишмовчиликлар бўлганда РФ Ҳукумати ўзининг ҳулосаси билан бирга тақдим этади.

Ушбу ҳуқуқий асослар судлар ҳеч бир давлат ҳокимияти органларига боғлиқ бўлмаган ҳолда фаолият юритишини таъминлашга хизмат қилади деб айтиш мумкин. Бунда тўғридан-тўғри қонун ҳужжатлари воситасида молиялаш асосларининг аниқ кўрсатилганлиги суд корпуси вакилларидан ҳеч бир хавотир ва ноаниқликни вужудга келтирмайди. Натижада судларнинг бошқа ҳокимият тармоқларидан мустақил ҳолда фаолият олиб бориши кафолатланади.

Шу сабабли, “Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тўғрисида”ги қонуннинг 40-моддаси 1-қисмининг бекор қилиш ва Ўзбекистон Республикасининг “Судлар тўғрисида”ги қонуни 90-моддасига 1-қисм сифатида қўйидаги мазмундаги: “Ўзбекистон Республикаси судлари фаолиятини молиялаштириш юзасидан бюджет кодексига тақлифлар Ўзбекистон Республикаси Олий суди томонидан ишлаб чиқилиб тақдим этилади. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг келгуси йил учун бюджет муҳокамасида Ўзбекистон Республикаси Олий суд раиси ва Судьялар олий кенгаши раиси иштирок этиб фикр ва мулоҳазаларини билдиради. Шунингдек, муҳокама натижасида судлар фаолиятини моддий жиҳатдан таъминлаш харажатларининг ўзгаришига фақатгина Ўзбекистон Республикаси Олий суди раиси ва Судьялар олий кенгаши раисининг розилиги билан йўл қўйилади”, – деган янги қоида киритиш зарур.

Қонунчилигимиздаги ҳокимиятнинг ижро органлари ва суд ҳокимияти билан ўзаро муносабатлари ҳуқуқий асосларининг таҳлили:

– ҳукумат қарорларининг конституцияга мувофиқлиги юзасидан назоратнинг Конституциявий суд томонидан амалга оширилиши ижтимоий ҳаётда кам учрайдиган ҳодиса эканлиги;

– суд ва бошқа органларнинг қарорлари ижроси ҳокимият органлари томонидан эмас, балки назоратни амалга оширувчи прокуратура томонидан амалга оширилаётганлиги;

– тезкор-қидирув, суриштирув ва дастлабки тергов фаолиятини олиб боровчи ижро ҳокимияти соҳавий органларининг фаолияти устидан суд назорати механизмларининг тўлиқ эмаслиги;

– суд органлари фаолиятини моддий жиҳатдан таъминлаш юзасидан тегишли ҳуқуқий асос ва механизмларни янада такомиллаштириш заруриятининг мавжудлигига оид фикр ва мулоҳазалар тугилишига сабаб бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотнома-си, 2001 й., 9-10-сон, 168-модда. 2001 й., 9-10-сон, 169-модда.
2. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2016 й., 38-сон, 438-модда; 2017 й., 24-сон, 487-модда, 37-сон, 978-модда. 2017 й., 22-сон, 413-модда.
3. https://fssp.gov.ru/organy_prinuditelnogo_ispolneniya_zarubezhnykh_stran/.
4. <https://docs.cntd.ru/document/9046211>.
5. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 14.04.2018 й., 07/18/3666/1073-сон. 19.10.2018 й., 03/18/502/2068-сон; 23.05.2019 й., 03/19/540/3167-сон. 11.12.2019 й., 03/19/591/4130-сон; 04.12.2020 й., 03/20/653/1592-сон. 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон; 29.06.2021 й., 03/21/697/0607-сон.
6. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1021164&doc_id2=30952010#pos=1066;-108&pos2=2;-98.
7. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112315?cl=ru-ru>.
8. <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102045098>.

Азизбек УСМАНОВ,
Жамоат хавфсизлиги университети
тингловчиси

ЭКСТРЕМИЗМГА ҚАРШИ КУРАШДА МДХ ДАВЛАТЛАРИ ТАЖРИБАСИ

АННОТАЦИЯ:

мақолада маҳаллий ва хорижий экстремизмга қарши курашиш соҳасидаги айрим қонунлар таҳлил қилиниб, ушбу йўналишдаги фаолиятни такомиллаштиришга доир илмий мушоҳада юритилган.

Калит сўзлар: экстремизм, халқаро терроризм, иштирокчи давлатлар, МДХ, давлатлар, хавфсизлик, хавф-хатар, Россия, Беларусь, Озарбайжон, Қозоғистон, интернет, конвенция.

АННОТАЦИЯ:

в статье анализируются некоторые законы в сфере противодействия отечественному и зарубежному экстремизму и проводятся научные наблюдения по совершенствованию деятельности в этой сфере.

Ключевые слова: экстремизм, международный терроризм, государства-участники, СНГ, безопасность, угроза, Россия, Беларусь, Азербайджан, Казахстан, интернет, конвенция.

Бугунги кунда дунё мамлакатлари турли кўринишдаги хавф-хатарлар билан рўбарў бўлмоқда. Иқлим ўзгаришлари, экологик муаммолар, радикализм, экстремизм ва терроризм, одам савдоси, наркотрафик каби таҳдидлар бизнинг мамлакатимизда ҳам ечилиши зарур бўлган долзарб вазифалар ҳисобланади. Шундай вазиятда юқоридаги таҳдидлар қаршисида турган мамлакатлар олдида унга қарши курашиш масаласи кўндаланг туради ва у қонуний асослар билан мустаҳкамланади.

Хусусан, 2000 йилда МДХ давлатлари ҳукуматларининг кенгашида Ташкилотга аъзо давлатларнинг халқаро терроризм ва экстремизмнинг бошқа кўринишларига қарши курашиш бўйича дастури қабул қилинган. 2002 йил 7 июнда “ШХТга аъзо давлатлар ўртасида регионал антитеррор тузилмаси ҳақидаги келишув”, 2009 йил 14 майда 32-9 сонли “Экстремизмга қарши кураш тўғрисида”-ги намунавий қонун қабул қилинди. Бу қонун МДХ давлатлари ҳудудида экстремизмга қарши курашнинг ташкилий-ҳуқуқий жиҳатларини тартибга солувчи илк норматив-ҳуқуқий ҳужжат саналади.

Юқоридаги ҳужжатлар Россия, Беларусь, Озарбайжон, Қозоғистон каби давлатларнинг экстремизмга қарши курашиш соҳасини тартибга солувчи қонунчилигини янгилаш учун асос ва андоза бўлиб хизмат қилди.

Хусусан, Россия Федерацияси томонидан 2002 йил 25 июлда “Экстремистик фаолиятга қарши кураш тўғрисида”ги қонун қабул қилинди, РФ Жиноят кодексининг 280, 282-283-моддаларида экстремистик ҳаракатлар учун жавобгарлик масалалари белгиланган. Шунингдек, РФ ЖКнинг 282²-моддасида жамоат ва диний бирлашма ҳамда ташкилотлар фаолиятини ташкил этиш юзасидан суд томонидан қонуний кучга кирган ҳукм мавжуд бўлса, экстремистик фаолият олиб борганлиги учун жавобгарлик белгиланган.

Озарбайжонда экстремизмга қарши кураш борасида 2015 йил 4 декабрда “Экстремизмга қарши кураш тўғрисида” қонун қабул қилинган. Унинг 1-моддаси 1.0.9-бандига кўра, махсус операциялар диний экстремизмни аниқлаш ва унинг олдини олишга ҳамда фуқароларнинг хавфсизлигини таъминлаш, уларга етказилиши мумкин бўлган зарарни камайтиришга қаратилган. Қонунни 4-моддасининг 4.0.5-бандида диний экстремизм хавфи остида бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш устунлиги, 4.0.6-бандида эса экстремистик фаолиятга қарши курашга жалб қилинган ходимларнинг тактикаси ва техник усуллари минимал равишда ошкор қилиш белгиланган.

Озарбайжон ЖКнинг 167¹-моддасида динга эътиқод қилиш ёки диний оқимга аъзо бўлиш, шунингдек диний маросимларда иштирок этиш ҳамда диний таълим олиш учун мажбур қилганлик учун, 167²-моддасида эса диний аудио-видео ва бошқа материалларни сотиш ёки тарқатиш, ишлаб чиқариш ва импорт қилганлик учун жавобгарлик белгиланган.

Қозоғистон Республикасида 2005 йил 18 февраль куни қабул қилинган “Экстремизмга қарши кураш тўғрисида”ги қонунда унинг мақсади ва қўлланиладиган асосий тушунчалар, экстремизмга қарши курашнинг муҳим вазифа ва принциплари, асосий йўналишлари, давлат органларининг экстремизмнинг олдини олиш, аниқлаш ва бартараф этиш бўйича ваколатлари, ташкилотларнинг

экстремизмни амалга ошириш бўйича жавобгарлиги, экстремистик материалларни олиб кириш, чоп эттириш, тайёрлаш ва тарқатишга йўл қўймаслик белгилаб қўйилган. Қонуннинг 1-моддасида экстремизмнинг мустақил шакллари сифатида “қуролли қўзғолонни ташкил этиш ва унда қатнашиш” ҳамда “этник ва миллатчилик адоватини қўзғатиш” масалалари кўрсатилган.

Мазкур давлатда экстремистик ҳаракатлар учун Жиноят кодексининг 179, 180, 181, 182, 183, 258, 259, 260-моддалари, 404-моддасининг иккинчи ва учинчи қисмлари ҳамда 405-моддасида жавобгарлик белгиланган. Масалан, ЖКнинг 180-моддасида сепаратистик ҳаракатлар учун алоҳида жавобгарлик белгиланган бўлса, 183-моддасида экстремистик материалларни чоп этишга рухсат бериш масаласи кўрсатилган бўлиб, унда миллий, этник, диний ва ижтимоий адоват қўзғатиш, конституцион тузумни ўзгартириш ҳамда урушга тарғиб қилиш масалалари бўйича жавобгарлик кўрсатилган.

Шунингдек, 2017 йил 11 апрелда Қозоғистон Республикасининг Конституциясига ўзгартиришлар киритилиб, унга кўра суд қарори асосида “ёлланганлик”, “халқаро ташкилотларга, шахсларга қасд қилиш”, “Президент ҳаётига тажовуз”, “сепаратистик фаолият”, “экстремистик гуруҳ тузиш ёки уни бошқаришда иштирок этиш” каби жиноятлар учун фуқароликдан маҳрум қилиш жазоси белгиланган.

Ўзбекистон Республикасида “Экстремизмга қарши кураш тўғрисида”ги қонун 2018 йил 1 ноябрдан кучга кирди. Ушбу қонунда экстремизмга қарши курашиш соҳасидаги муносабатлар тартибга солиниб, асосий тушунчаларга таърифлар берилди. Хусусан, доимо баҳсли бўлиб келган “экстремистик фаолият” тушунчасига, “Ўзбекистон Республикасининг конституциявий тузumi асосларини зўрлик билан ўзгартиришга, ҳудудий яхлитлиги ва суверенитетини бузишга, ҳокимият ваколатларини эгаллашга ёки ўзлаштиришга, қонунга хилоф қуролли тузилмалар тузишга ёки уларда иштирок этишга, террорчилик фаолиятини амалга оширишга, зўрлик ёки зўрлик ишлатишга ошқора даъват қилиш билан боғлиқ ҳолда миллий, ирқий, этник ёки диний адоват қўзғатишга, жамоат хавфсизлиги ва жамоат тартибига таҳдид солувчи материалларни тайёрлаш, сақлаш, тарқатиш ёки намойиш этишга, шунингдек экстремистик ташкилотларнинг атрибутларини ёки рамзий белгиларини тайёрлаш, сақлаш, тарқатиш ёки намойиш этишга, бирор-бир ижтимоий гуруҳга нисбатан сиёсий, мафкуравий, ирқий, миллий, этник ёки диний адоват ёхуд душманлик сабабли оммавий тартибсизликларни амалга оширишга ва ушбу ҳаракатларни бажариш учун ошқора даъват қилишга қаратилган ҳаракатларни режалаштиришга, ташкил этишга, тайёрлашга ёки содир этишга доир фаолият” деган батафсил таъриф ишлаб чиқилди.

Аксарият МДХ давлатлари қонун ижодкорларининг экстремистик уюшма тузиш жиноятининг объектив томони борасидаги қарашлари бир-бирига тўғри келмайди. Масалан, Қозоғистон Республикасининг махсус қонунида “экстремизм” тушунчасига уни бир неча турларга бўлиб таъриф берилган.

Бирок, қонунда жиноятнинг объектив томони ихчамлаштирилиб, экстремистик гуруҳ тузиш ва унга раҳбарлик қилиш сифатида чегаралаб қўйилган.

МДХ давлатларининг ЖКларида жазонинг асосий турлари (озодликдан маҳрум этиш) билан бир қаторда жарима, маълум лавозимни эгаллаш ёки маълум фаолият тури билан шуғулланиш ҳуқуқидан маҳрум этиш ва мол-мулкни давлат фойдасига мусодара қилиш каби қўшимча жазо турлари ҳам мавжуд.

Хулоса қилиб айтганда, бугунги кунда экстремизмга қарши курашиш муаммоси энг долзарб масалалардан бирига айлангани кузатилмоқда. Мазкур жараёни давлатларнинг экстремизмга қарши курашишга қаратилган қонунчиликларидаги янгиланишлардан ҳам кўриш мумкин. Хусусан, қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг “Экстремизмга қарши кураш тўғрисида”ги қонуни ижросини тўлиқ таъминлаш орқали мамлакатда экстремизм билан боғлиқ таҳдидларга қарши самарали курашиш мумкин.

Ўзбекистон хавфсизлигига таҳдидлар маълум тизимнинг эмас, балки мамлакатимизда фаолият кўрсатиб келаётган барча соҳаларнинг барқарор ривожланишига катта салбий таъсир кўрсатади ва унинг издан чиқишига олиб келади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Янги сайланган Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг лавозимга киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқи.
2. Кануникова Н.Г. Зарубежный опыт противодействия международному экстремизму и терроризму // Юридическая наука и правоохранительная практика. -2014. -№3(29). -С. 164-165.
3. Шанхайская конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом (г. Шанхай, 15 июня 2001 года) // Избранные документы ШОС. -2005. -С. 54-65.
4. Исполнительный комитет Региональной антитеррористической структуры Шанхайской организации сотрудничества // веб сайт <http://e-crats.org/ru/> 13.03.2018.
5. УК РФ Консультант плюс // URL:<http://www.consultant.ru>, 11.03.2018.
6. Галахов С.С.К вопросу о субъектах противодействия экстремистской деятельности и их функциях // Веб-сайт “Государство и право. Юридические науки” / URL:<https://cyberleninka.ru>, 10.03.2018.
7. Положение Совета Безопасности Российской Федерации // URL: <http://www.scrf.gov.ru>, 11.03.2018.
8. Озарбайжон давлати Жиноят кодекси // www.online.zakon.az, 11.03.2018.
9. Озарбайжон давлати диний экстремизмга қарши курашни кучайтирмоқда // URL: musavat.com, 04.04.2018.
10. Антитеррористические меры в Азербайджане // URL:minval.az/news, 10.04.2018.
11. Законы Казахстана // URL: https://online.zakon.kz/document?doc_id=31575252 12.03.2018.
12. РИАНовости // URL:<https://ria.ru/world/20170411/1491960801.html>, 14.03.2018.
13. Борисов С.В. Пресьюпления экстремистской направленности: проблемы законодательства, теории и практики. - М., 2010. -С. 50-52.
14. Правовая система // URL:<https://lexicity93.weebly.com/blog/programma-protivodejstviya-ekstremizmu> 10.03.2018.
15. Законы // URL:<https://zonakz.net>, 11.03.2018.
16. КНБ представил план действий по борьбе с экстремизмом и терроризмом // URL:<https://tengrinews.kz>, 15.03.2018.
17. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қуролли Кучлар ташкил этилганининг 26 йиллиги ва Ватан ҳимоячилари куни муносабати билан байрам табриги // Халқ сўзи. -2018. -13 янв.

Раҳимжон ОБИДОВ,

Ўзбекистон Республикаси
Жамоат ҳавфсизлиги уни-
верситети Жиноий-ҳуқуқий
фанлар кафедраси доценти

ЭЪТИҚОД ЭРКИНЛИГИ – ОСУДА ҲАЁТ ГАРОВИ

Ўзбекистонда миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенглик иноқлик ва бирдамликнинг нодир тимсоли сифатида намоён бўлиб, барча дин вакилларига нисбатан бағрикенгликнинг ижобий намунаси эканлигидан далолат беради. Бинобарин, дунёдаги мавжуд динлар ўз моҳиятига кўра, ўзида эзгулик, тинчлик, дўстлик ҳамда бунёдкорлик ғояларини мужассам этади. Дин инсонларни ҳалоллик ва покликка, меҳр-шафқат, биродарлик ва бағрикенгликка даъват этади. Барча динларда инсон ҳаётининг моҳияти, мазмуни, кишилар ўртасидаги сиёсий-ҳуқуқий, ахлоқий муносабатларни тенглик ва адолат мезонлари асосида ўрнатишда ўз аксини топган.

Бугунги кунда кўп миллатли жамиятимиз ҳаётидаги ижтимоий-сиёсий барқарорлик, хорижий мамлакатлар билан турли соҳаларда кенг алоқалар боғлаш, миллатлараро ва динлараро тотувликни таъминлаш бўйича кўплаб хайрли ва эзгу ишлар амалга оширилмоқда.

2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг “Ҳавфсизлик, миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенгликни таъминлаш, чуқур ўйланган, ўзаро манфаатли ва амалий руҳдаги ташқи сиёсат юритиш” деб номланган бешинчи йўналиши доирасида давлатимиз мустақиллиги ва суверенитетини мустаҳкамлаш, Ўзбекистоннинг ён-атрофида ҳавфсизлик, барқарорлик ва аҳил қўшничилик муҳитини шакллантириш, мамлакатимизнинг халқаро нуфузини мустаҳкамлаш стратегик вазифа сифатида белгиланганлигини айтиб ўтиш лозим.

Диний бағрикенглик виждон эркинлиги ва бошқа шахс ёки динга ҳурматни билдиради. У турли дин ва конфессия вакиллари эътиқодида хилма-хил ақидавий фикрлар бўлишига қарамасдан, уларнинг ёнма-ён ва ўзаро тинч-тотув яшабини тақозо этади. Ҳар қандай кўп миллатли, кўп динли давлатда миллатлараро тотувлик ва конфессиялараро ҳамкорлик, жамиятдаги барқарорлик ва тараққиётга мустаҳкам замин яратувчи, унинг истиқболини белгилаб берувчи омиллардан ҳисобланади.

Бугунги кунда юртимизда 130 дан ортиқ миллат ва элатлар ўзаро иноқ ва тотувликда яшаб, 16 та конфессияга мансуб 2 минг 243 та диний ташкилотлар расман фаолият кўрсатмоқда. Кўплаб миллатлар маданий марказларининг эркин фаолият олиб бораётганлиги фикримиз тасдиғидир.

Ўтган даврлар мобайнида кўплаб масжид, черков, синагога ва ибодатхоналар қурилди ва қайта таъмирланди. Тошкент, Самарқанд, Навоий шаҳарларидаги православ черковлари, Тошкентдаги католик костёли, Самарқанддаги арман апостол черкови, Тошкентдаги Будда ибодатхонаси ана шулар жумласидандир. Мазкур ишлар самараси Республикада барча дин вакиллари учун диний бағрикенглик муҳитини мустаҳкамлаш, мамлакат фуқаролари ўртасидаги ўзаро бирдамлик, тотувлик ва иноқликни таъминлашга хизмат қилади.

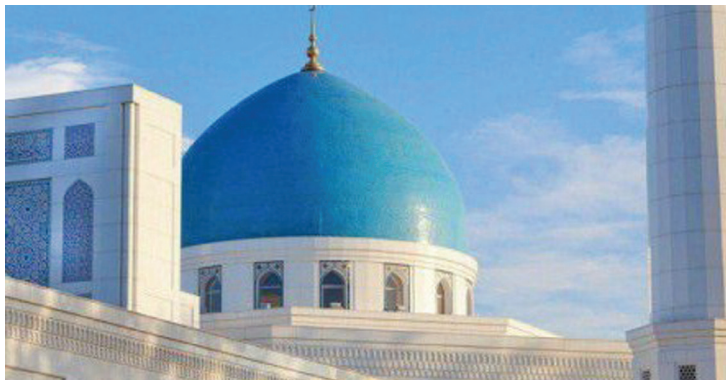
Давлат турли динларга эътиқод қилувчи ва эътиқод қилмайдиган фуқаролар, ҳар хил эътиқодга мансуб диний ташкилотлар ўртасида ўзаро мурося ва ҳурмат ўрнатилишига кўмаклашади, диний экстремизмни ривожлантиришга, турли конфессиялар ўртасида адоватни авж олдиришга қаратилган ҳатти-ҳаракатларга йўл қўймайди.

Ўзбекистонда диний мақсадларни ўзида намоён этувчи сиёсий партия ва ижтимоий ҳаракатлар, шунингдек, республикадан ташқарида тузилган диний партияларнинг филиаллари ва бўлимларини тузиш ҳамда уларнинг фаолият юритиши тақиқланган.

Ўз навбатида, диндан давлатга ва конституцияга қарши тарғибот олиб бориш, миллатлараро адоват уйғотиш, ахлоқий меъёрларни ва фуқаровий тотувликни бузиш, вазиятни беқарорлаштирувчи уйдирмаларни тарқатиш, аҳоли ўртасида ваҳима чиқаришда ҳамда давлатга, жамият ва шахсга қарши қаратилган бошқа ҳатти-ҳаракатларда фойдаланишга йўл қўйилмайдиган.

Шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш керак-ки, дунёда рўй бераётган сиёсий жараёнлар, қонли тўқнашувлар турли динларга эътиқод қилувчи инсонларнинг диний дунёқарашларидаги зиддиятлардан келиб чиқмоқда. Бугунги кунда юртимизда барча диний конфессия вакиллари-нинг диний анъаналари ва удумлари, маросимларини бемалол адо этаётганлиги, уларга тенг шароитларнинг яратиб берилаётгани юқоридаги каби салбий ҳолатлар пайдо бўлмаслигининг бош омилidir.

Хулоса қилиб айтганда, юртимизда миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенглик тамойиллари асосида мустаҳкам қарор топган осуда ҳаёт ва дўстона муҳит ҳавфсизлигимиз ва барқарорлигимизни таъминлашда муҳим аҳамият касб этади.

ҚОНУНГА ИТОАТ – БЕХАТАР САЁХАТ

Қай манзилни кўзлаб йўлга чиққан ҳар бир инсон йўл ҳаракати иштирокчиси ҳисобланади. Энди унинг манзилга етиб бориши барча йўл ҳаракати иштирокчиларининг амалдаги қоидаларга қанчалик риоя қилишига боғлиқ. Бу ўринда транспорт воситалари ҳайдовчиларига катта масъулият юкланади.

Мухиддин ТЎХТАЕВ,

Самарқанд вилоят суди судьяси

Айтмоқчи бўлганимиз, йўл ҳаракати қоидалари йўлларда тартиб ўрнатиш, йўловчиларнинг эсон-омон манзилига етиб олиши учун ишлаб чиқилган. Бу қоидалар бузилган ҳар бир ҳолатда албатта кимгадир зиён етди. Шунинг учун ҳайдовчилик ва йўловчилик маданиятини ривожлантиришимиз лозим.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 12 апрелдаги №172-сонли қарори билан янги Йўл ҳаракати қоидалари тасдиқланди. Қарорда аҳолимиз хавфсизлигини кўзлаб йўл ҳаракати қоидаларига қатъий ўзгартиришлар киритилмоқда.

Шу йилнинг 11 февраль куни Президентимиз йўл ҳаракати хавфсизлиги соҳасида тўпланиб қолган бир қатор муаммо ва камчиликлар юзасидан видеоселектор ўтказган эдилар. Унда соҳадаги жуда кўп муаммолар танқидий муҳокама қилинди.

2021 йилда Ўзбекистонда 10 мингдан ортиқ йўл транспорт ҳодисаси содир бўлди, унда 9 мингдан ортиқ фуқаро жароҳат олган. Авариялар оқибатида 2,5 мингга яқин инсон ҳалок бўлган, шундан 263 нафар ёш болалардир.

Таҳлиллар кўрсатишича, аварияларнинг:

- 45 фоизи ҳайдовчиларнинг қоидаларни менсимаслиги;
- 10 фоизи ҳайдовчиларнинг тажрибасизлиги;
- 25 фоизи йўл ҳолати ва инфратузилмаси талабга жавоб бермаслиги;
- 20 фоизи пиёдаларнинг қоидаларга амал қилмаслиги оқибатида содир бўлмоқда.

2021 йилда аниқланган 7,7 миллион ҳуқуқбузарликдан 46 фоизи қўпол қоидабузарликлар ҳисобланади.

Айниқса, маст ҳолда бошқариш, қизил чироқда ўтиш ҳолатлари кўп учрапти. Бу иккала ҳолат ҳам одамларнинг ҳаётига энг катта хавф соладиган қоидабузарликдир.

Мазкур йиғилишда Президент Шавкат Мирзиёев йўл ҳаракати қоидалари халқаро стандартлар асосида янгидан ишлаб чиқирилишини маълум қилган эди.

Янги Йўл ҳаракати қоидаларига бир қатор ўзгартиришлар киритилди. Уларнинг айримларига тўхталамиз.

Янги қоидаларга асосан аҳоли пунктларида транспорт воситаларининг тезлигини соатига 70 километрдан, мактаб ва мактабгача таълим ташкилотлари атрофидаги йўлларда 300 метргача бўлган масофада 30 километрдан, турар жой даҳалари ва ёндош ҳудудларда (уй-жой бинолари орасидаги ер участкасида) эса соатига 20 километрдан оширмасдан ҳаракатланишга рухсат этилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 4 апрелдаги ПҚ-190-сон қарори билан ташкил этилган Йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш соҳасидаги республика комиссиясининг қарори асосида Тошкент ва Нукус шаҳарлари ҳамда вилоятлар марказларидаги йўл

ҳаракати қатнови юқори бўлган ва аҳоли гавжум ҳудудларда транспорт воситалари ҳаракатланишининг юқори тезлиги соатига 60 километр этиб белгиланиши назарда тутилди. Бу ҳам жуда тўғри ва оқилона қарор. Аҳоли хавфсизлиги учун энг муҳим объектлар ҳисобга олинган. Шу қоидаининг амал қилиши албатта ўз самарасини беради.

Енгил автомобилларда юк ташишга уларнинг том қисмига ўрнатилган юкхонадаги юкнинг баландлиги 1 метрдан (махсус мосламалар билан мустаҳкамланган ҳолда велосипедларни ташиш бундан мустасно) ва узунлиги автомобилнинг габаритидан 0,5 метрдан ошмаган тақдирда йўл қўйилади.

Енгил автомашинанинг устига ўзидан катта юк ортиб олиш оддий ҳол бўлиб қолганди. Катта габаритли юклар, керагидан оғир юкларни ортиб юриш аввало ўзининг, қолаверса бошқаларнинг хавфсизлигига таҳдид солади. Бозорлар, айниқса қурилиш бозорлари атрофида енгил автомобилларни қайта жиҳозлаб юк автомобилига айлантириб олганлар кўп. Тўғри, улар тирикчилик манбаи, дейишади. Лекин инсон саломатлиги ҳар нарсадан устун.

Магистраль йўлларда узоққа қатновчи катта юк автомобиллари йўлнинг чап қатнов қисмини эгаллаб олиб кетаверишига ҳам ўрганиб қолгандик. Чунки, йўлнинг чап томони хавфсизроқ ҳисобланади, шу билан бирга ўнг томон қувиб ўтиш, каттароқ тезликда юриш йўлаги ҳам ҳисобланади. Бу йўлакни катта юк автомашиналари эгаллаб олиши бошқа ҳаракат қатнашчиларига катта ноқулайлик, хавф туғдирар эди. Натижада, каттароқ тезликда келаётган енгил автомобиллар йўлнинг нисбатан хавфли бўлган ўнг томонидан қувиб ўтишга мажбур бўлишарди.

Эндиликда юк автомобиллари, Йўл ҳаракати қоидаларида белгиланган айрим истиснолардан ташқари барча ҳолатларда, йўлнинг фақат ўнг қатнов қисмидан ҳаракатланиши шарт.

Шунингдек, транспорт воситаларининг қайрилиб олиш жойларида ва унга 30 метр етмасдан ёки ўтиб тўхташ тақиқланади. Сутканинг қоронғи вақтида ва етарлича кўринмайдиган шароитда велосипед йўлкаси бўлмаган ҳолда йўлнинг қатнов қисмида ҳаракатланаётган велосипедчилар нур қайтаргичли камзулда ёки нур қайтарувчи элементлар бўлган устки кийимда бўлиши шартлиги белгиланди. Пиёдалар ўтиш жойларида ва улардан олдин 10 метрдан кам масофа қолганда тўхташ тақиқланади. Йўл ҳаракати қоидалари билан боғлиқ мазкур ўзгаришлар фуқаро муҳофазаси, инсоннинг соғлиги учун хизмат қилиши шубҳасиз.

Пировард мақсад, ҳар бир инсон манзилига эсон-омон етиб бorsин!

НИЗОСИЗ ТАЛАБЛАРНИ УНДИРИШ: СУД ВА НОТАРИАЛ ИДОРЛАР МИСОЛИДА

Фуқаролар ҳаётлари давомида турли хил ҳуқуқий муносабатларга киришадилар, айрим ҳолларда муносабат иштирокчиларининг ўз мажбуриятларини бажармаслиги ёки бажаришни кечиктириши туфайли бошқа фуқароларнинг ҳуқуқ ва манфаатларига зарар етади ва кишиларнинг турли инстанцияларга мурожаат қилишларига олиб келади. Бу каби ҳолат низосиз талабларни ундириш юзасидан ҳам рўй бериши мумкин.

Низосиз талаблар юзасидан мол-мулк ва пул маблағларини ундириш фуқаролик ва иқтисодий ишлар бўйича судлар ҳамда нотариал идоралар ваколатига киради¹. Процессуал қонун меъёрлари мазмунидан маълумки, бу борада фуқаролик ва иқтисодий судларнинг ваколатлари бир-бирини такрорламайди. Яъни, Фуқаролик процессуал кодексининг 26-моддасига асосан низосиз талабларни ундириш бўйича тарафлардан ҳеч бўлмаганда биттаси фуқаро бўлса бундай талаблар фуқаролик ишлари бўйича судларда, агар тарафлар юридик шахс, юридик шахс ташкил қилмаган ҳолда тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланаётган субъект, шунингдек давлат органи ёки муассасаси² бўлса ва улар ўртасида низосиз талаблар юзасидан ундирув вужудга келса, бундай турдаги ишлар иқтисодий судларда кўриб чиқилади³. Фуқаролик процессуал кодексининг 171-моддаси ҳамда Иқтисодий процессуал кодексининг 135-моддаларида суд буйруғи қайси ҳолларда берилиши аниқ кўрсатиб ўтилган.

Шу ўринда эътироф этиш лозим-ки, нотариуслар ҳар иккала судларнинг низосиз талабларни ундириш бўйича ваколатларига қирадиган масалаларни кўриб чиқишга ҳақлидир.

Мисол учун, икки фуқаро ўртасида қарз шартномаси мавжуд бўлиб, қарздор тараф пулни шартномада ёхуд қонунда белгиланган муддатда қайтармаса ушбу низосиз талабни ундириш ҳақида кредитор фуқаролик ишлари бўйича судга мурожаат қилади. Мазкур талабни ундириш юридик шахслар ўртасида вужудга келса бундай талаб, демак иқтисодий суднинг иш юритувига тааллуқли бўлади. Ундан ташқари, кредиторлар низосиз талабларни ундириш тўғрисида давлат ижро органлари томонидан мажбурий ундирувни амалга оширишга асос бўладиган ҳужжат берадиган муқобил институт бўлган нотариат институти ҳам ваколатлидир. Ўзбекистон Республикасининг “Нотариат тўғрисида”ги қонуни 25- 36-моддаларига асосан ҳамда Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 18 январдаги 26-сон қарори билан тасдиқланган “Нотариусларнинг ижро хатларига асосан қарзни ундириш сўзсиз амалга ошириладиган ҳужжатлар рўйхати”⁴га биноан, нотариус 13

турдаги низосиз талабларни ундириш бўйича ижро хати беради.

Бундан шундай хулоса чиқади-ки, низосиз талабларни ундириш бўйича фуқаролик ва иқтисодий судлар бир-бирининг ваколатини айнан такрорламайди. Балки низосиз талабларга оид ундирув вужудга келганида тарафларнинг кимлигига қараб мазкур судларнинг иш юритувига тааллуқли бўлган низосиз талаблар чегараси чизилади. Хўш, нотариус томонидан низосиз талаблар бўйича ижро хати берилгандачи?, – деган ўринли савол туғилади. Нотариус юқоридаги судлар томонидан низосиз талабларга оид ишларнинг тааллуқлилиги хусусида муқобил институтдир. Демак, фуқаро низосиз қарзни ундириш юзасидан хоҳласа фуқаролик ишлари бўйича судга, хоҳласа нотариусга, юридик шахслар мазкур талаблар бўйича хоҳласа иқтисодий судга, хоҳласа нотариусга мурожаат қилишлари мумкин.

Мазкур механизмлар ўзаро ҳуқуқий таҳлил қилинганда уларнинг фарқи ва афзалликлари қуйидагиларда намоён бўлади:

— нотариуслар низосиз талаблар бўйича мурожаат қилинган куннинг ўзида ижро хати беради. Фуқаролик ишлари бўйича судларда низосиз талабларга нисбатан суд буйруғи ариза келиб тушганидан сўнг уч кун ичида берилади. Иқтисодий судларда эса суд буйруғи кредитор томонидан аризанинг кўчирма нусхаси қарздорга топширилган кундан эътиборан ўн кун ўтгач берилиши белгилаб қўйилган;

— нотариус томонидан ижро хатлари ёзиб берганлик учун ундириладиган сумманинг 1 фоизи миқдорида, бироқ энг кам ойлик иш ҳақининг 10 бараваридан ортиқ бўлмаган миқдорда; фуқаролик ишлари бўйича судларда суд буйруғини бериш тўғрисидаги аризадан қонун ҳужжатларида даъво ишини юритиш учун белгиланган тартибда ва миқдорда давлат божи ундирилади;

— мулкий тусдаги даъво аризаларидан даъво баҳосининг 4 фоизи миқдорида, бироқ энг кам ойлик иш ҳақидан кам бўлмаган

миқдорда; иқтисодий судларда суд буйруғини бериш тўғрисидаги ариза учун судга даъво билан умумий тартибда мурожаат қилинганда низолашилаётган суммадан келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқарилган ставканинг эллик фоизи миқдорида давлат божи тўланади;

— иқтисодий судларга бериладиган мулк тусдаги даъво аризаларидан даъво баҳосининг 2 фоизи миқдорида, лекин энг кам ойлик иш ҳақидан кам бўлмаган миқдорда давлат божи ундирилади. Низосиз талаблар бўйича ижро кучига эга бўлган ҳужжатни олиш учун сарф қилинадиган харажатларни ўзаро қиёслаш ҳам мазкур муқобил институтларнинг бир-биридан афзаллигини очиқ беришга хизмат қилади.

Нотариуснинг ижро хатлари ва судлар буйруқлари Ўзбекистон Республикасининг "Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида"ги қонунини 5-моддасига асосан ижро этилиши лозим бўлган суд ҳужжатларидан бири ҳисобланади. Нотариуснинг низосиз талабларни ундириш ҳақида берган ижро хати ҳамда судлар буйруқлари ижро этилмаганда у Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги Мажбурий ижро бюроси томонидан мажбурий ижро қилинади.

Нотариус ижро хати ва суд буйруғи институтларини ҳуқуқий таҳлил қиладиган бўлсак, нотариуснинг ижро хатини бериш механизми бироз содда, арзон ва нотариус ижро хати берилишига асос бўладиган ҳолатлар доираси суд буйруғи бериш учун асос бўладиган ҳолатлар доирасидан кенгроқ эканлигини кўришимиз мумкин.

Бироқ юқоридаги афзалликларга ҳамда суд буйруғи ва нотариус ижро хатининг мажбурий ижро қилиниши юзасидан юридик кучи бир хиллигига қарамасдан ўртада каттагина тафовутни кўриш мумкин.

2021 йилда бутун республика ҳудудида фаолият юритаётган нотариуслар томонидан 55 561 та ижро хати берилган, 2022 йил январь – март ойларида эса бу кўрсаткич 7 229 тани ташкил қилади. Энди қиёслаш учун низосиз талаблар бўйича 2021 йилда фуқаролик ишлари бўйича судларда 166 812 та суд буйруғи чиқарилган бўлса, 2022 йилнинг январь – март ойларида 47 855 та суд буйруғи чиқарилганини кўришимиз мумкин. Иқтисодий судлар томонидан эса 2021 йилда 1 080 та 2022 йилнинг биринчи чорагида 285 та суд буйруғи чиқарилган⁵.

Юқоридаги статистик маълумотлардан Ўзбекистон Республикасида низосиз талабларни ундириш бўйича ундирув ҳужжатини чиқаришда судлар фаол эканлигини кўришимиз мумкин. Бунинг сабабини мутахассис олимлар фикрлари билан изоҳлашга ҳаракат қиламиз.

Кўриб ўтганимиздек низосиз талаблар бўйича мол-мулк ёхуд пул суммаларини ундириш суд ва нотариус томонидан амалга оширилади. Бу – бир тоифадаги ишларнинг мурожаат қилувчининг танловига кўра икки ва ундан ортиқ механизмлар орқали ҳал қилиниши мумкин бўлган альтернатив тааллуқлилиқдир. Альтернатив тааллуқлилиқ бўйича дунё олимлари⁶ томонидан олиб борилган илмий изланишлар натижаси шуни кўрсатади-ки, бир мурожаатни ҳал қилиш учун бир нечта механизмлар ваколатли бўлса, шундан уларнинг лоақал биттаси суд механизми бўлса, бошқа механизмлар яхши ишламайди.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида низосиз талабларга оид бўйича ундирув ҳужжатини берувчи ваколатли механизмлар бу нотариус ва судлар (фуқаролик ва иқтисодий)дир. Низосиз талаблар бўйича ундирув ҳужжатини берувчи суддан ташқари муқобил институтларнинг самарали ишлаши, ўз навбатида, судлардаги иш ҳажмининг бирмунча камайишига олиб келади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, нотариус ва судлар томонидан низосиз талабларни кўриб чиқиш бўйича улар ваколатларининг чегарасини аниқлаштириб олиш зарур деб ҳисоблаймиз ҳамда низосиз талаблар юзасидан ундирувни амалга ошириш ҳуқуқини берувчи ҳужжат чиқаришга сабаб бўладиган талаблар рўйхатини қайта кўриб чиқиш лозим. Сабаби, уларнинг айримлари ўз долзарблигини йўқотган бўлса, ижтимоий муносабатларнинг ривожланиши янги низосиз талаблар хусусида суд буйруқлари ва ижро хатлари бериш заруратини юзага келтирмоқда.

Алишер БАХРОМОВ,

фуқаролик ишлари
бўйича Бухоро туманлараро
суди судьяси.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик процессуал кодексининг 11-боби. – Тошкент, Адолат, 2018.; Иқтисодий процессуал кодексининг 17-боби. – Тошкент, Адолат, 2018.
2. Ўзбекистон Республикасининг Нотариат тўғрисидаги қонуни 13-боби // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997. № 2, 42-модда.
3. Иқтисодий процессуал кодексининг 26-моддаси ва 17 боби.
4. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – 2002 й. № 2. 19-модда.
5. Олий суд Раёсатининг Республика судларининг 2018 йил биринчи ярмида одил судловни амалга ошириш борасидаги фаолияти яқунлари ҳамда келгусидаги вазифалари тўғрисидаги қарори.
6. М. Мамасидиқов. Фуқаролик процессуал ҳуқуқи. Дарслик. – Тошкент: ТДЮУ, 2010.

СУД – ИНСОНПАРВАРЛИКДИР

Мамлакатимизда коронавирус инфекцияси тарқалиши даврида ушбу касалликка қарши курашиш учун тиббиёт ва санитария-эпидемиология хизмати ходимлари жалб қилинди. Уларнинг манфаатларини ҳимоя қилиш борасида эса Президентимиз томонидан бир қатор ҳужжатлар қабул қилинган.

Хусусан, 2020 йил 26 мартдаги “Коронавирус инфекцияси тарқалишига қарши курашишга жалб қилинган тиббиёт ва санитария-эпидемиология хизмати ходимларини қўллаб-қувватлашга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4652-сонли қарор билан коронавирус инфекциясини юқтирган тиббиёт, санитария-эпидемиология хизмати ва бошқа ходимларнинг соғлиғига шикаст етказилганлиги ёки уларнинг оғир аҳволга тушиши ҳамда соғлиғи тикланмаганлиги муносабати билан бир йўла бериладиган қўшимча тўловлар миқдорлари тасдиқланган.

Ходимларнинг хавфсизлигини таъминлаш борасида кенг чоралар кўрилишига қарамасдан баъзан тиббиёт ва санитария-эпидемиология хизмати ходимларининг коронавирус инфекциясига чалиниши ҳолатлари юзага келди. Бундай ҳолларда ходимларнинг соғлиғини тиклаш, етказилган зарарни бартараф этиш чоралари кўрилди ҳамда тегишли тўловлар тўлаб берилди. Баъзан ходимларнинг ҳуқуқлари суд орқали ҳимоя қилинди.

Шу ўринда ушбу масала юзасидан қуйидаги амалиётда бўлган бир ҳолатга тўхталиб ўтсак.

Тиббиёт ходими Р.А. коронавирус инфекциясига қарши курашиш учун махсус ташкил этилган тиббиёт муассасасига ишга жалб қилинади. Маълум вақт ўтгач Р.А. меҳнат вазифасини бажариш давомида унда йўтал, ҳолсизлик, тез-тез терлаш, иштаҳасизлик, кечга бориб тана ҳароратининг кўтарилиши, нафас етишмаслиги ва оёқларда қувватсизлик белгилари юзага келади.

Ўтказилган текширувга кўра, унда COVID-19, иккала ўпка пневмонияси ташхиси қўйилади ва унинг соғлиғини тиклаш борасида тиббиёт муассасасида даволаш муолажалари олиб борилади. Бироқ, даволаш муолажаларига қарамасдан тиббиёт ходими Р.А. COVID-19 нафас етишмовчилиги ташхиси билан вафот этади.

Марҳум тиббиёт ходимининг оила аъзолари томонидан Президентимизнинг қарори билан белгиланган

бир марталик компенсацияни олиш учун қилган муурожаатлари ижобий ҳал бўлмагач, марҳумнинг оила аъзолари бир марталик компенсацияни ундириш учун судга даъво аризаси билан муурожаат қилади.

Бош вазир томонидан 2020 йил 30 апрелда тасдиқланган “Ўзбекистон Республикасига коронавируснинг кириб келиши ва тарқалишини олдини олиш юзасидан чора-тадбирлар дастури”ни тайёрлаш бўйича Республика махсус комиссиясининг вақтинчалик Низомидаги 31-банднинг, 3-хатбошисига кўра, коронавирус инфекцияси тарқалишига қарши курашиш доирасида беморлар билан ишлаган вақтида коронавирус инфекциясини юқтириш натижасида оғир аҳволга тушган ва соғлиғи тикланмаган тақдирда ходимларга ёки уларнинг оила аъзоларига 250 миллион сўм миқдоридан бир йўла бериладиган тўлов берилади.

Мазкур низомнинг 32-бандида, бир йўла бериладиган тўловлар қонун ҳужжатлари, шунингдек, жамоа шартномалари ва бошқа маҳаллий ҳужжатлар ҳамда меҳнат шартномасига мувофиқ ходимнинг соғлиғига шикаст етказганлиги ёки бошқа оқибатлар юзага келиши муносабати билан тўланадиган тўловларни сақлаб қолган ҳолда қўшимча равишда амалга оширилади.

Шунингдек, низомнинг 35-бандига кўра, бир йўла тўланадиган тўловни тўлаш учун коронавирус инфекциясини юқтирган ходимнинг асосий иш жойи (ёки уни жалб қилган ташкилот) ходим коронавирус инфекциясини иш фаолияти мобайнида юқтирганлиги юзасидан санитария-эпидемиология хизматининг хулосасига асосан қабул қилинган Вазирлик буйруғи ҳамда талаб этиладиган маблағлар бўйича сўровни тегишли молия органига тақдим этади. Бунда санитария-эпидемиология хизматининг 3 нафардан кам бўлмаган ходимлардан иборат комиссияси тузилади. Бир йўла тўланадиган тўловни тўлаш учун коронавирус инфекциясини юқтирган ходим тўғрисида комиссия хулосасида: ишга жалб этилишидан олдин топширган тест-синов (ПЗР) натижаси, иш жараёнида олинган тест-синов натижалари ҳамда у ижобий бўлган тақдирда (коронавирус касаллиги инкубацион даврини инобатга олган ҳолда) даволаш жараёнида юритилган касаллик тарихи хулосаси расмийлаштирилатган жараёнда кўрсатиб ўтилиши шарт.

Марҳумнинг оила аъзолари томонидан судга берилган даъво аризаси кўриб чиқилиб Жиззах туманлараро судининг ҳал қилув қарори билан 250 000 000 сўм бир марталик компенсация ундириш белгиланди.

Собир НАБИЕВ,

Жиззах вилояти суди судьяси.

СУДЛАРДА ЮРИДИК ШАХС ВАКИЛЛАРИ ИШТИРОКИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Куаныш ХОЖАМУРАТОВ,
Беруний туманлараро
иқтисодий судининг судьяси

Иқтисодий судларда юридик шахслар номидан уларнинг қонун ҳужжатларида берилган ваколатлари доирасида ҳаракат қиладиган вакиллари (раҳбарлари, директорлари, бошлиқлари ёки раҳбар ўринбосари, юрисконсулти ва бошқа ходимлари) ёхуд барчаси биргаликда иштирок этишлари мумкин.

Шунингдек, судда юридик шахслар номидан шартнома бўйича (ихтиёрий) вакиллар, жумладан адвокатлар ёки ишда иштирок этувчи шахсларнинг илтимосига биноан суд томонидан рухсат берилган бошқа шахслар ҳам қатнашишлари мумкин.

Лекин, иқтисодий судлар амалиёти шуни кўрсатади-ки, юридик шахслар номидан суд мажлисига келган вакиллар ҳар доим ҳам ўз ваколатларини тегишли тартибда тасдиқлаб бера олмайдилар.

Фуқаролик кодексининг 45-моддасига кўра юридик шахс қонунчиликка ва таъсис ҳужжатларига мувофиқ иш олиб борадиган ўз органлари орқали фуқаролик ҳуқуқларига эга бўлади ва ўз зиммасига фуқаролик бурчларини олади.

Бундай органлар коллегиал ёки яккабошчилик асосидаги органлар бўлиши мумкин.

Бу каби органларни тузиш ёки сайлаш тартиблари Ўзбекистон Республикасининг тегишли қонун ҳужжатларида белгилаб қўйилган.

Судда вакил сифатида қатнашаётган ташкилот раҳбари ёки юридик шахснинг коллегиал органи раҳбари ишончномасиз ҳаракат қилади. Лекин, улар судда иштирок этишга оид ваколатларини тегишли ҳужжатлар (устав, низоми, таъсис шартномаси ёки хизмат мавқеини тасдиқловчи бошқа хил ҳужжатлар) билан тасдиқлаб беришлари лозим бўлади.

Агар, судда иш юритиш учун юридик шахс номидан вакил иштирок этадиган бўлса, у судга ўзининг ваколатлари ифода этилган, қонунга мувофиқ берилган ва расмийлаштирилган ишончномани тақдим этиши керак.

Иқтисодий процессуал кодексининг 62-моддасига мувофиқ, юридик шахс номидан берилган ишончнома унинг раҳбари ёки таъсис ҳужжатларида шундай ваколат берилган бошқа шахс томонидан имзоланган ва ушбу юридик шахснинг муҳри билан тасдиқланган бўлиши лозим.

Лекин, амалиётда юридик шахс номидан берилган ишончномага раҳбар ўринбосари, филиал раҳбари ёки мансаб мавқеи кўрсатилмаган шахслар томонидан имзо қўйилган ёхуд ишончномага муҳр босмасдан, фақат электрон рақамли имзо билан кифояланган ҳолатлар ёки нотариал тасдиқланган ишончномаларни тақдим этиш каби қонун талаблари бузилган ҳолатлар тез-тез учраб туради.

Бундан ташқари, аксарият ҳолларда вакил сифатида ташкилотда ишламайдиган шахслар, яъни юридик шахс раҳбарининг ота-онаси, ака-укаси ёки турмуш ўртоғи ишончнома билан (ёки ишончномасиз) судда иштирок этиш учун келишади ва улар барча ишларни ўзи юрити-

шини, раҳбар фақат номигагина эканлигини, унинг ҳеч нарсадан хабари йўқлигини билдиришади.

ИПК 61-моддаси тўртинчи қисмининг 6-бандига кўра, ишда иштирок этувчи юридик шахснинг ходими бўлмаган шахслар иш учун муҳим ҳолатларни белгилашга ва низо-ни тўғри ҳал этишга кўмаклашиши мумкин бўлса судда вакил сифатида иштирок этиши мумкин. Бунинг учун вакил тайинлаётган юридик шахс судга илтимоснома билан мурожаат қилиши, вакил билан тузилган шартнома ҳамда ишончномани илова қилиши ва суд ушбу вакилнинг иштирокига рухсат берган бўлиши керак. Бу ҳақида Олий суд Пленумининг 2019 йил 24 майдаги “Биринчи инстанция суди томонидан иқтисодий процессуал қонун нормаларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида”ги 13-сонли қарорини 14-бандининг ўнинчи хатбошисида тушунтириш берилган.

Шартнома бўйича (ихтиёрий) вакилликнинг яна бир тури бу – ҳуқуқий маслаҳатхона ёки адвокатлик хизмати-дан фойдаланиш ҳисобланади.

Амалиётда аксарият ҳолларда адвокатлар томонидан судга фақатгина ордер тақдим этилади. Лекин ордер адвокатга ҳуқуқий ёрдам сўраб мурожаат қилган шахснинг манфаатларини ҳимоя қилиш ҳуқуқини беради холос, бироқ у ишончноманинг ўрнини босмайди ҳамда адвокатга ИПКнинг 63-моддасида махсус назарда тутилган процессуал ҳаракатларни амалга ошириш ҳуқуқини бермайди.

Агар юридик маслаҳатхона (бюро, фирма) билан хизмат кўрсатиш шартномаси тузилган бўлса, у ҳолда унда мазкур шартноманинг ижроси топшириладиган адвокатнинг исми-шарифи ва фамилияси кўрсатилади. Ушбу асосдагина шартномада кўрсатилган адвокатга ишончнома берилади.

Бундан ташқари ишончномада вакил амалга оширишга ҳақли бўлган, ИПКнинг 63-моддасида назарда тутилган процессуал ҳаракатлар санаб ўтилган бўлиши лозим. Агар вакилга берилган ишончномада унинг аниқ ваколатлари кўрсатилмаган бўлса, вакил ИПК 63-моддасининг биринчи қисмида махсус назарда тутилган процессуал ҳаракатлардан ташқари, барча процессуал ҳаракатларни амалга оширишга ҳақли бўлади.

Хулоса ўрнида таъкидлаш жоиз-ки, судларда вакиллик институтининг мақсади – ишда иштирок этувчи шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилиш, судга эса иш учун аҳамиятга эга бўлган ҳолатларни аниқлаш, ишни тўғри ва ўз вақтида кўриб чиқиш ҳамда ҳал этиш борасида ҳуқуқий ёрдам кўрсатишдан иборат эканлигини унутмаслик лозим.

**Алишер
БОБОМУРДОВ,**
Бухоро туманлараро
маъмурий судининг
раиси

МУАММОЛАР МУТАСАДДИЛАР БИЛАН ЮЗМА-ЮЗ МУҲОКАМА ҚИЛИНМОҚДА

Жорий йилнинг 20 апрелидан бошлаб Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши, унинг ҳузуридаги Судьялар олий мактаби ҳамда Олий суд ҳамкорлигида Президентимизнинг 2022 йил 29 январдаги 107-сонли “Давлат органлари билан муносабатларда фуқаролар ва тадбиркорлик субъектлари ҳуқуқларининг самарали ҳимоя этилишини таъминлаш ҳамда аҳолининг судларга бўлган ишончини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори ижросини таъминлаш мақсадида туркум семинар-тренинглар ўтказилаётгани ва унда биз судьялар онлайн тарзда иштирок этаётганимиз ниҳоятда фойдали бўлмоқда.

Сабаби, Қорақалпоғистон Республикаси, Тошкент шаҳри ва барча вилоятлар маъмурий судлар судьялари ўзларини қизиқтирган саволлар, амалиётда қийнаётган муаммолар юзасидан мутасаддилар билан шу жойнинг ўзида ба-тафсил муҳокама қилиб бораёпмиз.

Худди шундай савол-жавобларга бой семинарлардан бири Давлат хизматлари марказлари ходимлари билан бўлиб ўтди.

Ушбу семинар-тренингда иштирокчилар томонидан тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатидан ўтказиш ва қайта рўйхатдан ўтказиш Давлат хизматлари агентлиги ва унинг жойлардаги марказлари томонидан амалга оширилиши жараёнида юзага келаётган низолар ва унинг суд органларида кўриб чиқилиши билан боғлиқ масалалар қизгин муҳокама этилди.

Фуқаролик ҳолати далолатномасини ёзиш органлари масъуллари билан ўтказилган семинар-тренинг ҳам баҳс-мунозараларга бой бўлди. Унда суд амалиётида туғилганлик ҳолати ҳақидаги далолатномаларга тузатиш ёки ўзгартириш киритиш баъзи ҳолларда ФХДЁ мутасаддилари томонидан асоссиз равишда рад этилаётганлиги сабабли низолар келиб чиқаётганлиги ва бу масалаларга қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ёндошилса, низолар ка-

майишини ҳамда фуқаролар оворагарчиликлари-нинг олди олиниши мумкинлиги таъкидланди.

Бундан ташқари, семинарда ФХДЁ органлари масъуллари баъзи ҳолларда судга тааллуқлилик билан боғлиқ муаммолар вужудга келаётганлигини билдириб ўтишди.

Адлия вазирлиги ҳузуридаги Интеллектуал мулк агентлиги масъуллари билан ташкил этилган учрашув давомида интеллектуал мулк соҳасига оид бир қанча муаммоларнинг хусусан, судларда иш кўриш билан боғлиқ масалаларнинг аниқ ечимларига қаратилган фикрлар билдирилди.

Айниқса, апелляция кенгашларида ишларни кўришда вужудга келаётган моддий ва процессуал муаммолар бўйича ўзаро фикр алмашилиб, айнан нималарга эътибор қаратилиши борасида амалий таклифлар билдирилди.

Интеллектуал мулк соҳасига оид ишларни кўришда халқаро ҳуқуқ нормаларига эътибор қилиниши хусусан, ўзга шахсларнинг брендларини ўзлаштириб олиш ҳолатларига қарши курашишни янада кучайтиришга шунингдек, Ўзбекистон ўзининг маҳаллий брендларини ривожлантиришга эътибор қилиниши ҳақида фикрлар алмашилди.

Бундан ташқари, Адлия вазирлиги ҳузуридаги Интеллектуал мулк агентлиги бўлим бошлиғи Абдулла Раҳимов йиғилганларнинг товар белгилари, таниқли, машҳур инсонларнинг номи ва жамоат манфаатларига зид бўлган бошқа номларни қайтаришга оид саволларига аниқ тушунтиришлар бериб ўтди.

Ушбу семинарларда мунтазам қатнашиб келаётган судья сифатида хулосам шуки, мазкур семинар-тренинг нафақат судьялар, балки маҳаллий ижро ҳокимияти органлари ходимлари ҳамда бошқа иштирокчилар учун ҳам фойдали бўлмоқда. Амалиётдаги муаммолар ва камчиликлар мутасаддилар билан юзма-юз муҳокама қилиниб, уларнинг ечими бўйича амалий таклиф-мулоҳазалар айтилмоқда.

ИНВЕСТИЦИЯ – ИҚТИСОДИЙ ТАРАҚҚИЁТ ДЕМАК

Глобаллашув шароитида хорижий инвестицияларни жалб қилиш инвестициявий сиёсатни амалга оширишнинг муҳим йўналишларидан бири саналади. Хориж капиталининг мамлакат иқтисодиётида тутган салмоқли ўрнини ҳисобга олган ҳолда, Ўзбекистон Республикаси 1965 йилги Вашингтон конвенциясини ратификация қилган.

Музаффар БОЛТАЕВ,
Когон туманлараро
иқтисодий суди раиси

Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида инвестиция ҳамда инвестициявий низоларга оид бир қанча норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар мавжуд. Шунингдек, инвестиция фаолиятини тартибга солиш ҳамда инвесторлар ҳуқуқларининг ишончли кафолати сифатида мамлакатимизда 2019 йил 25 декабрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг “Инвестициялар ва инвестиция фаолияти тўғрисида”ги қонуни муҳим аҳамият касб этади. Мазкур қонуннинг мақсади чет эллик ҳамда маҳаллий инвесторлар томонидан амалга оширилаётган инвестициялар ва инвестиция фаолияти соҳасидаги муносабатларни тартибга солишдан иборатдир.

Инвестициялар мўлжалланган объектига кўра, капитал, молиявий ва ижтимоий турларга бўлинади. Асосий фондларни яратиш ва такрор кўпайтириш, шу жумладан янги қурилиш, модернизация, реконструкция қилиш ва техник жиҳатдан қайта жиҳозлашга киритиладиган инвестициялар капитал инвестициялар жумласига киради. Акциялар, корпоратив, инфратузилмавий ва давлат облигациялари, шунингдек қимматли қоғозларнинг бошқа турларига киритиладиган инвестициялар молиявий инвестицияларни ташкил этса, инсон салоҳиятини, кўникмаларини ва ишлаб чиқариш тажрибасини ривожлантиришга, шунингдек номоддий бойликларнинг бошқа шакллари ривожлантиришга киритиладиган маблағлар ижтимоий инвестициялар жумласига киради.

Инвестициявий низоларни ўз вақтида ва тўғри ҳал қилиш учун ҳар бир даъво аризани иш юритишга қабул қилиш, тайёрлаш босқичида судья томонидан пухта ўрганиш ва процессуал ҳаракатларнинг тўлиқ бажарилиши суд ҳужжатини қабул қилиш жараёнидаги ҳатоларнинг олдини олиб, низонинг узоқ муддат чўзилмаслигига сабаб бўлади.

Ҳозирги кунда инвестициявий низоларни назарий жиҳатдан 2 тоифага бўлиш амалиёти шаклланган. Хусусан, таниқли олим М.М.Богуславскийнинг таъкидлашича, “Инвестициявий низолар икки тоифага бўлиниб, улардан биринчиси, давлатлар ва хорижий хусусий шахслар ўртасида, иккинчиси, бирор бир давлатдаги қўшма корхона ва хорижий инвестор ўртасидаги низолардир”. Фикрларимизни қуйидаги мисол билан давом эттирамиз.

Президентнинг 2018 йил 1 августдаги “Ўзбекистон Республикасида инвестиция муҳитини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ 5495-сонли фармонида асосан ҳамда Қоровулбозор тумани ҳокимининг 2019 йил 10 декабрдаги 1368-сонли қарори билан Қоровулбозор туман заҳира фондлари ҳудудидан 82 гектар ер майдони даъвогар “ABC Qorovulbozor” масъулияти чекланган жамияти шаклидаги хорижий корхонага боғдорчиликни

ривожлантириш учун ажратилган. Ер майдонида боғдорчиликни ташкил этиш мақсадида 2021 йил март ойида корхона томонидан 262 000 АҚШ доллари 72 000 дона анор кўчатлари сотиб олиниб экилган. Бундан ташқари, ажратилган ер майдонида 300 кг кунгабоқар ва 10 тонна картошка уруғи, 2 гектар ерга қовун ва тарвуз экинлари экилган.

Экилган экинларни суғориш мақсадида Қоровулбозор туман Сув истеъмолчилари уюшмаси ва хорижий корхона ўртасида 2021 йил 22 апрелда сув истеъмоли бўйича 296-сонли шартнома тузилган. Шартноманинг 3.2-банди мазмунига кўра уюшма истеъмолчига шартноманинг 1 ва 2-иловаларида тасдиқланган сув истеъмоли режасига асосан ажратилган сув олиш лимитларини белгилаш ҳамда лимит бўйича ўз вақтида етказиб беришни таъминлаш, истеъмолчининг талаб ва таклифларини инобатга олган ҳолда ойлик сув олиш графигини ишлаб чиқиш, сув камайган ёки кўпайган ҳолларда, фавқулодда шарт-шароитларда ҳамда туман ирригация бўлими томонидан сув лимитларига ўзгартириш киритилганда бу ҳақда истеъмолчини зудлик билан ёзма равишда хабардор қилиш каби мажбуриятларни зиммасига олган.

Бироқ, агротехник талабларга риоя қилинмаганлиги, об-ҳавонинг иссиқ келиши ва экин майдонларида намликни сақлашга етарлича эътибор қилинмагани боис инвестор томонидан келтирилган анор кўчатлари нобуд бўлган. Шу сабаб даъвогар “ABC Qorovulbozor” масъулияти чекланган жамияти шаклидаги хорижий корхона иқтисодий судга даъво аризаси билан мурожаат қилиб, жавобгар Қоровулбозор туман Сув истеъмолчилари уюшмасидан 2.385.000.000 сўм зарар ундиришни сўраган.

Биринчи инстанция судининг ҳал қилув қарори билан даъво қисман қаноатлантирилиб, жавобгар Қоровулбозор туман Сув истеъмолчилари уюшмасидан даъвогар “ABC Qorovulbozor” масъулияти чекланган жамияти шаклидаги хорижий корхонаси фойдасига 1.192.500.000 сўм зарар, олдиндан тўланган 21.600 сўм почта харажати, жами 1.192.521.600 сўм ундириш белгиланган.

Шу асосда, биринчи инстанция судининг ҳал қилув қарори билан иқтисодий тараққиёт учун салмоқли ўрин тутадиган инвесторнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари тикланган.

Мухтасар қилиб айтганда, мамлакатнинг инвестициявий жозибадорлигини ошириш йўлида инвестицион низоларни тўғри ва асосли ҳал қилиш, шунингдек мазкур тоифадаги низолар вужудга келишининг олдини олиш, мамлакатнинг мазкур соҳадаги қонунчилигини мунтазам равишда такомиллаштириб бориш муҳим вазифалардан ҳисобланади.

**Дилмурод
Артиков,**
Судьялар
олий мактаби
ўқитувчиси

МЕЪЁРИЙ-ҲУҚУҚИЙ ҲУЖЖАТЛАР ҚОНУНИЙЛИГИ УСТИДАН СУД НАЗОРАТИ

АННОТАЦИЯ:

мақолада суднинг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунийлиги устидан назорати тушунчасининг турлари ва ўзига хос хусусиятлари миллий ва хорижий олимлар илмий қарашлари асосида таҳлил қилинган. Ўзбекистон Республикаси Конституциявий суди ва Олий суднинг суд назорати бўйича ваколатлари баён қилинган. Жумладан, Олий суднинг идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ҳақиқий эмас деб топиш масалалари ҳақида фикр юритилган. Суднинг ҳужжатлар назорати бўйича назарий хулосалар берилган.

Калит сўзлар: идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат, суд назорати, Олий суд, Конституциявий суд, мансабдор шахс, маъмурий суд, маъмурий ҳужжат.

Меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қанчалик мукамал бўлмасин, суднинг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунийлиги устидан назоратини амалга ошириш муҳим аҳамиятга эга. Бу орқали давлат ҳокимиятлари ўртасида мувозанатни таъминлаш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишга эришилади.

“Суднинг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунийлиги устидан назорати” тушунчаси энг мунозарали ва ноаниқ ҳуқуқий категориялардан биридир. Шунинг алоҳида таъкидлаш лозимки, мазкур тушунча миллий қонунчилигимизга боғлаб таҳлил қилинмаган. Ҳуқуқий адабиётларда ушбу тушунча суд назорати (контроли) тушунчаси ва суд фаолиятининг бошқа турлари билан ўзаро боғлаб изоҳланади. Суднинг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунийлиги устидан назорати тушунчасини суд назорати (контроли) тушунчасидан алоҳида категория сифатида ажратмаслик керак деган фикрлар мавжуд.

Суднинг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунийлиги устидан назорати суд назоратининг бир туридир. Бу тушунча амалдаги қонунчиликда йўқ. Лекин, уни амалга ошириш тартиботлари мавжуд.

Т.В. Паршинанинг фикрига кўра, суднинг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунийлиги устидан назорати ҳуқуқий ҳужжатларнинг қонунийлиги устидан суд назорати ҳисобланиб, бу – қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда амалга ошириладиган, қонун ҳужжатларининг талабларга мувофиқлигини текшириш бўйича суд фаолиятидир.

Ўзбекистон қонунчилиги асосида суднинг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунийлиги устидан назоратининг қуйидаги хусусиятларини ажратиш мумкин:

➔ суднинг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунийлиги устидан назорати қонун ижодкорлиги соҳасида суд ҳокимиятининг мустақил вазифасидир. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни текшириш бўйича суд ваколатларининг аниқ даражада амалга оширилиши суд ҳокимиятининг қонун чиқарувчи ва ижро этувчи ҳокимиятлари ўртасидаги мутаносибликни таъминлайди ва бутун ҳуқуқий тизим мувозанатини сақлашнинг энг муҳим воситаси ҳисобланади.

➔ суднинг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунийлиги устидан назорати — бу судларнинг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларни текшириш бўйича ҳаракатларидир. Меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар устидан суд назорати Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий ва Олий суди томонидан амалга оширилади.

ди. Бунда суд меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатнинг Конституциямизга мос ва юқори юридик кучга эга эканлигини текширади, унинг қонунийлигини тасдиқлайди ёки ноқонуний деб тан олади.

➔ суднинг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунийлиги устидан назорати суд ҳал қилув қарорлари ва меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларнинг ўзаро таъсири шаклларида биридир.

Юридик адабиётларда меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларнинг ўзаро таъсири масаласи чуқур ўрганилмаган ва унинг илмий таърифи ишлаб чиқилмаган.

Меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатнинг юридик кучдан маҳрум қилиниши ва ҳақиқий эмас деб эътироф этилиши унинг тўлиқ қонуний дисквалификациясини ҳамда тартибга солишчи тизимдан чиқарилишини англатади.

Суд ҳал қилув қарори меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатнинг тартибга солишчи таъсирини тўғирлаш воситаси сифатида ҳам хизмат қилади. Агар меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатдаги қоидалар чекланган тарзда баён қилинган бўлса, суд унга шарҳ бериши мумкин.

Демак, суднинг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунийлиги устидан назорати суд қарорининг қонуний кучга эга бўлмаган ҳужжатни бекор қилиш, ҳужжатнинг тартибга солиш таъсирини тўхтатиб туриш, шунингдек, суд томонидан ноқонуний деб тан олинган қоидаларни тақрорлашга тақиқ орқали меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатга таъсир кўрсатади.

➔ суднинг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунийлиги устидан назорати бу – Конституциявий суд ва маъмурий судларнинг процессуал фаолиятидир. Юқоридагилардан хулоса қилиб айтиш мумкинки суднинг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунийлиги устидан назоратининг қуйидаги ўзига хос хусусиятлари мавжуд. Демак, суднинг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунийлиги устидан назорати:

➔ қонун ижодкорлиги соҳасида суд ҳокимиятининг мустақил функцияси;

➔ бу судларнинг норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни текшириш бўйича ҳаракатларидир;

➔ суд ҳал қилув қарорлари ва норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг ўзаро таъсири шаклларида биридир;

➔ бу Конституциявий суд ва маъмурий судларнинг процессуал фаолиятидир.

Суднинг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунийлиги устидан назорати бир томондан, қонун чиқарувчи органларнинг “ноқонуний” қонунларни чиқаришга уринишига “тўсқинлик қилиш”нинг энг муҳим воситасидир. Бошқа томондан, суднинг ижро

этувчи ҳокимият органлари меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлари устидан назорати уларни ўз ваколатлари доирасидан ташқарида қонунга ҳилоф равишда қонунлар чиқаришдан сақлайди.

Шу ўринда суднинг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунийлиги устидан назоратини батафсил тушуниш учун унинг турларига тўхталиб ўтсак.

Юридик адабиётларда у турлича таснифланади. Жумладан:

► Конституциявий ва умумий юрисдикция судлари томонидан амалга ошириладиган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунийлиги устидан назорати;

► меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатнинг кучга кириши ёки кирмаслигига қараб дастлабки ва кейинги назорати;

► шаклига кўра, бевосита ва билвосита меъёрий ҳужжатлар назорати.

Суднинг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунийлиги устидан назоратини процессуал шаклига қараб, Ўзбекистон Республикаси Конституциявий суди ва маъмурий судлар томонидан амалга ошириладиган турларга ажратиш мумкин. Мазкур судлар томонидан ишлар Конституциявий суднинг регламенти ва Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодекс асосида процессуал тартибда кўриб чиқилади.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистонда идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар устидан дастлабки меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунийлиги устидан назорати амалга оширилмайди. Яъни, идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар кучга киргандан сўнг, агар у жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқларини бузсагина, суд назорати амалга оширилиши мумкин.

Суднинг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунийлиги устидан назоратини амалга оширишда унинг шакли муҳим аҳамиятга эга. У шаклига кўра, бевосита (тўғридан-тўғри) ва билвосита бўлади.

Бевосита (тўғридан-тўғри) назорат деганда, махсус кўзғатилган суд иши доирасида меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатнинг қонунийлигини суд томонидан кўриб чиқиш тушунилади. Ушбу текшириш натижасида суд қарори қабул қилинади, унга мувофиқ норматив-ҳуқуқий ҳужжат ўз юридик кучини сақлаб қолади ёки ҳужжатнинг бир қисми ёхуд тўлиқ бекор бўлади.

Меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатнинг қонунийлиги устидан суд назорати мазкур ҳужжатнинг текширилиши билан боғлиқ бўлмаган ҳолда кўзғатилган ишни ҳал қилишда ҳам амалга оширилиши мумкин. Текширувнинг бундай тури билвосита назорат деб аталади. Унинг моҳияти шундан иборат-ки, суд иш бўйича қарор қабул қилаётганда ноқонуний ҳуқуқий ҳужжатни қўллашдан бош тортади. Ишни бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар асосида ҳал қилади.

Мазкур тартибот миллий қонунчилигимизда аниқ кўрсатилмаган. Амалдаги қонунчиликда билвосита суднинг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунийлиги устидан назорати маъмурий ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, улар мансабдор шахсларининг қарорлари, ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) устидан шикоят қилиш тўғрисидаги ишларни кўриб чиқиш тартибда бўлиши мумкин.

Суднинг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунийлиги устидан назорати шакллари тавсифлашда бир қатор муаллифлар “мавхум” ва “аниқ” ҳуқуқий назорат тушунчаларини қўллайдилар.

Бунинг учун етарли асослар йўқ. Мавхум ва аниқ назорат тушунчалари конституциявий судлар доирасида меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларнинг конституциявийлигини тек-

шириш тартибини ёки турини тавсифлаш учун ишлатилиши мумкин, ammo суд-ҳуқуқ назорати шакллари, шу жумладан умумий юрисдикция судлари муҳокамаси доирасида амалга ошириладиган ишларни белгилаш учун мос эмас.

Мавхум назорат тушунчаси суднинг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунийлиги устидан ҳужжатнинг аниқлигини ҳар қандай низо ёки иш билан боғлиқ бўлмаган ҳолда текширишни ўз ичига олади. Аниқ назорат ҳар қандай муайян ҳолатлар билан боғлиқ ҳолда амалга оширилади, уларнинг ечими учун муайян норматив ҳужжатни қўллаш зарур. Шу маънода мавхум меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунийлиги устидан назорат фақатгина Конституциявий суд томонидан амалга оширилади.

Юқоридаги таҳлиллардан келиб чиққан ҳолда суднинг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунийлиги устидан назорати тушунчасига қуйидагича муаллифлик таърифи бериш тақлиф этилади:

“Суднинг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунийлиги устидан назорати — бу суд назоратининг бир тури ҳисобланиб, жисмоний ва юридик шахсларнинг Конституция ва қонунларда белгиланган ҳуқуқ, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида конституциявий ва маъмурий суд иш юритув тартибда амалга ошириладиган суд фаолиятидир”.

Шунингдек, маъмурий суд назорати тушунчасига ҳам қуйидагича таъриф бериш мумкин:

“Маъмурий суд назорати бу маъмурий процессуал қонунчиликда белгиланган қоидалар асосида одил судлов доирасида амалга ошириладиган идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг қонунийлигини текширишга қаратилган суд ҳокимиятининг назорат шаклидаги вазифасини амалга оширишда маъмурий судларининг фаолиятидир.”

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ярошенко Н.И. Нормоконтроль: конституционно-правовые основы и роль в механизме реализации конституционно-правовой ответственности: Автореф. дисс. канд. юрид. наук. Челябинск, 2006. С. 7.
2. Витрук Н.В. Конституционное правосудие в России (1991-2001 гг.): Очерки теории и практики. — М., 2001. С. 72.
3. Паршина Т.В. Понятие и виды судебного контроля за законностью правовых актов: Лекция. - Нижний Новгород: Нижегородская академия МВД России, 2004. С.24.
4. С.В. Никитин. Судебный нормоконтроль в гражданском процессе и арбитражном процессе: вопросы теории. Дисс... докт. юрид. наук. - М., 2001.С.34-40.
5. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 11.05.2019 й., 03/19/536/3114-сон, 05.09.2019 й., 03/19/564/3690-сон, 11.09.2019 й., 03/19/566/3734-сон; 11.03.2020 й., 03/20/607/0279-сон.
6. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 18.03.2020 й., 03/20/612/0326-сон.
7. Сивицкий В.А. Оспаривание нормативных и ненормативных правовых актов // Юридический мир. 1999. № 1. С. 8-9.
8. Зайцев В.Ю. Некоторые вопросы судебной практики по делам об оспаривании правовых актов//Бюллетень Верховного Суда РФ.-2001.- №3. С.5.
9. Замотаева Е.К. Судебный нормоконтроль как способ разрешения конституционно-правовых споров в Российской Федерации: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. — М., 2005. С. 12.
10. С.В. Никитин. Судебный нормоконтроль в гражданском процессе и арбитражном процессе: вопросы теории. Дисс... докт. юрид. наук. - М., 2001.С.51.
11. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 18.03.2020 й., 03/20/612/0326-сон, 02/18/МПК/0627-сон, 12.10.2018 й., 03/18/496/2043-сон, 03/18/455/0492-сон, 10.01.2018 й., 03/18/459/0536-сон, 19.04.2018 й., 03/18/476/1087-сон.
12. J.Ne'matov. O'zbekiston Respublikasida ma'muriy protseduralarni takomillashtirish: Ma'muriy huquq asoslari: qiyosiy-huquqiy tahlil (ma'muriy faoliyatni tashkil etish bosqichlari). T.: Spectrum Media Group. 2015. – 36 b.

**Хуршидбек
АБДИЕВ,**

Судьялар олий
мактаби
тингловчиси

ВАСИЙЛИК ВА ҲОМИЙЛИК ИНСТИТУТИНИНГ АҲАМИЯТИ

Васийлик ўн тўрт ёшга тўлмаган етим, ота-она қарамогидан маҳрум бўлган болаларга, шунингдек суд томонидан муомалага лаёқатсиз деб топилган фуқароларга таъминот, тарбия ва таълим бериш, уларнинг мулкӣ, шахсий-номулкӣ ҳуқуқлари ҳамда қонунӣ манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида белгиланади. Ҳомийлик эса ўн тўрт ёшдан ўн саккиз ёшгача бўлган етим ва ота-онасининг қарамогидан маҳрум бўлган болаларга, шунингдек суд томонидан муомала лаёқати чекланган деб топилган фуқароларга таъминот, тарбия ва таълим бериш, уларнинг мулкӣ, шахсий-номулкӣ ҳуқуқлари ва қонунӣ манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида белгиланади.

Васийликнинг белгиланишида боланинг қариндошлари томонидан болаларни тарбиясига олиш истагини билдириши рўйхатга олинган болаларнинг ҳуқуқӣ муносабатларини тартибга солишда энг мақбул ёндошув ҳисобланади. Чунки, болага улар билан умумӣ тил топишиш қулайроқ ва осонроқ бўлади. Васийлик ва ҳомийлик институти болаларни асраб олиш ёки жойлаштиришнинг бошқа шаклларида фарқли ўлароқ, ака-ука ва опа-сингиллар ўртасидаги оилавий муносабатларни бузмайди, бу ҳам болалар учун жуда муҳим жиҳат ҳисобланади. Васийлик ва ҳомийлик институти ҳар қандай ҳолатда фақатгина бола манфаатларини ўйлаб иш фаолиятини амалга оширади.

Рус олими А.Нечаеванинг “бола ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг мураккаблиги нафақат уларнинг тармоққа мансублиги билан фарқ қилувчи ҳуқуқӣ нормаларни қўллашда, балки оила ҳуқуқининг мураккаб табиатида ҳам ётади”, – деган фикрига қўшилмаслик қийин. У моддий ҳуқуқ нормалари деб аталадиган ва соф фуқаролик процессуал характердаги маъмурий-ҳуқуқӣ қоидалар ва кўрсатмаларга асосланади. Бошқа томондан, боланинг ҳуқуқлари одатда хусусий ҳуқуқ ёки жамоат ҳуқуқи деб аталадиган нормалар билан ҳимояланган. Шунингдек, А.Нечаевага кўра, “васийлик ва ҳомийлик органлари томонидан бола ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг аниқ усуллари ҳақида гап кетганда, бу нормалар ўзаро таъсир қилади, бир-бирини тўлдиради”.

Шу ўринда бир савол туғилади, қабул қилинган ёки қабул қилиниши назарда тутилаётган барча шартномаларда васийлик ва ҳомийлик масалаларини ҳуқуқӣ тартибга солишнинг имкони борми ёки унинг мазмунига доир тушунчаларгина ёритиладими? Ўзбекистон билан Болгария, Хитой, Жанубий Корея, Германия, Туркия ўртасида тузилган шартномаларда болалар ва қаровга муҳтож бошқа шахсларга нисбатан васийлик ва ҳомийликни бел-

гилаш масалалари кўриб чиқилмаган, лекин Озарбайжон, Грузия, Қозоғистон, Қирғизистон, Латвия, Литва, Туркменистон, Украина, Чехия каби давлатлар билан тузилган шартномаларга келсак, васийлик ва ҳомийлик масалаларини тартибга солувчи алоҳида моддалар мавжуд. Бола ҳамма жойда бола эмасми ёки айрим жойларда бола ҳуқуқлари бўлмайдими? Хўш нега айрим шартномаларда бандлар қўшилади-ю баъзиларида қўшилмайди? Васийлик ва ҳомийликни рўйхатга олишда ушбу давлатларнинг оила ва фуқаролик қонунчилиги ўзига хос хусусиятларга эга эканлигини ва бу ерда зиддиятли қоидалар пайдо бўлиши мумкинлигини ҳам ҳисобга олиш керак бўлмайдими? Демак, ушбу давлатларнинг оила ва фуқаролик қонунчилигидаги сезиларли фарқларни ҳисобга олган ҳолда, шартлар белгиланиши лозим. Болаларга васийлик ва ҳомийликни белгилаш масалаларини ҳал қилишда давлатлар қуйидагиларга мурожаат қилишлари мумкин.

Аҳдлашувчи томонларнинг ўз фуқаролари учун бир хил шароитларни назарда тутувчи “миллий режим”. Агар бола Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлса, васий ва ҳомийлар эса ўзаро келишуви бўлмаган давлатларнинг фуқаролари бўлса ёки улар бир неча давлат фуқаролари бўлса ҳам низо туғилиши мумкин. Бу ерда яна шиорларга ўхшаш умумӣ қоидалар билан тўлдирилган декларатив (одатдагидек белгиланиши аввалдан назарда тутилган, тортишув эса амалга оширилмаган) нормалар кучга киради.

Албатта халқаро ҳужжатлар нормалари ва миллий қонунчиликни таҳлил қилиш асосида фуқаролик ва оила қонунчилигининг икки ёки ундан ортиқ фуқаролигига эга бўлган хорижий шахслар томонидан васийлик ва ҳомийлик масалаларини ҳал этишга доир нормаларини такомиллаштириш зарур. Икки давлат ўртасида муносабат ўрнатилишида бир бирига зид нормаларнинг бўлиши ягона

қарорга келишга тўсқинликни келтириб чиқаради. Лекин, ушбу ҳолатда аввал иқтисод кейин сиёсат қабилида иш юритиб кетиш ҳолатлари ҳам йўқ эмас. Фуқаролик кодексининг янги таҳририни ишлаб чиқиш ва қабул қилишда ушбу ҳолатларга чуқурроқ ёндошилиб кейин ўзгартириш киритилиши керак. Шу билан фуқаролик ва оила қонунчилигидаги меъёрларнинг зиддиятли қоидаларини бартараф этишга эришиш мумкин.

Болаларни жойлаштириш билан боғлиқ муаммолар кўплаб давлатларда турли йўللار билан ҳал қилинади. Кўпинча бундай масалалар ихтисослаштирилган ёки муайян ваколатларга эга бўлган судлар томонидан кўриб чиқилади. Масалан, Фуқаролик кодексининг 28-моддасига асосан “ўн олти ёшга тўлган вояга етмаган шахс меҳнат шартномаси бўйича ишлаётган бўлса ёки ота-онаси, фарзандликка олувчилари ёхуд ҳомийсининг розилигига биноан тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланаётган бўлса, у тўла муомалага лаёқатли деб эълон қилиниши мумкин. Вояга етмаган шахсни тўла муомалага лаёқатли деб эълон қилиш (эмансипация) ота-онанинг, фарзандликка олувчилар ёки ҳомийнинг розилиги билан васийлик ва ҳомийлик органининг қарорига мувофиқ ёхуд, бундай розилик бўлмаган тақдирда, суднинг қарори билан амалга оширилади. Ота-она, фарзандликка олувчилар ва ҳомий эмансипация қилинган вояга етмагanning мажбуриятлари бўйича, хусусан, у етказган зарар оқибатида келиб чиққан мажбуриятлар юзасидан жавобгар бўлмайдилар”, деб белгиланган. Ушбу ҳаракатлар, шунингдек, қарорларни тан олиш ёки унга эътироз билдиришда низоларни келтириб чиқариши мумкин.

Шуни ҳам ҳисобга олиш керак-ки, низоли қоидалар аниқ ҳаракатларни белгиламайди, балки фақат маълум бир давлат қонунига ишора қилади, бу эса аслида масалаларни тартибга солиши керак. Шуни алоҳида таъкидлаш лозим-ки, халқаро хусусий ҳуқуқ тартибга солишнинг моддий-ҳуқуқий усулидан фойдаланади, шу тариқа турли хил ҳуқуқ тизимларининг тўқнашувини бошқача тарзда таъминлайди. Шунингдек, Фуқаролик кодексининг 1174-моддасида (Вояга етмаганлар, муомалага лаёқатсизлар ёки муомала лаёқати чекланган вояга етган шахслар устидан васийлик ёки ҳомийлик суд қайси мамлакатга тегишли бўлса, ўша мамлакат ҳуқуқи бўйича белгиланади ва бекор қилинади. Васий (ҳомий)нинг васийлик (ҳомийлик)ни қабул қилиш мажбурияти унинг васий (ҳомий) томонидан белгиланадиган шахсий қонуни бўйича аниқланади. Васий (ҳомий) ва васийлик (ҳомийлик)ка олинган шахс ўртасидаги ҳуқуқий муносабатлар васий (ҳомий)ни тайинлаган мамлакат ҳуқуқи асосида аниқланади. Бироқ, васий (ҳомий)ликка олинган шахс Ўзбекистон Республикасида яшаётган бўлса, Ўзбекистон Республикасининг ҳуқуқи, (башарти бу мазкур шахс учун қулайроқ бўлса), қўлланилади.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан ташқарида яшаб турган Ўзбекистон фуқаролари устидан белгиланган васийлик (ҳомийлик), агар Ўзбекистон Республикаси тегишли консуллик муассасасининг васийлик (ҳомийлик) белгиланишига ёки унинг тан олинишига қарши қонунга асосланган эътирозлари бўлмаса, Ўзбекистон Республикасида ҳақиқий деб тан олинади). Муассаса васий (васийлик) тайинлаган, бироқ, васий (ҳомий)ликдаги шахс Ўзбекистон Республикасида яшаса, Ўзбекистон Республикаси қонуни қўлланилади.

Ҳозирги кунда амалдаги оила ва фуқаролик қонунчилигига ўзгартиришлар киритиш таклиф этилмоқда. Айниқса бошқа ҳуқуқий ҳужжатлар нормаларининг такрорланиши ва “бўш” ҳаволаки нормаларнинг мавжудлиги муносабати билан амалдаги “Васийлик ва ҳомийлик тўғрисида”ги қонун нормаларини ўз кучини йўқотган, деб ҳисоблаган ҳолда, янги таҳрирдаги Фуқаролик кодексига киритиш зарур. Бир ёки бир нечта давлат фуқаролигига эга бўлган чет эл фуқаролари томонидан болаларга васийлик ва ҳомийлик ўрнатиш тўғрисидаги қоидаларни Оила кодексига ҳам, Фуқаролик кодексига ҳам халқаро ҳуқуқ нормаларига ҳавола қилиш ҳуқуқини белгилаш орқали бирхиллаштириш лозим. Шу ўринда яна бир нарсани таъкидлаб ўтмоқчимиз-ки, Оила кодексининг 8-моддасида “қонун ҳужжатларида оилавий муносабатларни тартибга солишга оид тегишли нормалар бўлмаган тақдирда, Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатлари тамойилларига зид бўлмаган маҳаллий урф-одат ва анъаналар қўлланилади”, деб қайд қилинган. Айнан шу кодекснинг 9-моддасида “агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида Ўзбекистон Республикасининг оила тўғрисидаги қонун ҳужжатларидагидан бошқача қоидалар белгиланган бўлса, халқаро шартнома қоидалари қўлланилади” деб қайд қилинган. Хўп бундай ҳолда халқаро шартнома қоидалари айнан маҳаллий урф-одат ва анъаналарга зид бўлмасмикан?

Фуқаролик ва оила қонунчилигининг ислоҳ қилиниши болаларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилишни таъминлаш соҳасида замонавий талабларга жавоб берадиган такомиллаштириш, замонавий илғор ютуқлардан фойдаланишга хизмат қилади.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкин-ки, васийлик ва ҳомийлик институти ёрдамида давлат ҳам шахсий, ҳам мулкый ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилар экан, болаларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш ва улар манфаатларининг юқори ўринда бўлиши учун васийлик ва ҳомийлик институти кўрсатмаларининг умуммажбурий тусга айланишини кенгроқ татбиқ қилиш ҳамда мазкур органнинг манфаатлар тўқнашадиган ҳар қандай ҳолатларда бевосита иштирокини янада ошириш лозим бўлади.

**Дилшод
НАЙМОВ,**
Судьялар олий
мактаби
тингловчиси

МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚБУЗАРЛИКНИ ҲАЛ ҚИЛИШ МУАММОЛАРИ

2021 йил 4 октябрда Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексга киритилган ўзгартiriшларга мувофиқ, янги институт, яъни “ярашилганлиги муносабати билан маъмурий жавобгарликдан озод қилиш” тартиби жорий қилинди.

Ушбу кодекснинг 313²-моддасига мувофиқ, жабрланувчи ёхуд унинг қонуний вакили ярашув тўғрисидаги аризани иш ваколатли органлар (мансабдор шахслар) томонидан кўриб чиқилиши вақтида, шунингдек суд муҳокамасининг исталган босқичида, аммо суд қарор чиқаргунига қадар бериши мумкин. Аризани қабул қилиш чоғида ваколатли орган (мансабдор шахс) ва суд жабрланувчига ёки унинг қонуний вакилига суд ярашувни тасдиқласа, у мазкур иш бўйича иш юритишни қайта тиклаш ҳақида илтимоснома бериш ҳуқуқини йўқотишини тушунтириши шарт.

Ярашув тўғрисидаги ишлар юзасидан суд муҳокамаси иш судга келган пайтдан эътиборан уч кундан кечиктирмай ўтказилиши керак. Бу тоифадаги ишларнинг (ярашув тўғрисида) барчаси судлар томонидан кўриб чиқиб ҳал қилинади.

Судлар томонидан маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни кўриб чиқиш амалиёти таҳлили ишни кўриб чиқиш жараёнида қуйидаги айрим муаммоларнинг мавжудлигини кўрсатмоқда.

Хусусан, маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни кўриб чиқишда процессуал механизмлар такомиллаштирилмаганлиги, маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни кўриб чиқиш муддатларининг қисқалиги, суд томонидан маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни кўриб чиқишда суд жараёнида тортишув тамойилини тўлақонли амалга ошириш бўйича процессуал бўшлиқлар мавжудлиги, маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни кўриб чиқишда ҳимоячи иштирок этишининг процессуал механизмлари такомиллашмаганлиги, судларда маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларнинг ҳажми кўплиги каби бир қатор муаммолар амалиётда мавжуд.

Статистик маълумотлар таҳлил қилинганда, жиноят ишлари бўйича биринчи инстанция судлари томонидан Республика миқёсида 2021 йилда 47 минг (2020 йилда 30 минг)дан ортиқ иш кўриб чиқилган бир пайтда, шу судлар томонидан 2021 йилда 428 минг (2020 йилда 341 000)дан ортиқ маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишлар кўриб тамомланган.

ЖИБ туман (шаҳар) судлари томонидан маъмурий ҳуқуқбузарлик тоифасидаги ишлар жиноят ишларига нисбатан деярли ўн баравар кўплигини кўрсатмоқда.

Хорижий давлатларда хусусан, Буюк Британия, Канада, Бельгия ва бошқа ривожланган давлатларда маъмурий ҳуқуқбузарликка оид ишларнинг кўриб чиқиш амалиёти ўрганилганда мазкур давлатларда ушбу тоифадаги кам аҳамиятли қилмишлар алоҳида судлар томонидан кўриб чиқилаётганлиги маълум бўлди.

Суд-ҳуқуқ соҳасида олиб борилган ислохотларни янада чуқурлаштириш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари-

ни таъминлаш учун фикримизча, маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонунчиликни янада такомиллаштириш ва Ўзбекистон Республикасининг маъмурий ҳуқуқбузарликни кўриб чиқувчи судларининг мустақил тизимини ташкил қилиш ҳозирги куннинг муҳим масалалардан бири ҳисобланади.

Бундан ташқари, судларнинг иш юкламасини камайтириш ҳамда уларнинг иш самарадорлигини ошириш мақсадида судларнинг ярашув тўғрисидаги ишларни кўриб чиқиш ваколатини маъмурий ҳуқуқбузарликни расмийлаштириш ваколатига эга бўлган органлар ёки мансабдор шахсларнинг ваколатига қолдириш таклифи берилади.

Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 305-моддасида маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишлар суд томонидан маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги баённома ва ишга оид бошқа материаллар олинган кундан бошлаб ўн беш кунлик муддатда кўриб чиқилиши назарда тутилган, алоҳида тоифадаги ишларни бир, уч, беш иш куни муддатида кўриб чиқилиши белгиланган.

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларнинг судлар томонидан бундай қисқа муддатларда кўриб, ҳал қилиниши айрим ҳолларда ишларнинг тўлиқ, асосли ҳамда адолатли бўлишига муайян маънода ўз таъсирини ўтказмай қўймайди.

Олий суд Пленумининг 2018 йил 30 ноябрдаги 35-сонли “Судлар томонидан маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни кўришни тартибга солишчи қонунларни қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида”ги қарорининг 10-бандида судлар далилларга, шу жумладан, ишда қатнашувчи шахслар томонидан тақдим этилган фото, аудио ва видео ёзувларга, шунингдек, интернет тармоғидан олинган маълумотларга баҳо бериш учун тегишли мутахассислар жалб қилиниши мумкинлиги белгиланган.

Бироқ, муддатларнинг қисқалиги сабабли судларнинг тегишли далилларни мутахассисларни жалб қилган ҳолда кўриб чиқиш имкониятини чекланишига сабаб бўлади. Натижада, тарафларнинг суд қароридан норози бўлиб, юқори инстанцияларга мурожаат қилишларига олиб келади.

Мазкур йўналиш бўйича хорижий давлатлар тажрибаси ўрганилганда, Россия Федерациясининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш судьяга келиб тушгандан сўнг икки ойлик муддатда кўриб чиқилиши белгиланган.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 305-моддасида маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш судьяга келиб тушгандан сўнг икки ойлик муддатда кўриб чиқилиши тўғрисида норма киритиш таклифи билдирилади.

Шунингдек, гувоҳлар, жабрланувчилар била туриб ёлгон гувоҳлик берганида ёки таржимоннинг бир тилдан бошқа тилга била туриб нотўғри таржима қилганлиги учун амалдаги маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексда жавобгарликка тортилиши назарда тутилмаган.

Ҳолбуки бу қоида, жиноят, иқтисодий, фуқаролик процессуал кодексларида акс этган бўлиб, гувоҳлар била туриб ёлгон кўрсатувлар берганлиги учун жиноий жавобгар бўлиши ҳақида суд томонидан огоҳлантирилиб, тилхат олинishi кўзда тутилади.

Назаримизда Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексга ҳам гувоҳлар, жабрланувчилар била туриб ёлгон гувоҳлик берганида, худди шунингдек таржимоннинг бир тилдан бошқа тилга била туриб нотўғри таржима қилганлиги учун жиноий жавобгар бўлиши ва суд томонидан бу ҳақда огоҳлантирилиб, тилхат олинishi тўғрисида қондан киритиш лозим бўлади.

Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 294-моддасида маъмурий жавобгарликка тортилаётган шахс маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишни кўриб чиқишда иштирок этишдан бўйин товлаган тақдирда, у жиноят ишлари бўйича суднинг ажримига биноан ички ишлар органи томонидан мажбуран олиб келиниши мумкинлиги кўрсатилган.

Аммо, жабрланувчи ва гувоҳлар суд мажлисига келмаган тақдирда, уларни мажбурий тартибда келтириш маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексда назарда тутилмаган. Бу эса, иш бўйича жабрланувчи ёки шу ишга тааллуқли бўлган гувоҳни кўрсатувларини олмасдан туриб суд томонидан қонуний ва адолатли қарор қабул қилинишига тўсқинлик қилади.

Шу сабабли, жабрланувчи ва гувоҳлар суд мажлисига келмаган тақдирда, уларни мажбурий тартибда келтириш тартибини маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексга киритиш таклиф қилинади.

Бундан ташқари, маъмурий ҳуқуқбузарлик содир қилган шахсга нисбатан маъмурий жарима жазоси қўлланилганда, ҳуқуқбузар томонидан жаримани тўлаш имконияти бўлмаса ёки жаримани тўламаса, ушбу жазо турини бошқа жазо турига, хусусан, маъмурий қамоқ жазосига алмаштириш имконияти амалдаги маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексда назарда тутилмаган.

Ҳолбуки, жиноят кодексининг 44-моддасида агар ҳукм қилинган шахс жазо тариқасида тайинланган жаримани мажбурий ижро этиш учун белгиланган муддатларда тўлашдан бўйин товласа ёхуд қарздорда ундирув қаратилиши мумкин бўлган мол-мулк мавжуд эмаслиги туфайли мажбурий ижро этиш учун белгиланган муддатлар мобайнида жаримани ундиришнинг имкони бўлмаса, худди шунингдек кечиктириш муддати тугагандан кейин жарима тўланмаган ёки жаримани бўлиб-бўлиб тўлаш шартлари бузилган тақдирда, суд жариманинг тўланмаган миқдорини мажбурий жамоат ишлари, ахлоқ тузатиш ишлари, хизмат бўйича чеклаш, озодликни чеклаш ёки озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо билан алмаштириши белгиланган.

Фикримизча, маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексга жиноят қонунчилиги сингари агар шахс жазо тариқасида тайинланган жаримани мажбурий ижро этиш учун белгиланган муддатларда тўлашдан бўйин товласа ёхуд қарздорда ундирув қаратилиши мумкин бўлган мол-мулк мавжуд эмаслиги туфайли мажбурий ижро этиш учун белгиланган муддатлар мобайнида жаримани ундиришнинг им-

кони бўлмаса, худди шунингдек кечиктириш муддати тугагандан кейин жарима тўланмаган ёки жаримани бўлиб-бўлиб тўлаш шартлари бузилган тақдирда, суд жариманинг тўланмаган миқдорини маъмурий қамоқ жазоси билан алмаштириши тартибини жорий қилиш мақсадга мувофиқ.

Шу билан бирга, маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 294-моддаси учинчи қисмида, башарти содир этган ҳуқуқбузарлиги учун ушбу кодексда маъмурий қамоққа олиш, ашёларини мусодара қилиш ёки ҳақини тўлаш шarti билан олиб қўйиш чораларини қўллаш назарда тутилган бўлса, маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишни кўриб чиқиш вақтида маъмурий жавобгарликка тортилаётган шахснинг иштирок этиши шартлиги, божхона тўғрисидаги қонунчилики бузган ҳолда Ўзбекистон Республикасининг божхона чегараси орқали товарларни ёки бошқа қимматликларни олиб ўтиш билан боғлиқ бўлиб, мусодара қўлланилиши мумкин бўлган маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш алоҳида ҳолларда, агар маъмурий жавобгарликка тортилаётган шахс Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан ташқарида бўлса ёки унинг турган жойини аниқлашнинг имкони бўлмаса, бундай шахснинг иштирокисиз кўриб чиқиши белгиланган.

Агар маъмурий жавобгарликка тортилаётган шахс Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан ташқарида бўлса унинг иштирокисиз суднинг қарори қабул қилиниб, унга маъмурий жарима ёки бошқа маъмурий жазо қўлланилганда, ушбу қарорни ижро этишда қийинчиликни вужудга келтиради.

Ҳолбуки, маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 330-моддасида башарти маъмурий жазо қўллаш тўғрисидаги қарор чиқарилган кундан бошлаб уч ой давомида ижро этишга қаратилмаган бўлса, у ҳолда бундай қарор ижро этилмаслиги кўрсатилган.

Юқоридагиларга кўра, маъмурий жазо қўлланилган шахс Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан ташқарида бўлган тақдирда, суд томонидан ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш учун тегишли давлатнинг ваколатли органига суд қарорини ижросини таъминлаш бўйича тартибини ишлаб чиқиш таклифи берилади.

Хулоса қилиб айтганда, таклиф этилаётган ўзгаришлар натижасида инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқларини таъминлаш, фуқароларнинг қонун ва суд олдида тенглиги, ҳар бир шахснинг ҳимояланиш ҳуқуқига эга эканлиги, айбисизлик презумпцияси каби умум эътироф этилган энг кичик стандарт қоидалар мустаҳкамланган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекс. // <https://lex.uz/docs/97664>.
2. Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига шарҳлар. “Шарқ” нашриёт-матбаа концернининг босмаҳонаси, 700083, Тошкент шаҳри, Буюк Турон кўчаси, 41.
3. Ф.Шукуров, О.Исмоилов, Н.Дадабаева, А.Хамидов Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисида иш юритиш. Тошкент LESSON PRESS, 2019 – 14 б.
4. Административная ответственность: Учебное пособие. – Оренбург: Оренбургский институт (филиал) Университета имени О.Е. Кутафина (МГЮА), 2018.
5. Елистратов А.И. Основные начала административного права // Российское полицейское (административное) право: Конец XIX - начало XX века: Хрестоматия / Сост. и вступит. ст. Ю.Н. Старилова. - Воронеж: Изд-во Воронежского государственного университета, 1999.
6. <https://stat.sud.uz/file/2022/17-01/jinoyat-2021-12oy.pdf>.

СОЛИҚ ОРГАНЛАРИ УСТИДАН ШИКОЯТ ҚИЛИШ ТАРТИБИ ВА МУДДАТЛАРИ

Қонуституциямизга кўра ҳар бир шахс солиқ органларининг норматив хусусиятга эга бўлмаган ҳужжатлари, улар мансабдор шахсларининг ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) устидан, агар ушбу шахснинг фикрига кўра бундай ҳужжатлар, ҳаракатлар (ҳаракатсизлик) унинг ҳуқуқларини бузса, шикоят бериш ҳуқуқига эга.

Солиқ кодексининг 137-моддасига кўра, солиқ текширувлари солиқ тўловчилар, йиғимларни тўловчилар ва солиқ агентлари томонидан солиқ тўғрисидаги қонунчиликка риоя этилиши устидан назорат қилиш мақсадига ўтказилади.

Солиқ текшируви солиқ тўловчи тўғрисида солиқ органларида мавжуд бўлган маълумотларни ўрганиш ва таҳлил қилиш асосида амалга оширилади.

Солиқ органлари солиқ текширувларининг қуйидаги турларини ўтказади:

- камерал солиқ текшируви;
- сайёр солиқ текшируви;
- солиқ аудити.

Камерал солиқ текширувларига оид маъмурий судларда энг кўп учраётган низолардан бири битимлар ва контрагентлар томонидан етказиб берилган товарлар номуаносиблиги аниқланиб, битимлар Солиқ кодексининг 14, 266-моддаларига асос қилган ҳолда қайд этиб ўтилган корхоналар билан тузилган битимларни қалбаки ёки кўзбўямачилик учун тузилган деб ҳисоблаб, камерал солиқ текшируви натижасига кўра қарорини ҳақиқий эмас деб топиш ҳақида.

Солиқ органи ҚҚС суммасини қоплашга нисбатан камерал солиқ текшируви натижаларига биноан, солиқ органлари ушбу суммани қоплаш тўғрисидаги асослантилган қарор қабул қилади.

Бундан ташқари, Солиқ кодекси 14-моддасининг саккизинчи қисмида ҳуқуқни суиистеъмол қилишнинг, битим қалбакилигининг (кўзбўямачилик учун тузилганлигининг) ҳолатларини аниқлаш, шунингдек уларнинг оқибатларини қўллаш солиқ органлари томонидан, солиқ тўловчи норози бўлган тақдирда эса, солиқ органларининг даъвоси бўйича суд томонидан амалга оширилиши белгиланган. Солиқ кодексининг 266-моддасида кўрсатилган ҳолатда ҳам агар солиқ тўловчи норози бўлганда, солиқ органи бир тарафлама солиқни ҳисобга олишни бекор қилишга ёки унга тузатишни амалга оширишга ҳақли эмас.

Ҳўжалик шартномаларини қалбаки ва кўзбўямачилик учун тузилган деб топиш фақат суднинг ваколатига киради.

Отамурод СИДДИҚОВ,

Судьялар олий мактаби тингловчиси.

НОҚОНУНИЙ ҚУРИЛИШ — КЕЙИНГИ ТАШВИШ

Сўнгги йилларда мамлакатимизда қурилиш соҳасини ривожлантиришга ҳам алоҳида эътибор қаратилмоқда. Тармоқда ислохотлар самарадорлигини ошириш бўйича олиб борилаётган тадбирлар натижада бунёдкорлик кўлами кенгайиб борапти. Афсуски, тадбиркорлар томонидан иморат қуриш учун зарур рухсатнома олмасдан ёки архитектура ва қурилиш нормалари ҳамда қоидаларини жиддий бузган, лойиҳадан четлашган ҳолда, маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш ҳамда шахарсозлик меъёрларига риоя қилмасдан қурилиш ишларини амалга оширганлик ҳолатлари ҳам учраб турибди.

Ваҳоланки, Фуқаролик кодексининг 212-моддасида қонунчиликда белгиланган тартибда қурилиш мақсадлари учун ажратилмаган ер участкаларида қурилган уй-жой, бино, иншоот каби кўчмас мулк ўзбошимчалик билан қурилган иморат ҳисобланиши, бундай иморат суднинг қарорига биноан иморатни қурган шахс томонидан ёки унинг ҳисобидан бузиб ташланиши лозимлиги белгиланган.

Самарқанд вилояти иқтисодий судлари томонидан 2021 йил давомида ўзбошимчалик билан қурилган иморатларни ёки уларнинг бир қисmini бузиш билан боғлиқ 30 иқтисодий иш кўриб чиқилган бўлиб, шундан тенг ярми бўйича даъво қаноатлантириш юзасидан ҳал қилув қарорлари қабул қилинган ва суд ҳужжатлари мажбурий ижро этиш учун тегишли ижро органларига юборилган.

Мисол учун, даъвогар Самарқанд вилояти Қурилиш соҳасида ҳудудий назорат инспекцияси жавобгар “Egida Plyus” масъулияти чекланган жамиятига нисбатан тўрт қаватли уй-жой биноси объектида тасдиқланган лойиҳадан четлашган ҳолда қурилган икки қаватни бузишни сўраб Самарқанд шаҳар иқтисодий судига даъво аризаси билан мурожаат этган.

Иш ҳужжатларидан маълум бўлишича, Самарқанд шаҳар ҳокимининг қарори билан “Egida Plyus” масъулияти чекланган жамиятига замонавий архитектура лойиҳа ҳужжатлари асосида тўрт қаватли турар жой биноси қуришга рухсат берилган.

Инспекция томонидан қурилиш объектида назорат ишлари амалга оширилганда қурилиш ишлари лойиҳадан четга чиқиб кетганлиги, объект қурилиши тасдиқланган бош режага номувофиқлиги, бино тўрт қават ўрнига олти қаватли қилиб қурилганлиги, лойиҳа ҳужжатлари тўлиқ ишлаб чиқилмасдан қурилиш ишлари бошланганлиги сабабли аниқланган қоидабузилишлар бартараф этилгунга қадар қурилиш-монтаж ишларини вақтинча тўхтатиш ва кўрсатилган камчиликларнинг бартараф этилганлиги ҳақида Қурилиш соҳасида назорат инспекциясини хабардор қилиш борасида пудратчи ташкилотга кўрсатмалар берилган.

Бироқ, тадбиркор ушбу кўрсатмаларни бажармасдан, қурилиш ишларини давом эттирган.

Шунинг учун Инспекция бинонинг тасдиқланган лойиҳадан четлашган ҳолда қурилган икки қаватини бузиш тўғрисида иқтисодий судга даъво аризаси билан мурожаат қилишга мажбур бўлган ва суднинг ҳал қилув қарори билан даъво қаноатлантирилган.

Тадбиркорлар иморатларини, айниқса турар-жой биноларини шахарсозлик, архитектура ва қурилиш нормаларига риоя этган ҳолда қуришлари келгусида ҳалқимизнинг ҳар томонлама қулай, хавфсиз хонадонларда яшашини таъминлашга хизмат қилишини унутмасликлари лозим.

Орифжон НУРИМОВ,

Самарқанд вилоят судининг судьяси.

САЙЛОВ КОМИССИЯЛАРИНИНГ ФАОЛИЯТИ УСТИДАН СУДГА ШИКОЯТ ҚИЛИШ ТАРТИБИ

Амалдаги қонунчилигимизга биноан сайлов жараёни иштирокчилари ўзларининг бузилган ҳуқуқларини қонунда белгиланган тартибда тиклаш юзасидан судга мурожаат қилиш имкониятига эгадирлар.

Ушбу ҳуқуқ Конституциямизнинг 44-моддаси ва Сайлов кодексининг 102-моддаси, шунингдек Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодексидан келиб чиқади.

Сайлов комиссияларининг хатти-ҳаракатлари (қарорлари) устидан маъмурий судга номзодлар кўрсатган сиёсий партиялар органлари, номзодлар, ишончли вакиллар, кузатувчилар ва сайловчилар ариза ёки шикоят билан мурожаат этиш ҳуқуқига эга.

Ушбу субъектлар қуйидаги ҳолларда судга мурожаат қилишлари мумкин.

Номзодлар кўрсатган сиёсий партиялар органлари — сайловда қатнашишга ижозат бериш ҳақидаги аризани рад этганлик, тақдим этган номзодларни рўйхатга олишдан бош тортганлик, тақдим этган номзодни номзодлик мақомидан маҳрум этиш ҳақидаги мурожаатини рад этганлик, номзодни номзодликдан чиқариш тўғрисидаги қарорлари устидан маъмурий судга мурожаат қилишлари мумкин.

Номзодлар – ўзининг бузилган ҳуқуқларини тиклаш юзасидан тегишли сайлов комиссиясига қилган мурожаати бўйича олган жавобидан норози бўлган тақдирда;

ишончли вакил – ўзининг бузилган ҳуқуқларини тиклаш юзасидан тегишли сайлов комиссиясига қилган мурожаати бўйича олган жавобидан норози бўлган тақдирда;

кузатувчи – сайлов комиссиялари томонидан сайловни ўтказишда сайлов қонунчилигини бузилиши билан боғлиқ хатти-ҳаракатлар юзасидан тегишли сайлов комиссиясига қилган мурожаат бўйича олган жавобидан норози бўлган тақдирда;

сайловчи – сайловчилар рўйхатидаги хато ёки ноаниқликни тузатиш ҳақидаги мурожаатини 24 соат ичида кўриб чиқмаслик ёки асоссиз рад этиш, сайловчилар рўйхатига киритилмаганлик, нотўғри киритилганлик ёки рўйхатдан чиқарилганлик, олдинроқ овоз бериш ҳуқуқини амалга оширишга тўсқинлик қилиш ёки ушбу ҳуқуқдан фойдаланиш ҳақидаги аризани кўриб чиқмаганлик ёхуд рад этганлик каби ҳолатлар юзасидан маъмурий судга ариза ёки шикоят бериши мумкин.

Шунингдек, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари – округ, участка сайлов комиссияларининг аъзолигига кўрсатилган номзодларни рад этиш, халқ депутатлари туман, шаҳар Кенгаши депутатлигига кўрсатилган номзодни рўйхатга олишни рад этиш, комиссия аъзолигидан чиқариш ҳақидаги тегишли сайлов комиссияларининг қарорлари устидан ариза ёки шикоят билан судга мурожаат қилишлари мумкин.

Ишни кўриб чиқиш натижалари бўйича суд томонидан ҳал қилув қарори қабул қилинади. Суднинг ҳал қилув қарори чиқарилиши биланоқ дарҳол тегишли сайлов комиссиясига ва аризачига топширилади ва ушбу тоифадаги ҳал қилув қарорлари дарҳол ижро этилади.

Мақсуд ХАЖИЕВ,

Судьялар олий мактаби тингловчиси.

СУД ТИЗИМИДА КОРРУПЦИЯГА ЎРИН ЙЎҚ!

Суд тизимида соғлом ва ҳар қандай иллатлардан холи муҳитни шакллантириш, бу йўлда тўсиқ бўлаётган муаммоларни бартараф этиш, тизим софлиги ва шаффофлигини таъминлаш, айниқса, унинг обрўсига путур етказадиган коррупцияни бартараф этиш доимий вазифалар бўлиб ҳисобланади.

Ўзбекистон суд-ҳуқуқ соҳасидаги бундай ижобий ўзгаришлар БМТнинг Судья ва адвокатларнинг мустақиллиги масалалари бўйича махсус вакили Диего Гарсия Саян томонидан эътироф этилгани ҳам алоҳида аҳамиятга эга.

Мазкур вазифаларни амалга оширишда судьялар ҳам-жамиятининг алоҳида бўғини сифатида фаол иштирок этиб келаётган Ўзбекистон Судьялари Ассоциациясининг ташкил этилганига бу йил 25 йил тўлади. Ўтган давр мобайнида мазкур ташкилот судьяларнинг ўтқир зехни ва билими, етук салоҳияти ва мустақкам иродаси, шарафли касби ва машаққатли меҳнати тўғрисида аниқ мақсадларга асосланган лойиҳаларни тақдим этиб, замонавий талабларни назарда тутган қатор дастур-режалар ижросини таъминлади. Ассоциация томонидан илгари сурилаётган ташаббуслар, устоз-шогирд анъаналарининг давом эттирилиши, ташкилотнинг жамоатчилик асосидаги аъзолари – фахрий устозлар томонидан судьяларга қимматли ўғитлар, ҳаётий маслаҳатлар, панду насиҳатлар берилиши – тизимда ҳалол ва пок, инсофли кадрлар шаклланишига хизмат қилмоқда.

Суд тизимини малакали ва ҳалол кадрлар билан тўлдириш, суд органларининг фаолиятида очиқлик ва шаффофликни таъминлаш борасида Президентнинг 2020 йил 7 декабрда қабул қилинган “Судьяларнинг чинакам мустақиллигини таъминлаш ҳамда суд тизимида коррупциянинг олдини олиш самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони муҳим дастуриламал бўлмоқда.

Мазкур ҳужжатга асосан тизимда коррупциянинг олдини олиш бўйича давлат сиёсатининг асосий йўналишлари этиб қуйидагилар белгиланди:

- судьяларнинг одил судловни амалга ошириши учун ҳар қандай кўринишдаги ташқи таъсирлардан самарали муҳофаза қилишни таъминлайдиган ҳуқуқий механизмларни яратиш;

- судьяликка кадрларни танлаш, тайёрлаш, лавозимга тайинлаш ва ушбу жараёнларга замонавий ахборот технологияларини изчил жорий қилиш;

- судьялар ва суд аппарати ходимлари орасида коррупция ҳолатларининг олдини олиш ва барвақт аниқлашга қаратилган тизимни йўлга қўйиш ҳамда суд тизимида аниқланган ҳар қандай коррупциявий ҳаракатни муросасиз ҳолат деб баҳолаш;

- судьяларнинг касбий малакаси, маънавияти ва масъулиятини ошириш бўйича комплекс чора-тадбирларни амалга ошириш орқали юксак профессионал судьялар корпусини шакллантириш.

Хулоса қилиб айтганда, юртимизда суд ҳокимиятининг чинакам мустақиллигига эришиши, тизимни “коррупциясиз соҳа”га айлантириш, суд органларининг фаолиятида очиқлик ва шаффофликни таъминлаш, фуқаролар ва тадбиркорлик субъектларининг суд ҳокимиятига бўлган ишончини янада ошириш йўлидаги кенг қамровли ислохотлар тизимли равишда давом эттирилмоқда.

Файрат МАШКУРОВ,

Тошкент шаҳар судининг иқтисодий ишлар бўйича судьяси.

ТАБИАТНИ АСРАШ – КЕЛАЖАКНИ АСРАШ

Ўтган асрнинг охирларидан бошлаб инсоният ўта жиддий бўлган экология муаммосига рўбарў бўлди. Таъбир жоиз бўлса мазкур масала қаршисида бутун дунё мамлакатлари ўзларининг ожизликларини сездириб қўйдилар ва имкон қадар ўз ҳудудларидаги экологик таҳдидларни бартараф қилиш учун ҳуқуқий асосларни яратишга киришдилар. Бу борада миллий қонунчилигимизда ҳам табиат ва атроф-муҳитни асраб-авайлаш, унга қилинган ҳар қандай тажовуз ва ножўя хатти-ҳаракатларга нисбатан қонунда белгиланган чоралар кўриш назарда тутилган.

Конституциямизнинг 50-моддасида фуқаролар атроф-табиий муҳитга эҳтиёткорона муносабатда бўлишга мажбур эканлиги назарда тутилган. Шунингдек, Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 65-96-моддалари ҳамда Жиноят кодексининг 193-204-моддаларида ҳам экологик қонунбузарликка нисбатан тегишли жавобгарлик белгиланиб, жазо чоралари қайд этилган. Бундан ташқари, “Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги қонун билан Жиноят, Жиноят-процессуал ва Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексларининг тегишли моддалари ҳамда бошқа қонунларга ўзгартиш ва қўшимчалар киритилиб, жавобгарлик чоралари янада кучайтирилди.

Ҳар қандай қонунбузилиш ҳолати алалоқибатда суд органларида ўз ечимини топади. Она табиатга етказилаётган тажовузларнинг олдини олиш ва уни ҳимоя қилиш борасида ҳам суд амалиётида кўплаб ишлар кўриб чиқилмоқда.

Хусусан, Назорат қилувчи орган томонидан судга мурожаат қилиниб “С” масъулияти чекланган жамияти ўз фаолиятини тегишли рухсатнома олмасдан амалга ошириши оқибатида атроф-муҳитга, экология ва фуқароларнинг соғлиғига зарар етказётганлиги сабабли мазкур корхона фаолиятини вақтинча тўхтатиш сўралган.

Аризани кўриш жараёнида жавобгарнинг Зарафшон шаҳар Саноат зонаси ҳудудида карбид-кальций ва ферромарганец маҳсулоти ишлаб чиқариш фаолияти билан шуғулланиши натижасида атроф-муҳит ва табиатни муҳофаза қилишга оид қонун ҳужжатлари талабларининг бузилишига йўл қўйганлиги ўз исботини топган. Мазкур ҳолат шу ҳудудда яшаётган фуқароларнинг ҳақли эътирозларига сабаб бўлаётганлиги инobatга олиниб, суднинг ҳал қилув қарори билан жавобгарнинг карбид-кальций ва ферромарганец маҳсулоти ишлаб чиқариш фаолияти назорат қилувчи органнинг кўрсатмасида қайд этилган ҳолатлар бартараф этилгунига қадар тўхтатилган.

Мақсадимиз бировнинг камчилигини кўрсатиш эмас, балки она табиатни асраб-авайлаш, келажак авлодга атроф-муҳитни табиий ва софлигича етказиш, бунда нафақат давлат хизматчилари, балки барчамиз бирдек масъул эканлигимизни яна бир бор эслаш, атроф-муҳитга бўлган ножўя хатти-ҳаракатлар ва таъсирларнинг олдини олиш юзасидан жамоатчилик назоратини кўчатириш, бу борада оммавий ахборот воситаларининг куч ва имкониятидан самарали фойдаланишдир.

Шерзод ҒОҒУРОВ,

Зарафшон туманлараро иқтисодий суди раиси.

КОРРУПЦИЯ – ТАРАҚҚИЁТ КУШАНДАСИ

Бугунги кунда коррупция муаммосига жаҳоннинг деярли ҳар бир мамлакатида дуч келиш мумкин. Ҳатто, айрим сиёсатчилар томонидан коррупцияга глобал инқирозни келтириб чиқарувчи омил сифатида ҳам таъриф берилади. Коррупция келтирадиган зарар барча давлатлар учун тенг.

Ўзбекистон Республикасининг 2008 йили Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Коррупцияга қарши конвенциясига ҳамда 2010 йили Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти доирасида қабул қилинган коррупцияга қарши кураш бўйича Истанбул ҳаракат режасига қўшилиши коррупцияга қарши курашнинг ҳуқуқий асосларини яратишда муҳим қадам бўлди.

Жамиятнинг турли босқич ва жараёнларида амалга оширилаётган ҳеч бир расмий, сиёсий, маданий, иқтисодий ва бошқа муносабатлар одоб қоидаларисиз амалга оширилмайди.

Давлат хизматчиси аҳамият бериши лозим бўлган одоб қоидалари ҳам аввало ахлоқ меъёрларига асосланади. Замонавий амалиётда давлат хизматчиларида меҳнатсеварлик, пунктуаллик, хушмуомалалик, тинглай олиш, бегараз ёрдам, буйруқ ва кўрсатмаларни ўз вақтида бажариш, ҳақгўйлик, аниқлик, адолатли қарор чиқариш ва шу кабилар ахлоқий сифатлар мужассам бўлиши керак.

Бу борада 2016 йил 2 март куни Вазирлар Маҳкамасининг “Давлат бошқаруви органлари ва маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органлари ходимларининг одоб-ахлоқ намунавий қоидаларини тасдиқлаш тўғрисида”ги қарорининг қабул қилиниши, давлат хизматчиларининг одоб ва ахлоқ доирасини ҳуқуқий жиҳатдан янада аниқлаштириб, белгилаб берди.

Мазкур одоб-ахлоқ қоидаларида раҳбар кадрларнинг ўз хизмат вазифаларини бажариши муносабати билан бирор-бир моддий бойликларни олиши ёхуд жисмоний ёки юридик шахслардан бошқача наф кўриши тақиқланиши, уларнинг коррупция ҳолатларига қарши курашиши ва уларнинг профилактикасига бевосита фаол кўмаклашиши шартлиги таъкидлаб ўтилди.

Аҳолининг ҳуқуқий билимларини оширишга қаратилган ҳуқуқий тарғибот тадбирларини янада кучайтириш билан боғлиқ ишларни амалга ошириш каби бир қатор вазифаларни қўйиш билан бир вақтда, ушбу вазифаларни ҳаётга татбиқ этиш жараёнида давлат бошқаруви органлари ва маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органлари ходимлари учун қатъий белгилаб қўйилган одоб-ахлоқ қоидаларига ҳам амал қилиш муҳим ва зарурий меъёр ҳисобланиши лозим.

Музаффар ХАКИМОВ,

*жиноят ишлари бўйича
Шўрчи туман судининг раиси.*

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ АКТИВИЗАЦИИ ПРАВОВЫХ МЕХАНИЗМОВ ЗАЩИТЫ ЖЕНЩИН-ЖЕРТВ ДОМАШНЕГО НАСИЛИЯ

Сурайё РАХМОНОВА,
заведующая
кафедрой Уголовного права
Высшей школы
судей при Высшем
судейском совете
Республики Узбекистан, доктор
юридических наук

В пору пандемии, которая стала глобальной угрозой для всего мира в последние годы, глава ООН Антониу Гутерриш обратился “ко всем воюющим сторонам в мире с призывом немедленно сложить оружие и бороться с общим врагом – коронавирусом”. Однако, как отметил Генеральный секретарь “насилие не ограничивается только полем боя - многих женщин и девочек опасность подстерегает там, где они должны чувствовать себя в полной безопасности: в собственном доме”. Гутерриш напомнил, что “изоляция на дому и карантин – необходимые меры сдерживания пандемии COVID-19. Но именно в результате этого многие женщины оказались в западне – лицом к лицу с партнерами, склонными к агрессии”.

Как отметил Генеральный секретарь: “В последнее время по мере усиления экономической неопределенности и социальных ограничений, роста чувства страха и тревоги мы становимся свидетелями ужасающей вспышки насилия в семье, причем в глобальном масштабе”. В некоторых странах число женщин, обращающихся в службы поддержки, удвоилось. “В то же время медицинские учреждения и полицейские службы перегружены и испытывают нехватку персонала. Работа местных групп поддержки парализована или им не хватает средств. Некоторые приюты для жертв домашнего насилия закрыты, другие переполнены”, - отметил Антониу Гутерриш. Он настоятельно призвал все правительства включить предотвращение насилия против женщин и возмещение причиненного им ущерба в свои планы борьбы с COVID-19 в качестве одной из основных задач. Это означает, что необходимо увеличить объем финансирования онлайн-служб поддержки и организаций гражданского общества и не отказываться от судебного преследования тех, кто жестоко обращается с женщинами.

Специальный докладчик ООН по вопросу о насилии в отношении женщин в своем докладе также призвала “все заинтересованные стороны гарантировать каждой женщине и девочке жизнь без насилия путем проведения целостной комплексной политики в сфере предупреждения, защиты и судебного преследования в связи с насилием в отношении женщин”. Так, Спецдокладчик призвала “к полному принятию, включению в законодательство и осуществлению глобальных и региональных договоров о правах женщин и насилии в отношении женщин”.

Следует особо обозначить, что насилие в отношении женщин является одним из наиболее распространенных нарушений прав человека, поскольку оно принимает различные формы (физическое, сексуальное, психологическое, экономическое насилие), совершается в отношении девочек и женщин всех возрастов, не ограничивается какой-либо социально-экономической группой населения или группой населения с определенным уровнем образования и имеет место практически во всех странах.

Несмотря на свою распространенность, проблема насилия в отношении женщин по-прежнему остается в тени, и для более эффективной борьбы с ней по-прежнему необходимы усилия по повышению уровня информированности об этой проблеме. По мере углубления понимания проблемы насилия в отношении женщин растет и понимание того, что эта проблема требует комплексных и целенаправленных ответных мер, выходящих за рамки реагирования на конкретные случаи или на отдельных правонарушителей, жертв и лиц, переживших насилие. То есть, требуется четкий системный подход по предотвращению первопричин этого явления, а не борьба с его последствиями постфактум.

Как правило, под домашним насилием понимается насилие, происходящее между супругами, постоянными или нерегулярными партнерами и сожителями. Как было отмечено, домашнее насилие включает в себя физическое, сексуальное, психологическое и экономическое насилие, а также угрозы применения насилия. Фактически, правонарушитель для осуществления контроля над супругой или партнером может использовать несколько форм насилия одновременно. Как и в случае с насилием в отношении женщин в целом, данные о домашнем насилии зачастую оказываются заниженными, что не позволяет получить полного представления об истинном масштабе проблемы.

По статистике ООН, в мире каждая третья женщина подвергается физическому насилию. Согласно последним оценкам, во всем мире 30% женщин подвергались насилию в течение своей жизни. Так, глобальное исследование, проведенное Всемирной организацией здравоохранения (ВОЗ), показало, что примерно каждая третья женщина в мире в течение своей жизни сталкивалась с той или иной формой насилия со стороны партнера (распространенность насилия над партнером в течение жизни среди женщин, когда-либо состоявших в отношениях, составляет 40%).

В частности, по медико-демографическим данным женщины в странах центрально азиатского региона редко сообщают о насилии. Это обусловлено глубокими историческими патриархальными традициями, восточным менталитетом и

особым образом мышления. Зачастую наши женщины боятся, что, если они расскажут о насилии, это плохо скажется на репутации семьи, родные и близкие не одобряют подобного решения, а окружающие будут осуждать в этом самих же женщин. Как правило, лишь 10-20% женщин-жертв насилия обращаются за медицинской и юридической помощью.

Как было отмечено на Генассамблеи ООН в 1993 году, насилие в отношении женщин берет начало в гендерном неравенстве и дискриминации, когда исторически сложившиеся неравноправные отношения мужчин и женщин привели к доминированию над женщинами и их дискриминации со стороны мужчин. Насилие также препятствует полному раскрытию потенциала женщин и используется для поддержания зависимого положения женщин по сравнению с мужчинами.

Также международные исследования показывают, что физическое и половое насилие является глобальной проблемой общественного здоровья, которая влияет на треть женского населения в мире. Воздействие насилия на физическое и психическое здоровье женщин включает переломы, осложнения беременности, проблемы с психическим здоровьем до риска инвалидности и даже смерти. Исследование ВОЗ по оценке распространенности насилия в мире выявило, что 38% всех убийств женщин в мире было совершено их интимными партнерами, а 42% женщин, испытавших насилие от рук партнера, как результат получили травмы (García-Moreno и др., 2013).

Эта глобальная социальная проблема, к сожалению, на сегодняшний день очень актуальна и остра также и в Узбекистане. За последние годы правительство и гражданское общество страны расширили свое понимание проблемы насилия в отношении женщин, и всё в большей степени осознают тот долгосрочный вред, который эти формы насилия наносят женщинам, их детям, другим членам семьи и обществу в целом.

Важным шагом в решении этой острой социальной проблемы стал закон “О защите женщин от притеснения и насилия”, принятый в сентябре 2019 года. Этот документ не только укрепил положение женщины в обществе, но и позволил увереннее продвигать вопросы гендерного равенства. В законе насилие разделяется на четыре вида — половое, физическое, экономическое и психологическое. А притеснение подразумевает домогательство или любое действие (и бездействие), унижающее честь и достоинство женщины, за совершение которого не предусмотрена административная или уголовная ответственность.

Согласно данному закону, жертва притеснения и насилия имеет право на:

- обращение в уполномоченные органы и организации или суд с заявлением о совершении в отношении нее притеснения и насилия или угрозе их совершения;
- получение бесплатной правовой консультации, экономической, социальной, психологической, медицинской и иной помощи в специальных центрах, а также посредством бесплатной телефонной линии;
- обращение в органы внутренних дел с требованием о выдаче охранный ордера, а в случае нарушения условий охранный ордера — информирование их об этом;
- обращение в суд с требованием о возмещении причиненного ей материального ущерба и компенсации морального вреда вследствие совершенного притеснения, и насилия.

Охранный ордер выдается органами внутренних дел сроком на 30 дней с момента его оформления. Также важно отметить, что в случае размещения жертвы притеснения и насилия в специальном центре за ней сохраняется рабочее место. Время пребывания жертвы притеснения и насилия в специальном центре не является основанием для отчисления из образовательного учреждения в связи с пропуском занятий.

На сегодняшний день в стране действуют 165 центров реабилитации и адаптации женщин. Они были созданы в целях оказания временного убежища для женщин, пострадавших от домашнего насилия. Там обеспечиваются все необходимые условия и всесторонняя квалифицированная помощь на период выхода из кризисной ситуации. Зачастую, когда женщина с детьми уходит из семьи, муж проявляет агрессию в любых формах, пытаясь ее вернуть. В такие моменты ордер и для сотрудников центра, и для сотрудников внутренних дел является защитным механизмом, с помощью которого можно привлечь к ответственности не за очередное насилие, а предотвратить его.

К примеру, за 2021 год в Узбекистане были выданы охранные ордера 3592 женщинам-жертвам домашнего насилия! Самая большая доля выданных ордеров – (808 женщин) относится к городу Ташкенту.

Основаниями для предоставления охранный ордера являются:

- *Обращение жертвы притеснения и насилия;*
- *Сообщения физических либо юридических лиц, в том числе и сообщения, распространившиеся в СМИ или в социальных сетях;*
- *Непосредственное установление фактов совершения притеснения или насилия либо попыток к их совершению представителями уполномоченных органов и организаций;*
- *Материалы, полученные от государственных и иных органов.*

Следует отметить, что одним из ключевых направлений перспективной работы по решению проблемы насилия в отношении женщин и домашнего насилия, в том числе в ситуациях социального неблагополучия, являются усилия неправительственных организаций, в основном по поддержке и защите жертв домашнего насилия. Существуют также положительные примеры сотрудничества между НПО и органами власти, которые отвечают за борьбу с насилием в отношении женщин и домашним насилием, в целях повышения уровня знаний и навыков.

Сегодня существуют два основных источника данных о ситуации с насилием в отношении женщин: официальная статистика (административные данные) и социальные опросы населения. В Узбекистане оценка распространенности насилия в отношении женщин и, в частности, домашнего насилия осложняется тем, что оба источника данных являются весьма ограниченными. Административные данные носят фрагментарный характер, отсутствуют целостно или быстро устаревают.

Социальные опросы используются для сбора информации о восприятии проблемы насилия в отношении женщин и домашнего насилия гражданами и об их личном опыте. В силу различий в методологиях и подходах данные, получаемые в ходе таких исследований, не являются ни непосредственно сопоставимыми, ни отражающими истинные масштабы про-

блемы. Таким образом, к сожалению, имеющиеся данные позволяют лишь сделать предположение о масштабах проблемы насилия в отношении женщин.

Несмотря на то, что эта тема на сегодняшний день стала предметом острой общественной дискуссии, преобладающее в обществе отношение как к насилию в отношении женщин, так и к домашнему насилию, к сожалению, остается неоднозначным. Хотя большая часть общества признает, что насилие в отношении женщин и домашнее насилие являются серьезными проблемами, консенсус в отношении мер, необходимых для их решения, отсутствует. Кроме того, в нашем обществе глубоко укоренены стереотипные ментальные представления о заведомо заниженной роли женщин, а также “терпимость” к насилию в отношении женщин, а точнее, крепка позиция “умалчивать” – закрывать глаза на эту болевую точку.

Общество также разделено на тех, кто считает недопустимым вмешательство государства в то, что воспринимается как личное или семейное дело, и тех, кто считает жизненно важным создание системы государственной защиты для женщин, подвергающихся насилию. Также в нашем обществе нет пока консолидированной четкой позиции относительно того, является ли насилие в отношении женщин проблемой, вызывающей общественную обеспокоенность и требующей систематического реагирования со стороны государства.

Большинство наших сограждан по-прежнему ввиду менталитета, устоявшихся традиционных стереотипов, скептически относятся к роли государства в решении проблемы домашнего насилия. Тогда как, для эффективного предотвращения и ликвидации насилия в отношении женщин необходимы комплексные меры, которые должны учитывать все потребности жертв, применять консолидированный подход, основанный на правах человека, охватывать все уровни государственного управления и институтов гражданского общества, гибко реагируя на имеющиеся в обществе факты.

Так, в частности, для системного и результативного продолжения обозначенного в стране курса по предотвращению гендерного насилия, необходимо провести ряд комплексных мер, направленных на реализацию общей рекомендации № 35 (2017) о гендерном насилии в отношении женщин, а также общей рекомендацией № 19 Комитета ООН по ликвидации дискриминации в отношении женщин:

- *введение в действующее законодательство поправок, в том числе в Уголовный кодекс, Кодекс об административных правонарушениях и Закон о защите женщин от притеснения и насилия, для обеспечения того, чтобы насилие в семье было конкретно криминализовано, могло преследоваться в судебном порядке и наказываться соответствующими санкциями, соразмерными тяжести преступления;*

- *пересмотр Закона о защите женщин от домогательств и насилия и другого соответствующего национального законодательства, чтобы охватить все формы гендерного насилия и учесть особые потребности находящихся в неблагоприятном положении и маргинализированных групп женщин, включая женщин-инвалидов, женщин-мигрантов, женщин, живущих с ВИЧ/СПИДом;*

- *внесение поправок в национальное законодательство, предусматривающих диспозицию преступления изнасилование на отсутствии согласия, а не на применении угрозы силой;*

- *обеспечение своевременной и эффективной выдачи, исполнения и мониторинга охранных ордеров, в том числе, в соответствующих случаях, ордеров на выдворение, в случаях бытового насилия и наложение адекватных сдерживающих санкций за несоблюдение таких ордеров;*

- *поощрение сообщений обо всех формах гендерного насилия в отношении женщин и девочек, включая бытовое и сексуальное насилие, и обеспечение эффективного расследования всех таких случаев и судебного преследования виновных и наложение их соответствующими санкциями, при этом следует отдавать приоритет уголовному преследованию перед примирением и обеспечить привлечение к ответственности сотрудников правоохранительных органов, которые не принимают мер или отговаривают жертв от подачи жалоб;*

- *обеспечение доступа женщин и девочек к правосудию и поощрение сообщения о гендерном насилии в правоохранительные органы, в том числе посредством доступной и, при необходимости, бесплатной юридической помощи, облегчение бремени доказывания для заявителей и обеспечение доступного доступа к судебнo-медицинским доказательствам;*

- *дальнейшее наращивание потенциала судей, прокуроров и других сотрудников правоохранительных органов в отношении гендерночувствительных методов расследования и допроса;*

- *укрепление службы поддержки и защиты жертв, включая круглосуточные горячие линии, адекватные приюты, медицинское обслуживание, психосоциальные консультации и экономическую поддержку по всем регионам страны;*

- *усиление информирования широкой общественности о преступном характере всех форм гендерного насилия, включая бытовое и сексуальное насилие, и о необходимости для женщин иметь возможность сообщать о таких случаях в правоохранительные органы, не опасаясь репрессий, стигматизации и повторной виктимизации.*

И в заключение анализа важно отметить, что законодательство и политика, направленные на борьбу с насилием в отношении женщин и домашним насилием, должны одновременно стать частью более широкого комплекса законодательных и других мер, направленных на достижение фактического равенства между женщинами и мужчинами. Поскольку насилие в отношении женщин не может быть ликвидировано без обеспечения ликвидации дискриминации в отношении женщин в целом!

Ибо как сказала великая женщина – судья Верховного суда США Рут Гинзбург: *Women belong in all places, where decisions are being made* – Женщинам принадлежат все позиции, все места, где принимаются решения!

Список использованных источников:

1. Обращение Генерального секретаря ООН в связи с необходимыми мерами сдерживания пандемии COVID-19//. <https://news.un.org/ru/story/2020/04/1375602>.
2. Доклад Специального докладчика Д. Шимонович по вопросу о насилии в отношении женщин, его причинах и последствиях анализирует ход осуществления инициативы по отслеживанию случаев фемцида и делает рекомендации о путях достижения дальнейшего прогресса в деле предотвращения фемцида или гендерно мотивированных убийств женщин и девочек.
3. Декларация об искоренении насилия в отношении женщин. Принята резолюцией 48/104. Генеральной Ассамблеи от 20 декабря 1993 года//. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/violence.shtml.
4. Закон Республики Узбекистан “О защите женщин от притеснения и насилия”, принятый 2 сентября 2019 г., № ЗРУ-561// <https://www.lex.uz/docs/4494712>.

Азизбек АТАЖАНОВ,
самостоятельный соискатель
Высшей школы судей

ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ АДМИНИСТРАТИВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА НА ОСНОВЕ ПРИНЦИПА “АКТИВНАЯ РОЛЬ СУДА”

В условиях формирования Нового Узбекистана осуществляются широкомасштабные системные мероприятия в целях всесторонней реализации таких принципов как независимость, беспристрастность, открытость и прозрачность судов.

Именно в целях реализации вышеуказанных задач 21 января 2022 года было принято Постановление Президента Республики Узбекистан за № ПП-107 “О мерах по дальнейшему обеспечению эффективной защиты прав граждан и субъектов предпринимательства во взаимоотношениях с государственными органами, а также повышению доверия населения к судам”¹.

Данный нормативный акт предусматривает:

осуществление административного судопроизводства на основе принципа “активная роль суда” с возложением на административные суды обязанности по сбору доказательств по собственной инициативе для выяснения фактических обстоятельств дела, созданием для граждан или субъектов предпринимательства, чьи права нарушены, условий для участия в сборе доказательств в пределах своих возможностей;

предоставление гражданам или субъектам предпринимательства, чьи права нарушены, наряду со спором, вытекающим из публично-правовых отношений, права на предъявление административному суду также требования о взыскании ущерба при наличии причинно-следственной связи, а также передачи полномочия по рассмотрению таких требований административным судам;

применение в отношении должностных лиц государственных органов или организаций судебных штрафов в случае неисполнения ими решений административных судов по делам, вытекающим из публично-правовых отношений;

внедрение механизмов достижения примирения сторон по делам, вытекающим из публично-правовых отношений.

В целях усиления роли административных судов в обществе:

сторонам предоставляется право заключения мирового соглашения по делам, вытекающим из публично-правовых отношений;

государственные органы, организации обязуются привести в исполнение судебные решения по делу, вытекающему из публично-правовых отношений, в течение одного месяца со дня его вступления в законную силу;

применение судебного штрафа со стороны административных судов в отношении должностных лиц гос. органов и организаций за неисполнение ими судебного акта по делу, вытекающему из публично-правовых отношений;

применение судебного штрафа со стороны административных судов в отношении должностных лиц

гос. органов и организаций за повторное неисполнение ими решения по делу, вытекающему из публично-правовых отношений.

Также данным актом предусмотрено разработка изменений и дополнений в Кодекс Республики Узбекистан об административном судопроизводстве с учетом положительного международного опыта по разрешению публично-правовых споров.

Надо признать то, что административное судопроизводство, в отличие от гражданского и экономического судопроизводства, обладает некоторыми особенностями, главная из которых – неравноправие участников судебного процесса. Одна из сторон судебного процесса всегда является властный орган – лицо, обладающее полномочиями и наделенное соответствующей властью. Вторая сторона – гражданин или субъект предпринимательства – более слабое в юридическом плане. Естественно, что государство в лице своих органов всегда обладает большими возможностями для реализации своих прав и интересов, поэтому суд обязан с целью соблюдения важнейших конституционных принципов равенства, равноправия и состязательности уравнивать стороны спора и определенным образом помочь слабой стороне спора в реализации прав, представленных законом.

Изучение современной процессуальной деятельности судов позволяет прийти к выводу что суды выступают как арбитр, нежели активный участник производства по делу.

Но при рассмотрении административных дел, вытекающих из публично-правовых споров опираться на состязательность не приведет обеспечению защиты нарушенных прав. Неравноправие участников процесса по административным делам, где одна из сторон – всегда властный орган, обладающий властными полномочиями, которыми его наделило государство, а другая – гражданин или субъект предпринимательства, даёт основания выдвигать такие выводы.

Именно по вышеуказанной причине в Постановлении Президента от 21 января 2022 года предусматривается возложение на административные суды обязанности по сбору доказательств по собственной инициативе для выяснения фактических обстоятельств дела, созданием для граждан или субъектов предпринимательства, чьи права нарушены, условий для участия в сборе доказательств в пределах своих возможностей.

На наш взгляд в дальнейшем будет правильным охарактеризовать рассмотрение административных

дел, вытекающих из публично-правовых споров как следственно-состязательный.

В практике зарубежных стран принцип активной роли суда имеет главнейшее значение при рассмотрении дел возникающие из публичных правоотношений.

Юргенг Кипп (Jürgen Kipp) судья Федерального административного суда в отставке в своей статье “Ведение процесса судьей в административном судопроизводстве” указывает, что в Германии судья административного суда, должен в рамках определенного на основе принципа диспозитивности процессуального требования самостоятельно исследовать обстоятельства, которые имеют значение для разрешения дела. Это правило действует даже в случае, когда участники процесса не представляют никаких доводов. Однако, принцип исследования обстоятельств дела не обязывает административный суд к исследованию обстоятельств во всех мыслимых направлениях без необходимости в этом, вытекающей из доводов участников. Но если в результате выступлений участников или на основе материалов дела возникает необходимость в исследовании обстоятельств дела, которые сами участники не затрагивают, то суд должен исследовать их по долгу службы”².

Исходя из вышеизложенного можно констатировать, что суд таким образом сглаживает присущий административному судопроизводству дисбаланс сил между гражданином и государством в лице властного органа.

Французский административно-судебный процесс включает в себя процессуальные правила, характерные и для гражданского процесса. Вместе с тем он отличается и особыми процедурами. Административный суд не имеет права возбудить производство самостоятельно, для этого необходимо исковое заявление. Для этих стран в административно-судебном разбирательстве характерен принцип состязательности. Административный судья обязан занимать в процессе активную роль, т.е., обеспечивая гражданину правовую защиту, он должен сам пытаться собрать недостающие материалы и доказательства³.

Согласно п. 34 постановления Пленума Верховного суда Российской Федерации от 25 декабря 2018 г. N 50 “О практике рассмотрения судами дел об оспаривании нормативных правовых актов и актов, содержащих разъяснения законодательства и обладающих нормативными свойствами” предусмотрено права суда выйти за пределы административного иска.

При рассмотрении административного дела об оспаривании решения, действия (бездействия) органа, организации, лица, наделенных государственными или иными публичными полномочиями, суд не связан основаниями и доводами, содержащимися в административном исковом заявлении, и выясняет обстоятельства в полном объеме⁴.

Следовательно, по указанным административным делам суд вправе по собственной инициативе изменять как фактические, так и правовые основания иска, формируя предмет доказывания по делу.

Как усматривается из практики стран континентальной Европы административные суды в этих странах принимают активные действия по установлению истины, содействуя сторонам в реализации их процессуальных прав и обязанностей.

Посредством проведения научного анализа практики зарубежных стран можно констатировать, что принцип “активная роль суда” это - самостоятельное формирование предмета доказываний со стороны судов, которые не связаны основаниями и доводами заявленных требований.

Данный принцип отличает административный процесс от гражданского и экономического и наделяет административный суд рядом процессуальных полномочий, позволяющих ему самостоятельно формировать предмет доказывания и истребовать доказательства, суд более не связан основаниями и доводами заявленных требований по административным делам.

В связи с тем, что Постановлением Президента от 21 января 2022 года предусматривается возложение на административные суды обязанности по сбору доказательств по собственной инициативе предлагается дополнить ст. 11 Кодекса Республики Узбекистан об административном судопроизводстве частью 4 следующего содержания “Суд по собственной инициативе вправе самостоятельно выявлять и истребовать доказательства, а также применять правовой акт при рассмотрении и разрешении административного дела”.

Обобщая выводы надо сказать, что административное судопроизводство имеет значительные особенности в сравнении с иными видами процессуальной деятельности, поскольку спорящие стороны заведомо не равноправны. Граждане и субъекты предпринимательства, обладают наименьшими возможностями для защиты своих прав, в отличие от публично-правового органа.

Для соблюдения всех целей и задач административного судопроизводства суд в процессе не может занимать роль “молчаливого” арбитра, он должен определенным образом содействовать сторонам в осуществлении ими своих прав, восстанавливая необходимый баланс равенства. Однако своими действиями он ни в коем случае не должен нарушать конституционных принципов состязательности, равенства и справедливости судебного разбирательства.

Список использованных источников:

1. Национальная база данных законодательства, 29.01.2022 г., № 07/22/107/0083.
2. Юрген К. Ведение процесса судьей в административном судопроизводстве // Ежегодник публичного права – 2015 : Административный процесс. М., 2015. 274-275 с.
3. Галлиган Д., Полянский В. В., Старилов Ю. Н. Административное право: история развития и основные современные концепции. М., 2002. 410 с.
4. И.Д. Августина “Активная роль суда в административном судопроизводстве” // <https://justicemaker.ru/view-article.php?id=25&art=7695>.

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУДЬИ ПОСРЕДСТВОМ СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

(ЗАРУБЕЖНЫЙ И НАЦИОНАЛЬНЫЙ ОПЫТ)

Современное развитие правоприменительной деятельности с неизбежностью ставит вопрос о всестороннем контроле за эффективностью деятельности судей и судов. Профессиональную деятельность судьи можно признать оценкой уровня его профессиональных знаний и умения применять эти знания при осуществлении правосудия, результатов судебной деятельности, деловых и нравственных качеств судьи, а также соответствия требованиям предъявляемым законом и обществом в целом.

Можно смело утверждать, что новая стратегия реформ судебной системы Узбекистана является одной из самых амбициозных в истории своего развития. Реформы определяют будущий вектор, сформированный в результате совокупного эффекта от комплексной глобализации, инновационного прогресса технологий. Необходимо признать, что в нашей республике идет процесс стремления судебной власти перенимать и внедрять лучший мировой опыт, что подтверждается позитивными изменениями, произошедшими в последние годы, ведь система правосудия Узбекистана в значительной степени меняется и становится открытой для общества.

Но следует иметь в виду, что индивидуальная оценка судей должна улучшить качество правосудия без нарушения принципа независимости судей, а цель оценки должна быть направлена на определение уровня способностей, качественных и количественных показателей, которых они достигли в своей профессиональной деятельности.

Например, Консультативным Советом Европейских Судей выработаны рекомендации для государств, которые позволяют производить оценку профессиональной деятельности судей. К числу таких требований входят уровень квалификации, добросовестность в работе, организационные и аналитические способности, эффективность профессиональной деятельности.

В некоторых государствах установлена специальная периодичность оценки. Период между процедурами оценки может быть довольно коротким (2 года в Австралии, Австрии, Португалии, Колумбии и др.), средним (в Германии 5 лет) или продолжительным (в Литве 10 лет).

В последние годы получают распространение более технологичные модели оценки работы судьи. Например, Австралийский Административный Апелляционный трибунал представил "Схему оценки" для аттестации компетенции судей согласно следующим ключевым параметрам - это право и процедура, честное и равное обращение, коммуникация, порядок слушания, исследование доказательств, принятие решений и менеджмент дела. "Схема оценки" направлена на выявление текущей компетенции действующего судьи и разработки плана саморазвития для улучшения ее показателей.

Безусловно, внедрение электронных и цифровых технологий в развитие эффективности судебной системы играет огромную роль. Электронное правосудие позволяет обеспечить открытость и доступность правосудия, снизить нагрузку на судебную систему и сократить издержки, связан-

ные с рассмотрением дела. В разных странах электронное правосудие имеет свои особенности.

Если рассматривать опыт государств дальнего зарубежья в области электронного правосудия, то следует особо отметить опыт Европейского Союза. В Европейском Союзе действует мобильное приложение "e-justice". В приложении есть возможность получать информацию по всему Европейскому Союзу на 23 языках. В приложении можно воспользоваться услугами в сфере Семейного и наследственного права, денежных требований, получить информацию по судебным процедурам и даже найти профессионального юриста.

Из проведенного анализа зарубежных государств можно сделать вывод, что к сожалению, отсутствует наличие мобильного приложения оценки профессиональной деятельности судей. Существующие системы электронного правосудия, а также, мобильные приложения по осуществлению электронного правосудия предназначены, в основном, для осуществления документооборота и других действий, связанных с осуществлением правосудия. Тем самым можно смело утверждать, что наше государство бросает большой вызов цивилизованному миру и что мы не боимся проводить коренные реформы в судебной-правовой системе Узбекистана по усилению мер надежной защиты прав и законных интересов граждан и предпринимателей, в эффективном обеспечении правосудия и повышения роли органов судебной системы внедряя современные информационные технологии, где человеческий фактор минимизирован. Внедрение новых информационных технологий в оценку эффективной деятельности судей поможет более глубоко изучить критерии и вносить дополнительные изменения по улучшению качества работы судей по оправлению правосудия.

Рустембек ТУРИМБЕТОВ,

Докторант Высшей школы судей,

Акмал ШУКУРОВ,

магистрант Высшей школы судей.

Список использованных источников:

1. Указ Президента Республики Узбекистан о стратегии развития нового Узбекистана на 2022 — 2026 годы г. Ташкент, 28 января 2022 г. № УП-60.
2. Консультативный совет европейских судей (KCEC) Страсбург, 23 ноября 2001 года.
3. Австралийский Административный Апелляционный трибунал (AAAT) 1 июля 1976 года.
4. Проект E-justice / E-justice Project [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.ejustice.eu.com/pageDisplay.php?idMenu=37>. - Дата доступа: 03.03.2009.

INTERNATIONAL ACTS IN THE SPHERE OF THE TRANSFER OF CONVICTS

АННОТАЦИЯ:

the article analyzes international acts regulating relations in the field of transfer of convicts and international treaties relating to their during transfer processes. At the same time, the author conducts a comparative analysis of these international treaties. In addition, interrelations and differences between the types of international cooperation in criminal matters will be highlighted, with particular emphasis on the obligations imposed on the state by international legal acts in the process of transfer of convicts, etc. Opinions and comments are provided on further prospects for cooperation. The article reveals the main provisions, principles, and norms relating to the rights and freedoms of convicts.

Keywords: rights, deprivation of liberty, imprisonment, convicts, transfer, cooperation, punishment, imperative and optional rules.

АННОТАЦИЯ:

мақолада маҳкумларни топшириш соҳасидаги муносабатларни тартибга солишчи халқаро шартномалар ҳамда маҳкумни топшириш жараёнида унинг ҳуқуқлари билан боғлиқ бўлган халқаро ҳужжатлар ўрганилган ва таҳлил қилинган. Бунда муаллиф томонидан мазкур халқаро шартномаларнинг ўзаро қиёсий таҳлили амалга оширилади. Бундан ташқари, маҳкумларни топшириш жараёнида халқаро ҳуқуқий ҳужжатлар орқали давлатларга юкланадиган мажбуриятлар ва эътиборга олинishi лозим бўлган жиҳатларга алоҳида урғу берилиб жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорлик йўналишларининг бир-бирига боғлиқ жиҳатлари ҳамда фарқлари кенг ёритилган бўлиб, ҳамкорлиkning кейинги истиқболлари ҳақида фикр ва мулоҳазалар келтирилган.

Калит сўзлар: ҳуқуқлар, озодликдан маҳрум этиш, маҳкум, маҳкумни топшириш, ҳамкорлик, жазо, императив ва факультатив қоидалар.

АННОТАЦИЯ:

в статье исследуются и анализируются международные договоры, регулирующие отношения в сфере передачи осужденных, и международные документы, касающиеся права осужденных при передаче. При этом автор проводит сравнительный анализ данных международных договоров. Кроме того, в статье освещены взаимосвязь и различия в сферах международного сотрудничества по уголовным делам с особым акцентом на обязательствах, возлагаемых на государства международно-правовыми актами и аспектах, которые необходимо учитывать в процессе передачи. Мнения и комментарии представлены по дальнейшим перспективам сотрудничества. В статье раскрыты основные положения, принципы и нормы, касающиеся прав и свобод осужденных.

Ключевые слова: право, лишение свободы, осужденные, передача, сотрудничество, наказание, императивные и факультативные правила.

Due to an increase in international travel and migration, it is becoming common for countries around the world to convict and sentence foreign nationals to deprivation of liberty. This raised the question of how to transfer such persons to their own States in order to serve their sentence which could facilitate treatment fairly and rehabilitate effectively.

Some countries practice the immediate deportation or expulsion of all convicted foreigners. At first glance, such expulsion may appear to be an attractive solution, since the State in which the crime was committed may be reluctant to allow criminals to stay there. However, it has the obvious disadvantage that such foreign criminals can escape punishment entirely. Alternatively, convicts may be forced to serve their sentences in the country in which they committed their crimes and may then be released after serving their sentences. However, this approach is also fraught with difficulties. Serving sentences in a foreign country impedes the rehabilitation of these individuals and there are other reasons for transferring them back to their home countries to serve their sentences there.

According to Krymov A.A., the institution of transfer of a sentenced person has similarities to an institution of extradition but also has its own peculiarities. The institution of transfer of sentenced persons is regulated by the norms of various branches of law: international law, constitutional and criminal procedure[1]. In the article, the main focus is on the issue of what legal acts regulate matters of transfer of sentenced persons at the international level.

Unlike extradition which aims to prosecute the person or the execution a sentence against him [Extradition seems like a polysystemic institution of law since in addition to national legal norms it consists of relevant international legal norms implemented by the country], the transfer of sentenced persons is a specialized area of law which is part of the growing inter-state cooperation in judicial matters.

In her scientific work, D. Sh. Umarkhanova states that "the main areas of international cooperation in criminal matters are based on the implementation of procedural activities: extradition, mutual legal assistance, compulsory treatment of persons deprived of their liberty

and mentally ill persons. These activities are divided into such areas as extradition and admission to the state of which they are citizens. He assures that each institution requires separate procedural actions regulated by separate legal norms, the scope of powers between the subjects is determined separately and the means of implementation are different, therefore, the creation of a mechanism for international cooperation in criminal matters is considered as the main directions of development" [2].

O.Ch. Saidov emphasizes that the legal basis for the transfer of sentenced persons, the conditions and regulation of this procedure have not been fully formed, however, the international legal regulation of this sphere has been implemented to some extent. This or that document partially concerns the implementation of this area. They are mainly reflected in documents on international cooperation in combating and preventing crime, mutual legal assistance or extradition, model agreements of the UN and other regional organizations, as well as bilateral agreements on the transfer of sentenced persons[3].

Agreeing with the fact that there is no single international document that regulates the transfer of sentenced persons around the world, the issues of transferring convicts for further serving their sentences are provided for in a number of international acts.

For instance, Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners was adopted at the United Nations' first congress on the prevention of crime and the treatment of offenders which was held in Geneva in 1955 and approved by the Economic and Social Council with its Resolutions 663 C (XXIV) (31 July 1957) and 2076 (LXII) (13 May 1977) [4] on the transfer of sentenced persons.

According to international standards, the transfer of the sentenced person from one place to another shall be confidential and every effort should be made to protect them from insults, displays of curiosity, and any form of publicity.

The standards specifically emphasize the issue of funding: prisoners are transferred at the expense of the state budget and their transport must be carried out under the same conditions for all.

However, the standards do not reveal the essence and significance of the transfer of sentenced persons to other states to serve their sentences.

Recommendations concerning the treatment of foreign prisoners were adopted in UN's seventh congress on the prevention of crime and the treatment of offenders which was held in Milan in 1985, and approved by UN General Assembly Resolution 40/32 (November 29, 1985) which recommend as a solution of the problems faced by foreign offenders is concluding bilateral and multilateral agreements for the supervision and assistance of sentenced persons on probation or parole. Thus, these recommendations point to the importance of bilateral agreements on the transfer of sentenced persons [5].

The Model Treaty on the Transfer of Criminal Proceedings which was adopted by General Assembly resolution 45/118 on December 14, 1990, establishes a number of important principles that can also be applied to the transfer of sentenced persons:

- *establishing communication through diplomatic channels, directly between ministries of justice or any other bodies designated by States;*
- *double criminal liability (applications for mutual assistance can only be executed if the act or omission in connection with which the request is sent would be considered an offense in the territory of the requested State);*
- *regulation of the grounds for refusal (citizenship qualification, war crimes, political motives)[6].*

Another special international instrument is the Model Treaty on Extradition adopted by General Assembly resolution 45/116 on December 14, 1990. According to this Treaty, each Party agrees to extradite to the other, upon request and subject to the provisions of this Treaty, any person who is wanted in the requesting State for prosecution for an extraditable offense or for the imposition or enforcement of a sentence in respect of such an offense [7].

The Model Treaty regulates imperative (the political nature of the crime for which the request is submitted, prosecuting or punishing a person on account of that person's race, religion, nationality, ethnic, origin, political opinions, sex or status, immune from prosecution or punishment for any reason, substantial grounds for believing that torture or other inhuman forms of treatment will be used and so on) and optional (requested state's nationality, death penalty, absence of requested State's jurisdiction over such an offense for which extradition is requested) rules for refusing extradition.

The topic of our study was reflected in more detail in the Convention on the transfer of persons sentenced to deprivation of liberty to serve their sentence in the State of which they are citizens (Berlin, May 19, 1978)[8].

Article 1 of the Convention provides that Citizens of any of the Contracting States who are sentenced to deprivation of liberty in another Contracting State shall, by mutual agreement between those States, be transferred to serve their sentence to the State of which they are citizens. The citizenship of the convicted person shall be denned in accordance with the law of the States Parties to this Convention. A citizen of a Contracting State is denned as a person who, under the law of that State, enjoys the citizenship of the State in question.

The transfer of a convicted person to serve his sentence to the State of which he is a citizen may take place after the entry into legal force of the judgment. The Convention determines the manners in which the transfer of a convicted person shall not take place.

The place, time, and procedure for the transfer of the convicted person shall be determined by means of an understanding between the competent authorities of the interested States[9].

According to the Convention, the portion of the sentence served by the convicted person in the State by a court of which the judgment was pronounced shall be included in the term of the sentence: in (the determination of a sentence not involving deprivation of liberty, the portion of the sentence served shall be taken into account.

The additional sentence prescribed in the judgment, if not executed, shall be determined by the court of the State of which the convicted person is a citizen if such a sentence is provided for by the law of that State as punishment for the action in question. The additional sentence shall be determined in the manner provided for by this article.

Conviction shall have the same legal consequences for a person who is transferred to serve his sentence to the State of which he is a citizen as it has for persons who are convicted in that State for such an action.

Execution of a sentence that has not been served prior to the transfer of the convicted person, as well as the full or partial release from sentence following the adoption of a decision concerning the execution of the sentence, shall be effected in accordance with the law of the State to which the convicted person is transferred.

The pardoning of the convicted person shall be carried out by the State to which he is transferred in order to serve his sentence. Amnesty may be granted following the transfer of the convicted person in accordance with the enactments on amnesty promulgated in the State by a court of which the judgment was pronounced and the State of which the convicted person is a citizen [10].

A review of the judgment relating to a convicted person who is transferred to the State of which he is a citizen may be carried out only by a court of the State in which the judgment was pronounced. Expenses connected with the transfer of the convicted person which has arisen prior to his transfer shall be borne by the Contracting State in whose territory they arose. Other expenses connected with the transfer of the convicted person, including those related to his conveyance in transit, shall be borne by the State of which the convicted person is a citizen [11].

Another important document in this sphere is the Strasbourg Convention on the Transfer of Sentenced Persons. This Convention is an international treaty governing the transfer and social rehabilitation of sentenced persons. The Convention was concluded at Strasbourg on March 21, 1983, and entered into force on July 1, 1985. It has been ratified by 66 countries, including all Council of Europe countries, except Monaco. It has also been ratified by 19 non-Council of Europe states, including

Australia, Canada, Israel, Japan, South Korea, Mexico, the United States, and India. The latest country that joined the Convention was India in January 2018.

The Convention aims to promote the social rehabilitation of sentenced persons by providing foreigners who are convicted of a criminal offense with the opportunity to serve their sentences in their own countries.

Humanitarian considerations also played a role in the development of the Convention, as factors such as language barriers leading to communication difficulties and distance from family and friends can be an obstacle to social rehabilitation.

Under the Convention, the transfer may be requested either by the State in which the final punishment is adopted (the "sentencing State") or by the State of which the sentenced person is a national (the "administering State"). The transfer takes place with the consent of the two States and with the consent of the sentenced person.

The Convention defines a sentence "as a punishment or measure involving deprivation of liberty ordered by a court for a limited or unlimited period of time on account of a criminal offense". Article 3 sets out conditions for the transfer, such as the condition that a sentenced person may only be transferred if that person is a national of the administering State and if the decision is final. It also states that Any State may, at any time, by a declaration addressed to the Secretary-General of the Council of Europe, define, as far as it is concerned, the term "national" for the purposes of this Convention.

It is important to note that the sentenced person must consent to his transfer, and the sentencing State must ensure that this consent is given voluntarily and with a full understanding of its legal implications, in accordance with Article 7.

Criminals involved in transnational organized crime are usually convicted and sentenced in foreign countries. The international transfer of sentenced persons not only contributes to their fair treatment and social rehabilitation of them but is also an instrument of international cooperation.

It is generally preferable that sentenced persons be imprisoned or otherwise deprived of their liberty in their own countries, where they have access to visits from their families and where their rehabilitation, resocialization, and reintegration are facilitated by familiarity with the local community and culture. However, where sentenced persons are improperly deported or otherwise sent away to serve their sentences in their home countries may result in escaping from punishment entirely and simply resume their criminal activities. States are prohibited from transferring persons if prison conditions in the sentenced person's home country are poor and his or her imprisonment or deprivation of liberty may cause a violation of his or her fundamental human rights. in such situations.

In addition, where there are no transfer regulation acts and receiving State may not be in control of this process, it indicates the need for effective cooperation. In addition, where receiving States assume responsibility for their own citizens, the sending State may allocate more

resources to strengthening its own prison system to better accommodate and rehabilitate its own sentenced persons.

The Model Agreement on the Transfer of Foreign Prisoners emanated from the deliberations of the United Nations seventh congress on the prevention of crime and the treatment of offenders, held in Milan, Italy, from 26 August to 6 September 1985. The Model Agreement is intended to assist the Member States in the development of similar bilateral and multilateral arrangements in order to facilitate the return of foreign prisoners to their home countries to serve their sentences [12].

Adopting the Model Agreement, Congress invited the Member States to take its provisions into account, whenever establishing treaty relations or revising existing arrangements in this area. It also requested the United Nations Secretary-General to assist the Member States, at their request, in the development of agreements on the transfer of foreign prisoners and to report regularly thereon to the United Nations Committee on Crime Prevention and Control. The recommendations on the treatment of foreign prisoners, also adopted by the Milan Congress, effectively complement the Model Agreement. They contain practical guidelines to cope with the difficulties faced by foreigners detained in prisons abroad, owing to such factors as differences in language, culture, customs, and religion.

Besides it, Article 17 of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime states:

“State Parties may consider entering into bilateral or multilateral agreements or arrangements for the transfer to their territories of sentenced persons to imprisonment or other forms of deprivation of liberty for offenses covered by this Convention, so that they may serve their sentences there”[13].

The United Nations Convention against Corruption, adopted by General Assembly resolution 58/4 on October 31, 2003, also contains rules on the transfer of sentenced persons to serve their punishment[14]. Article 45 of the Convention provides that State Parties may consider entering into bilateral or multilateral agreements or arrangements for the transfer of sentenced persons to imprisonment or other forms of deprivation of liberty for offenses established in accordance with this Convention, so that they may serve their punishment in their territory. Therefore, this agreement also provides for the importance of cooperation between countries in this sphere.

Along with multilateral international agreements that are open to participation by all willing states, countries conclude bilateral international agreements that regulate the transfer issues in more detail and take into account the peculiarities and specifics of the domestic legislation of the contracting states. It can be said that the conclusion by a state of a multilateral international agreement on the transfer of sentenced persons is a “signal” for other states that it is ready to cooperate with other states taking into account the specifics of the legislation and sovereignty of

each state[15]. International legislation and these treaties that regulate the transfer of sentenced persons create the prerequisites for the development of domestic legal acts.

Based on the above analysis, the following general conclusions can be drawn about the transfer and admission of a sentenced person to the state of which he is a citizen to serve his sentence, which is the main institution that constitutes the mechanism of international cooperation in criminal matters.

Firstly, the institution of transferring and accepting a sentenced person to the state of which he is a citizen to serve the sentence imposed on him has its own regulatory framework, its own goals, and principles;

Secondly, this institution differs from other institutions of international cooperation in criminal matters, particularly in extradition and mutual legal assistance. Accordingly, the international legal documents regulating them differ from each other.

The review of relevant international instruments in this article aims to assist States wishing to conclude such treaties and legislate in the future, as well as to create universal legislation to facilitate and regulate the transfer of convicted persons. At the same time, this analysis should help States that have concluded transfer agreements to use them more effectively.

Akhmadjon ERAKOV,

*General Prosecutor’s Office of the Republic of Uzbekistan
International Legal Department Senior Prosecutor.*

References:

1. Karimov A. A. Передача осужденных лиц для дальнейшего отбывания наказания как межотраслевой комплексный институт права // Lex Russica. 2014. №9. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/peredacha-osuzhdennyh-lits-dlya-dalneyshego-otbyvaniya-nakazaniya-kak-mezhotraslevoy-kompleksnyy-institut-prava> (дата обращения: 10.04.2022).
2. Umarxonova D.Sh. Жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорлик механизмини такомиллаштириш масалалари. Монография / Масъул муҳаррир: ю.ф.д., проф. Б.Исмоилов. – Тошкент: ТДҶОУ, 2020. – Б.21-22.
3. Saidov O.Ch. Маҳкумларни топириш институтининг халқаро-хуқуқий тартибга солиниши // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 4 (2021). Б. 126-131.
4. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/prison.shtml.
5. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/foreign.shtml.
6. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/transfer_of_proceedings.shtml.
7. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/extradition.shtml.
8. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201211/volume-1211-I-19505-English.pdf>.
9. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201211/volume-1211-I-19505-English.pdf>.
10. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201211/volume-1211-I-19505-English.pdf>.
11. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201211/volume-1211-I-19505-English.pdf>.
12. <https://www.unodc.org/unodc/en/organized-crime/transfer-of-sentenced-persons.html>.
13. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/org-crime.shtml.
14. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/corruption.shtml.
15. Evsicheva L.L. Правовая природа института передачи лица, осужденного к лишению свободы, для отбывания наказания в государстве гражданства //Пенитенциарная наука. 2013. №1 (21). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovaya-priroda-instituta-peredachi-litsa-osuzhdenного-k-lisheniyusvobody-dlya-otbyvaniya-nakazaniya-v-gosudarstvvegrazhdanstva> (дата обращения: 18.02.2021).

IMPORTANT TOPIC

THE ROLE AND IMPORTANCE OF THE COURTS IN ENSURING THE EFFECTIVE PROTECTION OF THE RIGHTS OF CITIZENS AND BUSINESS ENTITIES IN RELATIONS WITH STATE BODIES

One of the priorities for the further development of the country is the gradual democratization of the judiciary, ensuring strict observance of constitutional norms on the independence of the judiciary.

Despite comprehensive measures aimed at reforming the judiciary, the problems that remain in the judiciary make it necessary to continue reforms in this area.

The adoption of the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No.107 dated January 29, 2022 "On measures to ensure the effective protection of the rights of citizens and business entities in relations with state bodies and further increase the public's confidence in the courts" is based on this.

This decision is one of the main priorities of the state policy in the field of further improvement of the judicial system, ensuring justice, true independence of the judiciary, strengthening guarantees for the reliable protection of the rights and freedoms of citizens and entrepreneurs, and increasing the level of access to justice.

There was a need to improve the organizational and legal form of the judiciary in accordance with modern requirements and international standards.

This resolution provides for strengthening the role of administrative courts in considering complaints against decisions of state bodies, introducing the following procedures aimed at turning them into real defenders of citizens and businesses:

- to oblige administrative courts, on their own initiative, to collect evidence to establish the circumstances of the case, and create conditions for a citizen or business entity whose rights have been violated to participate in the collection of evidence only to the best of their ability;

- to give the administrative court the right to report to the administrative court the lawsuit of the offender together with a dispute arising from public relations, and to transfer the jurisdiction of the administrative courts to the administrative court;

- application of court fines to their officials in case of non-execution of decisions of administrative courts by state bodies or organizations;

- introduction of mechanisms for reconciliation of the parties in cases arising from public legal relations.

In addition, the courts refuse to accept a statement of claim, statement, or complaint on

the grounds that it does not belong to the court, or prohibit the termination of proceedings on the case, including the transfer of the statement of claim, statement, complaint or case to the court competent to consider them;

- to establish that the circumstances specified in the decision of the administrative court that has entered into legal force are binding on the civil court considering another case;

- in one court case, proposals were approved to prohibit the consolidation of several claims, some of which relate to the administrative court, and others to the civil one.

This decision will contribute to the further improvement of the mechanism for protecting the rights and legitimate interests of citizens and business entities, as well as increasing public confidence in the courts.

At the same time, it is planned to integrate the information systems of state bodies and organizations with the information system of the Supreme Court. Thus, information about individuals and legal entities is provided free of charge upon the electronic request of the courts.

In conclusion, the main goal of this Decree is to modernize the judicial system, as well as to strengthen the confidence of our people in the judiciary through the reliable protection of the rights and freedoms of citizens, entrepreneurs, and legal entities, turning the court into a "fortress of justice".

Gulmira BAYNAZAROVA,
judge of the Nukus interdistrict
administrative court.

**Fahritdin
MIRZAEV,**
Senior Lecturer
of the Academy
of the Prosecutor
General's Office

THE PROSPECTS OF IMPROVING CRIMINAL DEFENSE REPRESENTATION

Raising to a new level of improvement of the human rights protection system in the country, reliable protection of the rights and interests of the individual, increasing the prestige and procedural status of a lawyer at all stages of criminal proceedings, ensuring guarantees for protecting the interests of citizens. rights and interests in court and law enforcement, measures are taken to build confidence in the system. Despite the reforms, the analysis shows that the defender does not have full rights to carry out his professional activities, the mechanism for their implementation is not sufficiently developed, there are certain obstacles, including participation in the process of proving and contradictory norms in the implementation of proving, the existence indicates the need to study this areas.

**Avazbek
YULDOSHBEKOV,**
Master student
of the Academy
of the Prosecutor
General's Office

It is well known that all the principles of criminal procedure law are the basic elements of their system and represent a system of basic legal norms that are interdependent and closely interconnected. At the same time, each of the principles of criminal procedural law should be considered in the context of a separate legal event from the point of view of the participants in criminal procedural activities.

Improving the effectiveness of the defense process by expanding the rights of the defender (legal counsellor) is one of the most pressing issues today. Indeed, the expansion of the rights to defense in criminal proceedings is a guarantee of the effective implementation of the constitutional rights of the individual to defense. To improve the efficiency of advocacy, it is advisable to first analyze the factors that impede the implementation of advocacy rights. We can divide these factors into two groups:

1. Practical limitations of the procedural possibilities of the defense;
2. Failure to comply with the requirements of criminal procedure legislation to ensure the rights of the suspect or the accused by law enforcement officers.

In the first case, the well-known lawyer Garnik Sayadyan compared the criminal procedure legislation of Uzbekistan with that of foreign countries, noting that the main problem in exercising the right to defense is the mechanism of the bar. According to him, in other countries, the investigator must prove the guilt of the

accused, and in Uzbekistan, the defense lawyer must prove the innocence of his client during the entire process. This means that law enforcement officers must take a responsible approach to their professional activities. In particular, despite the fact that the criminal procedure law obliges to prove the innocence of a suspect or accused not only on the basis of the guilt of the person, but also on the basis of a thorough and impartial investigation, in practice this requirement is fulfilled by the investigating authorities, there are cases of relative disregard. This allows us to conclude that the investigating authorities are not interested in conducting an impartial investigation of the criminal case. Therefore, we can say that the entire burden associated with ensuring impartiality in the investigation of a criminal case falls on the defending side, that is, on the defense. That is why it is important to ensure the right to defense, which is one of the most important constitutional principles of criminal proceedings, in which the defender actively proves the innocence of his client, refutes the accusations or mitigates guilt (punishment). This indicates the legitimacy of our proposal to recognize the defense as one of the subjects of proof.¹

In view of the lack of a comprehensive and impartial investigation of the innocence of suspects or accused by the subjects of proof, it is advisable to include them in the list of subjects of proof of defense in the interests of these persons. However, according to the current legislation, the limited procedural capacity of the defender in this respect does not allow him to effectively carry out his activities.

In this regard, it can be said that, according to the current Code of Criminal Procedure, the participation of a defense counsel in the process of proving includes:

- 1) *interrogate persons who have certain information on the case;*
- 2) *receive written explanations from individuals with their consent;*
- 3) *send requests to state bodies and other bodies, as well as enterprises, institutions and organizations;*
- 4) *in the process of collecting evidence on the basis of obtaining certificates, descriptions, explanations and other documents from this body, enterprise, institution and organization².*

We will analyze each of the actions of the defender described above in the process of proving separately.

One of the ways in which evidence is collected by a lawyer is the interrogation of these persons. However, this method is not regulated either by law, or theoretically, or even in practice. Today, the question of the procedural form of the data obtained from the results of the survey causes various disputes among process scientists.³

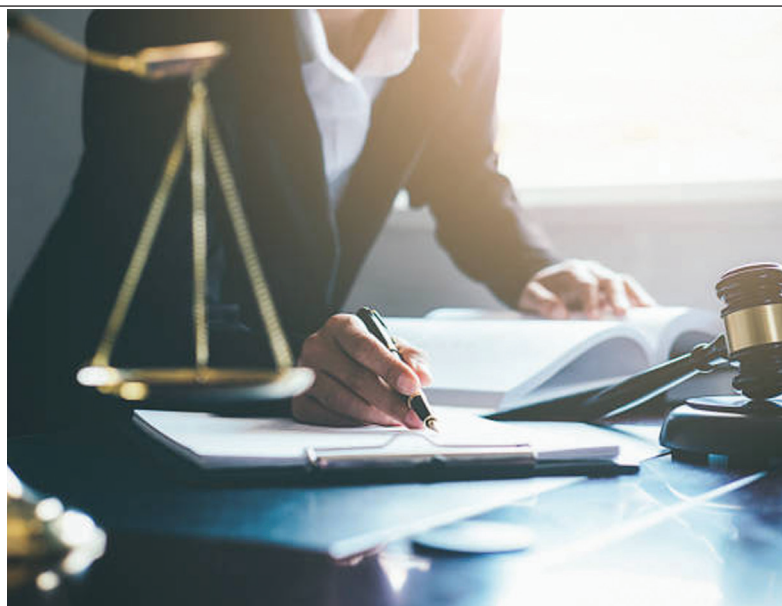
It should be noted that the purpose of the interrogation by the defense counsel is to establish the innocence of a person in the commission of a crime, the absence of corpus delicti or an incident, the absence of criminal liability or mitigating circumstances, and other information necessary for defense.

The subject of the request is information that is important for the protection provided by the person being interviewed. We need not only any information, but also information necessary for the purposes of the defense activities of the defense..

Thus, it can be said that the interrogation of an individual is a procedural action taken by the defense and aimed at collecting information relevant to the defense..

However, it can be said that the procedure for interviewing persons and the mechanism for its implementation are not defined in the legislation, which complicates the implementation of the protection of the defense, and this manifests itself as one of the gaps in the legislation⁴.

As a result of our study, many lawyers stated that during the interrogation of persons, the defense counsel did not confirm the instructions given by them during the interrogation. This situation means that it is necessary to streamline the survey of individuals.

In fact, in many cases, the information obtained as a result of interrogation is contradictory, impartial, and the investigator does not record information that is important for the defense, and for various reasons creates the need for a survey. This serves to obtain new evidence to refute or mitigate the accusation⁵.

Therefore, it is advisable that the defense counsel has the right to interrogate any person, in particular a person who has previously been interrogated. In cases when the inquirer or investigator intends to interrogate the person interrogated by the defense counsel, the inquirer or investigator is obliged to carry out this investigative action in the presence of the defense counsel.

According to a survey of lawyers, 70.1% of lawyers said that it is necessary to legally fix the process of conducting a petition in criminal proceedings, and 20.9% said that it is necessary to develop a single methodological recommendation..

This means that the procedure for interrogating persons by a lawyer must be established by law. In this regard, it is advisable to include a new article in the Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan, which provides for the procedure for interrogating persons by a defense lawyer with their consent.

References:

1. Sayadyan G. Net mertvix del, mertvimi bivayut tolko lyudi! Advokat №1-2, 2020. – S. 54. www.advokatnews.uz.
2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi 87-modda. 17.09.2021 y. o'zgarishlari bilan, QHMMB: 03/21/716/0877-son. Lex.uz milliy qonunchilik bazasi.
3. Yartix I.S. Advokatura i vlast. – M.: Izdatelstvo "Yurlitinform", 2003. – S. 49.
4. Tishutina I.V. Zashitnik v ugolovnom protsesse//nauchn. statya. <https://cyberleninka.ru/article/n/zaschitnik-v-ugolovnom-protsesse/viewer>.
5. Pulatov Yu.S., Tulaganova G.Z. Tergov harakatlarida himoyachi ishtirokining huquqiy va tashkiliy taktik muammolari. O'quv qo'llanma. –T.2018. – B.3.

MIKROKREDITBANK

*1-июнь – Халқаро болаларни ҳимоя қилиш
куни муносабати билан юртимиздаги
барча болажонларни муборакбод этади.
Ҳамиша юртимиз осмонининг
мусаффолигини ва азиз
фарзандларимизнинг қувноқ чехраларидан
табассум аримаслигини тилаб қолади.*

